

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ **pro střední školy** ■ ■ ■ ■ ■

ČÍTANKA I. K LITERATUŘE V KOSTCE

Marie Sochrová

Marie Sochrová

Čítanka I. k Literatuře v kostce pro SŠ

Text Marie Sochrová

Kresby Pavel Kantorek

Obálka a grafická úprava Fragment DTP s. r. o., Kamila Flonerová

Odpovědná redaktorka Romana Homonická

Technická redaktorka Alena Suchánková

Vydalo Nakladatelství Fragment, Radiová 1122/1, Praha 10,

jako svou 1092. publikaci.

První dotisk 1. vydání, 2007

Sazbu zhotovil TypoText, s. r. o.

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

Copyright © Fragment, 2007

Text © Marie Sochrová, 2007

Illustrations © Pavel Kantorek, 2007

Cover © Fragment DTP s. r. o., Kamila Flonerová, 2007

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí
být rozšiřována bez písemného souhlasu majitelů práv.

Kontaktní adresa: Radiová 1, 102 27 Praha 10-Hostivař

e-mail: fragment@fragment.cz; <http://www.fragment.cz>

ISBN 978-80-253-0186-9 (1. vydání, 2007)

OBSAH

PODSTATA LITERATURY	9
K čemu je literatura?	9
SLOVESNÁ KULTURA PŘED VYNALEZENÍM PÍSMO	10
Nejstarší slovesné projevy	10
Zaříkadla, zaklínadla, mýtus, lidová rčení, přísloví, pořekadla, pranostiky, rozpočítadla a říkadla, hádanky, slovní hříčky a jazykolamy, dětské hry	
Ústní lidová slovesnost	12
Píseň, ukolébavka, kramářská (jarmareční) píseň, lidová balada, pohádka, pověst, bylina, bajka, anekdota	
STAROVĚKÁ LITERATURA	21
Orientální literatura	21
Mezopotámie	21
Epos o Gilgamešovi	21
Egypt	23
Potěšující písně tvé milé, když se vrací z lučiny	23
Achnatonův Hymnus na slunce	23
Egyptská naučení	24
Hebrejská literatura	24
Bible – Starý zákon:	24
Kniha Mojžíšova první (Genesis)	24
Uvedení potopy hrozná na všechněm světě	25
Kniha přísloví	27
Píseň Šalamounova (Píseň písní)	27
Indie	28
Védy – Noc	28
Mahábhárata	28
Čína	29
Kniha písní	29
Lao-c': Kanonická kniha o Cestě Tao a její Síle	29
Antická literatura	30
Starověké Řecko	30
Homér: Ilias	30
Homér: Odysseia	31
Sapphó: Modlitba k Afrodité	32
Anakreón: Písně	33
Ezop: Závistivý pes	34
Aischylos: Oresteia	34

Sofoklés: Antigona	36
Eurípídés: Médeia	37
Starověký Řím	38
Titus Maccius Plautus: Komédie o hrnci	38
Marcus Tullius Cicero: Rozmluvy	39
Gaius Valerius Catullus: Básně: Lesbii,	39
Bezpečná známka, Pozdrav domovu	40
Publius Vergilius Maro: Aeneis	40
Publius Vergilius Maro: Zpěvy rolnické (Georgica)	41
Publius Ovidius Naso: Umění milovat	41
Publius Ovidius Naso: Proměny (Metamorphoses):	
Filémón a Baukis	42
Marcus Valerius Martialis: Epigramy	43
STŘEDOVĚKÁ LITERATURA	44
Orientální literatura	44
Indie	44
Kálidása: Oblak poslem lásky	44
Persie	45
Iljás bin Júsuf Nízámí: Sedm obrazů	45
Sa'dí: Růžová zahrada	46
Arábie	46
Tisíc a jedna noc	46
Čína	47
Li Po: Věčná písmena	47
Tu Fu: Vítěz se psem a černou korouhví	48
Tu Fu: Čtyřverší na Li Po	48
Evropská literatura	48
Náboženská literatura	48
Křesťanská bible – Nový zákon:	48
Evangelium sv. Lukáše	48
Evangelium sv. Marka	49
Zjevení sv. Jana	50
Světská literatura	50
Píseň o Rolandovi	50
Raimbautz de Vaqueiras: Paní, srdce ve mně sténá	52
Počátky našeho písemnictví	53
Doba staroslověnská	53
Proglas	53
Život Konstantinův	54
Život Metodějův	54
Hospodine, pomiluj ny	55
První staroslověnská legenda o sv. Václavu	55
Období latinské literatury a pronikání češtiny	56
Kosmas: Kronika česká (Chronica Boëmorum)	56
Svatý Václave, vévodo České země	58

<i>Vznik český psané literatury</i>	58
Alexandreis	58
Dalimilova kronika	60
<i>Literatura doby Karlovy</i>	62
Karel IV.: Vlastní životopis (Vita Caroli)	62
Legenda o sv. Prokopu	63
Mastičkář	64
Dřevo se listem odievá	65
Píseň veselé chudiny	65
Podkoní a žák	66
Satiry Hradeckého rukopisu	67
<i>Literatura předhusitská a husitská</i>	69
Matěj z Janova: Pravidla Starého a Nového zákona	69
Tomáš Štítný ze Štítného: Knížky šestery obecných věcech křesťanských	69
Jan Hus: Výklad Viery, Desatera a Pátere	70
Jan Hus: Knížky o svatokupectví	70
Jan Hus: Betlémská kázání	71
Jan Hus: O čistotě českého jazyka	72
Petr z Mladoňovic: Pašije Mistra Jana Husi	73
Žižkův vojenský řád	74
Jistebnický kancionál	74
Vavřinec z Březové: Píseň o vítězství u Domažlic	75
Budyšínský rukopis	76
Petr Chelčický: O trojiem lidu	77
Petr Chelčický: Sieť viery pravé	77

RENESSANCE A HUMANISMUS

Itálie	78
Dante Alighieri: Božská komedie	78
Giovanni Boccaccio: Dekameron	80
Francesco Petrarca: Sonety Lauře	82
Francie	83
François Villon: Balada	83
François Villon: Závět' (Velký testament)	83
François Villon: Balada závěrečná	84
François Rabelais: Gargantua a Pantagruel	85
Michel de Montaigne: Eseje	86
Španělsko	87
Lope de Vega: Fuente Ovejuna (Ovčí pramen)	87
Miguel de Cervantes y Saavedra: Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha	88
Anglie	90
Geoffrey Chaucer: Canterburské povídky	90
William Shakespeare: Romeo a Julie	90
William Shakespeare: Hamlet	92

Markéta Procházková: Romeo a Julie	93
Jan Werich: Dopis Shakespearovi	93
William Shakespeare: Sonety	94
Humanismus v Čechách	95
Viktorin Kornel ze Všehrd: Jan Zlatoústý, Knihy o napravení padlého – Předmluva k překladu	95
Jan Blahoslav: Filipika proti misomusům	96
Bible kralická	96
BAROKO	97
Itálie	97
Torquato Tasso: Osvobozený Jeruzalém	97
Španělsko	99
Calderón de la Barca: Život je sen	99
Anglie	99
John Milton: Ztracený ráj	99
Německo	100
Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen: Dobrodružný Simplicius Simplicissimus	100
Andreas Gryphius: Výhost světu	101
Česká pobělohorská literatura	102
<i>Literatura emigrantů</i>	102
Jan Amos Komenský: Labyrint světa a ráj srdce	102
Jan Amos Komenský: Velká didaktika (Didactica magna)	103
Jan Amos Komenský: Kšaft umírající matky, Jednoty bratrské	104
Jan Amos Komenský: Svět v obrazech (Orbis sensualium pictus)	105
<i>Domácí oficiální literatura</i>	106
Fridrich (Bedřich) Bridel: Co Bůh? Člověk?	106
Adam Michna z Otradovic: Chtíc, aby spal	106
Bohuslav Balbín: Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého	107
<i>Lidová a pololidová slovesnost</i>	107
Nová píseň o udatnosti Laudonově k dobytí Bělehradu	107
Václav František Kocmánek: Interludium kratochvilné o selském hñupu chtějícím žákem býti	108
Václav František Kocmánek: Lamentatio rusticana	109
KLASICISMUS, OSVÍCENSTVÍ, PREROMANTISMUS	110
Francie	110
Pierre Corneille: Cid	110
Molière: Tartuffe neboli Podvodník	111
Molière: Lakomec	113
Jean de La Fontaine: O přednosti vědění	113
Denis Diderot: Jeptiška	114
Jean Jacques Rousseau: Emil čili O výchově	115

Anglie	116
Jonathan Swift: Gulliverovy cesty	116
Německo	117
Johann Gottfried Herder: Myšlenky k filozofii dějin lidstva	117
Johann Wolfgang Goethe: Růžička, Král duchů	118
Johann Wolfgang Goethe: Faust	119
Friedrich Schiller: Loupežníci	120
NAŠE NÁRODNÍ OBROZENÍ	121
I. Obranná fáze	121
Josef Dobrovský: Předběžná odpověď na útoky pana V. S. v archivu v č. 64 z 28. května 1824 (O Libušíně soudu)	121
Josef Dobrovský: O původu jména Čech, Čechové	122
Antonín Jaroslav Puchmajer: Sebrání básní a zpěvů Óda na Jana Žižku z Trocnova	122
Na jazyk český	123
II. Ofenzivní fáze	124
Josef Jungmann: O jazyku českém – rozmlouvání první	124
Josef Jungmann: Slovesnost	125
František Palacký: Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě	126
Jan Kollár: Slávy dcera	127
František Ladislav Čelakovský: Ohlas písní ruských	130
František Ladislav Čelakovský: Ohlas písní českých	132
<i>Rukopisné padělky</i>	135
Rukopis královédvorský	135
Rukopis zelenohorský	136

Úvod

Znalost literatury je dána především čtenářským zážitkem, který nemůže žádná učebnice nahradit. Těžiště školní literární výchovy je tedy vždy v četbě literárních textů, ukázek i celých děl, v uvědomění si jejich podstaty a uměleckých hodnot.

V Čítance I. jsou vybrány texty z české a světové literatury v rozsahu osnov pro I. ročník všech středních škol a příslušný ročník víceletého gymnázia. Mají být inspirujícím podnětem, umožnit orientaci v literatuře, představu o jednotlivých spisovatelích a znacích kulturních epoch. Jsou řazeny v chronologickém sledu od nejstarší literatury až po literaturu ofenzivní fáze národního obrození, a to v návaznosti na učebnici *Literatura v kostce*. Ke každé ukázce je připojena základní informace o díle, starší texty jsou opatřeny nejdůležitějšími vysvětlivkami, za ukázkami jsou návodné otázky k zamyšlení, k práci s textem, k jeho interpretaci.

Odpovědi na rozborové či shrnující otázky najdete v publikaci **Literatura v kostce**, případně **Čtenářský deník k Literatuře v kostce**, **Český jazyk v kostce** nebo **Kompletní přehled české a světové literatury**.

Podstata literatury

K čemu je literatura? (1985)

Obyčejný čtenář vám na tuhle otázku může odpovědět bez rozpaků: „No přece ke čtení!“ A do toho „čtení“ se vejde všechno: zábava, poznání, radost duše, prostředek uspávací, prostředek k vyvolání vzrušujícího napětí, odstranění pocitu nudy i navození pocitu sladkého nicnedělání, senzační odhalení zajímavosti i zklidnění vychutnávaným, třeba i opakovaným estetickým zážitkem. Zkrátka všechno!

O magii slova vědí dost kouzelníci primitivních kmenů a kněží různých náboženství. Na čem jiném spočívá působivost modliteb než na magii slova?

František Buriánek

Poezie nás učí, jak žít, abychom ze života neztratili ani drobeček, rozmnožuje v nás život, dává kolem nás vzkvétat všemu, co by bez ní pro naše oči nikdy nenasadilo květ.

František Hrubín

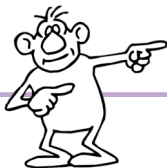
Otázky

- Zamyslete se nad tím, jaké poslání má literatura. Uvedte konkrétní příklady.
- Jak na nás umění (v širším slova smyslu, nejen literatura) působí, čím nás oslovuje?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Základy teorie literatury

zajímavost

Srovnajte působnost umění a vědy, vystihněte rozdíly. Zamyslete se zároveň nad výrokem Jana Wericha: „*Kdyby se nebyl narodil Newton, zákon gravitace by byl býval dříve nebo později objeven někým jiným; kdyby se ale nebyl narodil Shakespeare, Hamleta bychom dnes určitě neměli.*“

Rytmem nazýváme

systematické uspořádání zvukových prvků, které se projevuje jako opakování. Při prožívání básnického rytmu vzniká *metrický impuls*, tj. opakování rytmotvorného prvku je do té míry systematické a přehledné, že je intenzivně pociťujeme a po přečtení několika celků (tj. veršů) očekáváme, že budou následovat celky ustrojené podobně.

Josef Hrabák, *Úvod do studia literatury*
SPN 1977, s. 50

V rozvrstveném, byť cenzurou a politickou perzekucí svíraném literárním životě po roce 1848 vyrostly podivuhodné literární talenty. Názvem svého almanachu – *Máj* – se v roce 1858 přihlásily k odkazu K. H. Máchy. K nejagilnějším patřil Jan Neruda, Vítězslav Hálek a Josef Barák; ti k spoluúčasti na almanachu získali z vrstevníků Adolfa Heyduka, Rudolfa Mayera, Karolinu Světlou a její sestru Sofii Podlipskou. Ze starších žijících spisovatelů pozvali Karla Sabinu, Boženu Němcovou a Karla Jaromíra Erbena.

Kol. autorů, *Česká literatura od počátků k dnešku*
Naklad. Lidové noviny 1998, s. 262

Vrchlickým vtrhuje do české poezie cosi jásavého, skutečnostného, smyslně teplého a plného, plastického a trojrozměrného. Jeho poezie chce být poezií moderního člověka, který nejen šlape tuto zemi, ale miluje ji, spásá ji a nalézá v ní smysl svého bytí; jehož říše je z tohoto světa; který vzdoruje bohům i sudbě a chce si sám ukouti svůj osud...

F. X. Šalda, *Dílo Jaroslava Vrchlického*
Kritické projevy (1923)

Otázky

- Tyto tři texty představují tři základní discipliny vědy o literatuře. Pokuste se je pojmenovat a vyjádřit, co je předmětem jejich studia, čím se zabývají.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Věda o literatuře

Slovesná kultura před vynalezením písma

NEJSTARŠÍ SLOVESNÉ PROJEVY – zpravidla součást magických obřadů; vhodný přednes dodával jednotvárným pohybům pravidelný rytmus

zapamatuj si

Součástí lidové kultury,
rozšiřována ústně

Zaříkadla, zaklínadla

Ven všechny nemoci,
troje, devatery,
po zemi se plazte,
na moře se berte,
z toho těla putujte,
tomu tělu pokoj dejte
a nikdy se nevracejte!

Proti bradavicím

Hrana zvoní, nevím komu,
bradavice, jděte z domu!
Až tam toho pochovají,
ať vás taky zakopají.

*Říkej třikrát, předtím vezmi
kousek syrového hovězího masa,
tím ty bradavice stírej; pak maso
zakopej pod okap, a nežli shnije,
bradavice se ztratí.*

Mýtus

Jak Tajin přišel na pomoc lidem

Za dávných časů žila zlá žena jménem Taita a ta škodila lidem. Byla nadmíru mocná a celý Lasvaich jí byl poddán.

Lidé v Lasvaichu už dávno neměli vodu a velice strádali žízní. Ale ta zlá žena zakryla kůžemi všechny prameny a rybníky, všechna jezera a mokřiny a nikomu nedovolila nabrat si vody. Mnoho lidí přicházelo tam, kde žila Taita, protože jinde na ostrově vůbec nebylo vody.

Ale nikdo si nemohl vody nabrat, protože Taita ji bedlivě střežila. Kdo se odvážil přiblížit, toho zabila velkým, velikánským nožem z bílého, běloučkého kamene. Ba zakazovala dokonce lidem lovit na moři ryby a ptáky a sbírat na břehu měkkýše.

Dlouhý čas žili lidé bez vody a jídla a už se slabostí sotva drželi na nohou, a děti jim umíraly. I sešli se nakonec starci, aby se poradili, co dělat. Byl mezi nimi výr Kauch, moudrý, velmi vážený stařec. A ten měl vnuka, silného a chytrého mládence. Kauch si na něho vzpomněl. Rozhodl se, že ho zavolá, a řekl starcům:

„Musíme zabít tu ženu. Co s námi jinak bude? Jestli ji nezabijeme, sami zahyneme. Nemáme vodu a jíst také nemáme co!“ Slyšeli ho ostatní starci a ve všem s ním souhlasili.

Kauch poslal mladíka ke kolibříku Tajinovi, svému vnuku, a přikázal, aby mu řekl: „Přiď k nám, co nejdřív můžeš!“

Čaura, černý drozd, vydal se hned na cestu. Šel jenom v noci, aby ho neviděla zlá Taita.

Přišel mladík k Tajinovi a řekl mu:

„Kauch mně přikázal, abych ti vyřídil, že máš přijít, co nejdřív můžeš.“

Tajin se hned přichystal na cestu a oba vykročili spolu. Když došli, lidé Tajina ukryli, aby ho nespatriła ta zlá žena.

Tak strávil také bezesnou noc v chýši svého děda Kaucha.

Ráno řekl stařec vnukovi: „Všichni zde zahyneme žízni. Musíš nám pomoci!“

Tajin vstal a vyšel z chýše. Viděl, jak se lidé trápí hladem a žízni.

Když uviděli Tajina, velice se zaradovali a tiše šeptali: „Tajin, Tajin přišel!“

Přiblížili se k němu, aby si ho mohli lépe prohlédnout. Ale dělali to velice opatrně; báli se, aby ho neprozradili.

Kauch řekl Tajinovi: „Půjdeš zabít Taitu sám! Já se na to nemohu dívat, vždyť jsem její příbuzný!“

Tajin hned vyšel z dědovy chýše a vydal se k jestřábu Karkajovi. Uradili se, jak zabijí Taitu, a přikradli se k její chýši.

Tajin dovedl obratně zacházet s prakem. Byl velice silný: metal-li kamenem, kámen vždycky trefil do cíle, jen to třesko. Mládenci se připlížili ještě blíž a čekali. Ale zlá žena se neukazovala. Stáli blízko, blizoučko a čekali ... Když žena nakonec vyhlédla z chýše, Tajin po ní mrštil velkým kamenem. Ten dopadl, kam měl: urazil jí hlavu! Krev vytryskla do výše a na všechny strany. A tak zahynula ta ničemná žena.

Hned se všichni sběhli. Chtěli si nabrat vody – vždyť se jim tolik chtělo pít! Ale do každé kaluže, do každé mokřiny a jezera spadla aspoň kapka krve. A takovou vodu se jim nechtělo pít. Ale jak očistit jezero a řeky, jak je zbavit krve?

Všichni se s nadějí dívali na Tajina a čekali od něho pomoc. On nabral znečištěné vody a vyšplíchl ji daleko na sever, tam, kde je dnes konec velkého ostrova. Tam je dodnes voda jako krev.

Kauch to všechno viděl a zavolal na Tajina: „Milý vnuku, na Našašab, kde já žiji, nestříkej znečištěnou vodu!“

Tajin poslechl. A ještě dnes je na tom místě voda čistá a průzračná.

Tajin potom přestal rozstříkovat znečištěnou vodu. Místo toho zvedal kameny a metal je svým prakem na všechny strany. Tam, kde dopadly, země pukala a do trhlin se hned hrnula voda. Tajin nikomu nedovolil, aby mu radil – metal kameny, kam se mu zlíbilo. Ohromný balvan hodil na sever, vznikla široká trhlina a od země se oddělil velký ostrov.

Pak hodil kámen na jih, i tam se vynořil široký průliv; kameny hozené na západ a na východ také oddělily mnoho ostrůvků. Všude, kamkoli hodil kámen, oddělily se ostrovy.

Sídlíště Selkmanů se také celé oddělilo od okolní země: vznikl velký ostrov. I řekl moudrý Kauch Tajinovi, svému vnuku: „Už dost! Už přestaň házet kameny, nebo všichni zahyneme!“

Tajin odložil svůj prak: vždyť už měli lidé čistou vodu, a bylo jí pro každého, kolik kdo chtěl!

Tu čistou vodu stříkal Tajin na všechny strany. Kam spadla, tam vytryskly nové prameny, potůčky a říčky. Proto ještě i dnes najdeš vodu všude.

Potom se Tajin napil vody. On vždycky a všude pije vodu první. Vždycky také první jí a pak teprve přijdou na řadu ostatní. Protože Tajin je nejvyšší šaman. Po něm pili ostatní lidé a brali si také od všeho, co nacházeli ve vodě. Velice se radovali a byli se vším spokojeni.

Mýtus Indiánů kmene Ona (Selkmanové) z Ohňové země

vysvětlivka

voda jako krev – solná jezera a močály s tmavou vodou na severu Ohňové země; *Našašab* jižní pobřeží Ohňové země; *postavy příběhu* – současní lidé a ptáci (totemistické představy pravěkých lidí: předkem každého rodu nebyl člověk, ale zvíře)

Otázky

- Definujte pojem mýtus. Čím se liší od pověsti?
- Co uvedený text vysvětluje?

Lidová rčení

Bez peněz do hospody nelez.
Sype hrách na stěnu.
Nosí dříví do lesa.

Příslloví, pořekadla

Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.
Komu se nelení, tomu se zelení.
Lepší vrabec v hrsti než holub na střeše.

Pranostiky

Svatá Anna – chladna z rána.
Medardova kápě – čtyřicet dní kape.
Únor bílý pole sílí.

Rozpočítadla a říkadla

U potoka roste kvítí,
říkají mu petrklíč.
Na koho to slovo padne,
ten musí jít z kola pryč.

Hádky

Panna sedí v kvítí
celá se jen svítí;
dáš-li panně polena,
vyžene ven jelena.
(Oheň v kamnech)

ÚSTNÍ LIDOVÁ SLOVESNOST (FOLKLOR)

Píseň

Milostná

Na zeleném doučku
dva holoubci hrají,
lidé jim závidí,
že se rádi mají.

Lidé, lidé dobří,
nezávidte toho,
vždyť je to věc hezká,
když kdo má rád koho.
(Z Čech)

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literární druhy a žánry
a Počátky slovesného umění

Slovní hříčky, jazykolamy

Strč prst skrz krk.
Petře, nepřepepři pepřem pepřeného vepře.

Dětské hry

Paci, paci, pacičky,
táta koupil botičky
a maminka metličku
na plačtivou holčičku.

Otázky

- Co vyjadřují přísloví, co je jejich základem?
- Čím se liší lidová rčení od přísloví a pořekadel?
- Co vyjadřuje pranostika?
- Jakým způsobem zachycují skutečnost hádky?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literární druhy a žánry
a Český jazyk v kostce,
Slovo a pojmenování
a Ustálená spojení slov

zapamatuj si

Píseň – nejstarší projev poezie;
spojitost s melodií

Roční období

Přišlo jaro do vsi,
kde jsi, zimo, kde jsi?
Byla zima mezi nama
a včil už je za horama,
hu, hu, hu,
jaro už je tu!

(Z Moravy)

Nedávej se, Bětuško

Nedávej se, Bětuško,
do statku cizího:
tam ti budou vyčítat,
že není nic tvýho.

Nedávej se, Bětuško,
do cizího statku:
tam ti budou vyčítat,
že máš chudou matku.

(K. J. Erben, *Prostonárodní
české písně a říkadla*)

A veru to leštíe

A veru to leštíe,
to zelené leštíe,
dajže, bože, dajže,
horným chlapcom šťastie.

Šťastie, bože, šťastie,
zrána i zvečera,
a to takou mierou,
ako on nám merá.

Merá on nám, merá
dukáty z klobúka,
červenú angliu
od buka do buka.

(Ze Slovenska)

Nestaré se, ženo má

Nestaré se, ženo má,
co budeme jísti,
zabijeme komára,
bude masa dosti.

Jednu kýtu upečem,
druhó uvaříme,
nestaré se, ženo má,
že se nenajíme!

(Z Moravy)

Pracovní

Ach, můj Bože, co já zkusím,
celej tejdén za tím plouhem
šlapat musím!

Nevyspím se, nenajím se,
celej tejdén za tím plouhem
uchodím se.

(Z Čech)

Půjdem spolu do Betléma

Půjdem spolu do Betléma
dujdaj, dujdaj, dujdaj dá!
Ježíšku, panáčku!
Já tě budu kolíbatí,
Ježíšku, panáčku!
Já tě budu kolíbat.

Začni Kubo, na ty dudy
dujdaj, dujdaj, dujdaj dá!
Ježíšku, panáčku ...

A ty Janku, na píšťalku:
dudli, tudli, dudli dá!
Ježíšku, panáčku ...

Ukolébavka

Spi, dítětko

Spi, dítětko, kolíbám tě,
neusneš-li, odejdu tě,
postavím tě pod lipama,
s kozáky si půjdu sama.
Nenechávej mě tu, máti!
Kdo mě bude kolíbatí?
Postavím tě na lipěčku,
na lipovou halouzečku:
bude vítr povívati,
bude tebe kolíbatí,
spadne deštík, vykoupe tě,
bude slunce, zahřeje tě;
budou ptáci přilétati,
budou tobě štěbetati.

(Ukrajinská ukolébavka)

Otázky

- Vyjádřete charakteristické znaky lidové písně, kompoziční a rytmičké postupy, obraznost.
- Sledujte tematickou různorodost lidové písně.
- Všímněte si textů i z hlediska jazykových a uměleckých prostředků (tropy, figury), typů vět podle modality.
- Co je refrén?
- Která z písní mohla mít své místo ve svatebním obřadu, zpívala se při oddavkách?
- V které písni je narážka na pověst o Jánošíkovi?

vysvětlivka

leštíe – lískové keře;
horný chlapec – zbojník;
anglia – anglické sukno

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literární druhy a žánry

Kramářská (jarmareční) píseň

Jistá a pravdivá novina o jednom mládenci mysliveckém, který skrz lásku zbráněnou k své nejmilejší života svého se zbavil: všem mládeňcům a pannám k vejstraze nově na světlo vydaná.

(18. stol.)

Jako: Srdečná láska mne nutí etc.

Poslyšte mne, lidé, málo,
což se vskutku vpravdě stalo,
to v moravské vesnici:
blíž Měřína
jest ves jedna,
to Votín jméno mající.

Bydlíc tam bohatý jeden,
a to Jiřík Zedník jménem,
maje syna jednoho:
ten kunstu jsouc
mysliveckého,
to věku svého mladého.

* * *

Zajistě vpravdě v tom roce,
a to chudobná děvčice,
sloužíc u jeho otce:
on k ní srdce
nakloňoval
a ji velice miloval.

Rodičové chtíc zbrániti
nechtěli mu dovoliti,
aby bohatou sobě
oblíbiti
chtěl, zvoliti,
neboť to tak patří sobě.

* * *

Pro Kristové drahé rány,
nebraňte mne, otče milý,
co jsem sobě oblíbil,
snázně žádám,
k nohám padám,
dovolte mně sobě vzít ji.

Jestliže ty s tou děvečkou
oddati se chceš chudičkou,
života tě i ji zbavím:
neb bohatší,
a to račí,
vyber sobě, já to pravím.

* * *

Dyl sobě živ být nežádám,
když v tom zbráněno s tebou mám;
protož smrt si učiním:
se zastřelím
a rozloučím
s mého otce se vším zbožím.

* * *

Flintu na rameně majíc,
k božím mukám pospíchajíc,
to k svému zahubení:
tam sednouce,
se střílece,
to s těma dvouma kulkami.

A protož, vy rodičové,
nemyslete sobě hrubě
bohatým dítky dáti:
láska boží,
všeho zboží,
má v nebesích přebývati.

Otázky

- O čem obvykle kramářské písně vypovídaly, proč byly zvl. v 18. stol. oblíbeny?
- Porovnejte kvalitu jazyka a verše s předcházejícími písněmi.

*buděš mě, dcero chovati? – budeš se o mne starat?
sotorek – žebrácká brašna
včil sem u tebe milost' dostal – nyní jsem se u tebe
dočkal slitování*

Lidová balada

Tři dcery

Měltě tatiček tři dcery,
všecky na vydaj byly.

Jak najstarší vydaval,
tři sta tolarů s ňu daval.

„Buděš mě, dcero, živiti,
jak něbudu moc' robiti.“

„Budu, tatičku, toť budu,
do vaši smrti, da-li Bůh.“

Jak tu prostředni vydaval,
dvě sta tolarů s ňu daval.

„Buděš mě, dcero, živiti,
jak něbudu moc' robiti.“

„Budu, tatičku, toť budu,
do vaši smrti, da-li Bůh.“

Dy tu najmladší vydaval,
hole stěny ji věnoval.

„Buděš mě, dcero, živiti,
jak něbudu moc' robiti.“

„Budu, tatičku, toť budu,
do vaši smrti, da-li Bůh.“

Něminulo sedym roků,
šel tatiček v slabem kroku.

A šel najprv k svej Verušce,
k svoji najstarší dcerušce.

„Buděš mne, dcero, chovati,
ja už němožu dělati?“

Ona do komůrky vešla,
stary provaz odtat' něsla.

„Dy němožetě dělati,
jditě se do lesa věšati.“

Vzal hůlečku a zaplakal:
„Čeho sem se ja dočkal!“

Vzal hůlečku, šel ze dveři,
šel ke svej prostředni dceři.

„Budeš-li mne ty chovati,
dy už němožu dělati?“

Ona do komůrky vešla,
stary sotorek přiněsla.

„Dy němožetě dělati,
jditě si chleba žebrati.“

Vzal hůlečku a zaplakal:
„Čeho sem se tež dočkal!“

A šel k tej najmladší dceři
a vchazel v strachu do dveři.

„Buděš-li mne včil chovati,
dy ja němožu dělati?“

A hned' do komůrky vešla,
pěkný kolač mu doněsla.

„Tu matě, tatičku, jezťe,
moje děti mně kolibtě.“

„Dcerko, dcerko moje mila,
tebe sem najvčej bijaval,
včil sem u tebe milost' dostal.“

„Dobře stě to mně dělali,
že stě mne z mladu bijali.“

(Moravská lidová balada od Příbora
Podle Františka Sušila)

odkaz

Viz Literatura v kostce, Základy teorie
literatury, Literární druhy a žánry

Otázky

- Určete charakteristické znaky lidové balady.
- Porovnejte chování tří dcer k otci a nalezněte pro ně vhodné pojmenování.
- Jak celkově vyznívá tento příběh na rozdíl od pohádky?
- Čím tato skladba kompozičně připomíná pohádku?
- Který prostředek zejména urychluje a dramatizuje děj?
- Jakou funkci mají v skladbě opakování, oslovení, zdrobněliny?
- Popište stavbu sloky a rýmy.
- Ve kterém nářečí je balada zapsána? Čím se liší toto nářečí od spisovné češtiny?
- Z čeho vycházejí náměty balad, jaký sledují cíl?
- Čím se liší balada od romance?
- Jmenujte autory pozdějších umělých balad.

Pohádka

Jak hloupý Honza k princezně přišel

Byl jeden král a ten měl moc hezkou princeznu. Král měl rád zábavy, rád se smál, hlavně když někdo lhal. Tak prohlásil jednou, když už mu nikdo na světě neuměl jaksepatří zalhat, kdo prý bude tolik prášit, až mu to nebude moci uvěřit a řekne: „Tohlenc, mordie, pravda není!“, ten že jako tu princeznu dostane za ženu a království se mu k tomu přidá.

Tak jedenkrát usmyslí si hloupý Honza, že se tedy také o to pokusí. Tāta povídá: „Honzo, dobře ti říkají hloupej, kampak s tou flintou? To tam už byli jináci, měli víc než prostřední rozum. Vždyť ty neumíš lhāt, každému řekneš pravdu do očí!“ Ale Honza že ne a ne a ne!

Jde tedy k panu králi. „Kdo je to?“ „Já, Honza.“ „A co tady, Honzo, pohledáváš?“ „Já tu nic nepohledávám, já si jdu pro vaši dceru, šlechetnou a spanilou princeznu.“ „E šlaka, šlakovče, šlahoune! Koukejte chlapíka! Ten Honza má ale kuráž, jen co je pravda! Buď ti zakřiknu, že lžeš, nebo ti uvěřím; buď ti dám dceru, šlechetnou a spanilou princeznu za ženu, nebo tě ožením s konopnou oprátkou.“ To povídal král. No, tak je dobře.

Honza začíná: „Tak já onehdá jdu do lesa. Nesu si tvarohovou pilu, medovou sekeru a z ranní mlhy udělaný klínek.“

„To všecko může být,“ skočí do řeči král. „Já řežu, řežu, řezy, řezy lípu, a na tej lípě visela zlatá jablka. Ryc – lípa padla.“

Pařez byl tak velikánský, že dva regimenty se položily tu táborem a jedly ta jablka... „No ono tohle, semhle támhle – může to taky být,“ usmíval se král.

„Teď jsem vzal ty piliny a soukal jsem z nich provaz k nebi tak silný jako věž na orlickém zámku. A – abych nezapomněl, když se mi nedostávalo toho provazu, tak jsem si ho dole uřízl a nahoře nastavil.“ „Ale jak? No, no, je pravda, ono to taky může být, ptáci taky lítají, pročpak bys ty, Honzo, nemohl?“ Usmíval se král.

„Ještě kousek, ještě drobet pilin – a hups do nebe! A koho neuvidím, tatínka! E pozdrav Pánbůh, tatínku, co tady děláte, prokristáčka?“ „To taky může být, ale že prý máš, jak slyším, tátu ještě na živu. No, a mého tatíka, nebožtíka krále, jsi tam, Honzo, neviděl?“

„I jakpak ne, kakramente, bodej! Zrovna to chci povídat. Viděl a jak by neviděl? Byli spolu s mým tátou.“

„A co dělal můj pantáta král s tvým tátou?“

„Co prý dělal – inu, co dělal – vy mi to, pane králi, sotva uvěříte, až to řeknu, co dělal.“

„Tak, Honzo, nezlob a řeč neprotahuj! Co dělal pantáta, nebožtík král?“

„Co by dělal? Pásl s mým tátou na zelené louce na nebi – prasata.“

„Tohlenc, mordie, pravda není, to je lež!“ rozhněval se král.

„Tohle jsem chtěl slyšet a dost,“ řekl vesele Honza, „šlechetná a spanilá princezna bude moje žena, do smrti nejdelší má nejmilejší.“

(Ze středního Povtlavi)

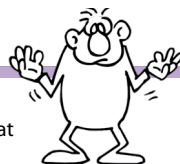
Karel Čapek

Pohádka vodnická (Devatero pohádek, 1932) – úryvek

On měl, ten Arion, velikou bolest v srdci. Nikdo neví, jakou. Nikdo neví, co se mu stalo zlého. Ale musela to být strašná bolest, že zpíval tak krásně a smutně. A jak tak pod vodou zpíval a naříkal, třásla se každá krůpějka vody, jako by to byla slza. A v každé krůpějce uvázlo něco z jeho zpěvu, jak se ten zpěv tou vodou prodíral. Každá kapička zachytila kousek jeho hlasu. A proto už voda není němá. Proto zvoní, cinká, ševlí a šeptá, zurčí a bublá, šplouná, šumí, hučí, ropotá, úpí a kvílí, burácí, řve, ječí a hřímá, sténá a vzdychá a směje se, hraje jako na stříbrnou harfu, klokotá jako balalajka, zpívá jako varhany, duje jako lesní roh a hovoří jako člověk v radosti nebo žalu. Od té doby mluví voda všemi jazyky na světě a povídá věci, kterým už ani nikdo nerozumí, jak jsou divné a krásné.

vysvětlivka

Arion – vodník, pěvec
a básník, který naučil vodu zpívat

Otázky

- Definujte útvar pohádky, vyjádřete její hlavní znaky, uveďte základní typy pohádek.
- Jmenujte typické postavy klasických pohádek.
- Co tvoří základní kompoziční princip pohádky?
- Kdo patří k významným sběratelům či upravovatelům a vypravěčům pohádek v cizí literatuře a v české literatuře?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literární druhy a žánry

- Jak se jmenuje největší pohádkový, světově proslulý autor?
- Jmenujte autory českých moderních pohádek.
- Zhodnoťte jazykové kvality Karla Čapka v úryvku jeho pohádky.

Pověst

August Sedláček

Vojtěchovi, pradědu pánů z Pernštejna

Byl muž jeden jménem Vojtěch, jenž máje bydlení své na Moravě ve velkých lesích, tu sobě živnost dobýval, uhlí pále.

Na hůrce mezi vysokými horami měl chaloupku, ve které chléb a jiné potřeby choval a přespával. Když pak si živnosti své hleděl a nečasto doma býval, naučil se do té chaloupky velký zubr – neb tehdy u nás dosti bylo zubrů, medvědů a vlků – a chléb a jiné věci, které mu byly pamlsky, požíral.

Vojtěch dlouho nevěděl, kdo mu to dělá; aby chaloupku zavřel, k tomu ani neměl zámku, poněvadž lidé nekradli a ještě se nezavíralo. Když však nějaký čas na svého nepřítele péči měl a poznal, že mu zubr kradе, umínil si, že ho zabije.

I stalo se jednou, když za svou chaloupkou smrček utínal a osekával, že zubra jdoucího do chaloupky ucítit, takže věda o něm, tiše se smrčkem a sekerou se přiloudil, aby jej zabil. Ale již chtěl zubr vyskočiti, takže ani času nezbývalo sekeru naň napřáhnouti; proto Vojtěch pustiv, co měl v ruce, silné zvíře za rohy uchvátil, a prostrčiv rychle smrček skrze chřípě, upletl jej v houzev a za ní zubra marně se vzpírajícího držel. Potom se nahnul po sekeře, a táhne zubra za sebou, ubíral se k tomu hradu, kde kníže jeho bydlel.

Slušně se podívil kníže síle a mužnosti tohoto člověka a ptal se ho, jaké milosti si přeje za dar ten, který mu přivedl.

Odpověděl, že si nic nepřeje, nežli aby svobodu měl sám a sám na těchto horách uhlí páliť. Kníže nejen k tomu svolil, nýbrž i Vojtěchovi všechen ten les s horami daroval.

Tu Vojtěch chtěl knížeti ukázati sílu svou, obrátil se k zubrovi, jehož držel levou rukou, a napřáhnuv sekeru svou, jedinou ranou mu hlavu stál. S podivením patřil kníže na silného muže, který hlavu zubří za houzev držel, a aby potomci jeho vždy pamatování byli na chrabrost svého praděda, nejen vyhlásil jej za muže svobodného, nýbrž i kázal jemu míti za znamení černou hlavu zubří v zlatém poli a v chřípích houzev.

Vojtěch postavil si pak dvůr dřevěný, a poněvadž jako muž svobodný a zámožný nepotřeboval sám uhlí páliť, najal si k tomu lidi a bavil se včelařstvím. Syna svého dal ke dvoru knížecímu, aby se naučil panským obyčejům, a když již byl stářím přemožen, jemu všechno zboží i s těmi novými vesnicemi odevzdal.

Když pak dvůr ten později shořel, potomci postavili v těch místech hrad a dali mu jméno Pernštejn, sebe pak nazývali pány z Pernštejna nebo Perštejna.

Páni z Pernštejna nejen se honosili znamením zubří hlavy, nýbrž i hrdinským skutkem praděda svého. Na zámcích a v městech jich bývaly desky kamenné, na nichž byl vyobrazen muž vedoucí zubra a napřahuje sekeru. Nápis při tom byl: Vojtěch z Pernštejna vede zubra.

Otázky

- Uveďte definici pověsti a příklady jednotlivých typů pověstí.
- Jak obvykle pověst vznikala, jakou úlohu hrála v národní historii?
- Co je na pověsti pravdivého? Čím se liší od pohádky?
- Vypravujte některou pověst ze svého okolí.
- Kterí známí čeští autoři vytvořili soubory pověstí?
- Porovnejte obě ukázky – styl kterého z autorů je knižnější? Doložte.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literární druhy a žánry

Bylina

Ilja a Kalin – car

* * *

Na posteli z mrožích klů spí Ilja Muromec,
pod pokrývkou spí sobolí.

Zplna hrdla Jermak tu zakřičel:

„Hej, kozáku starý, Iljo Muromče!
Spíš, mládče, v chládku hoviš si,
a běda že ti hrozí, netušíš!
Na naše sídlo, město překrásné,
na náš slavný Kyjev – hrad,
nájezd podnikl sobáka sudar Kalin-car.“

Tu taková Ilja slova hovoří:
„Ach, Jermaku mladý, Timofejeve!
Na horu onu vylez vysokou,
až na to její téměř kulaté,
trubičkou podívej se dalekohlednou,
na tu sílu, na to vojsko tatarské.

* * *

Ihned na to Jermak se obrátil,
na horu onu se rozjel vysokou,
až na její téměř kulaté,
trubičkou se díval dalekohlednou
na tu sílu, na to vojsko tatarské.
Nahnáno je tam síly tatarské,
že až matka syrá zem se kolébá,
kolébá se země, prohýbá;
síly té konce – kraje nevidět,
i slunéčko už pohasíná červené
od výparů oněch tatarských.
Tu bohatýrské jeho srdce rozhořelo se,
bohatýrské srdce junácké:
pustil svého koně dobrého
na tu sílu, na to vojsko tatarské,
zajel mládec rovnou doprostřed
a sílu onu jal se objíždět –

kam palicí máchne – tam zeje ulice,
poznovu-li máchne – ulička.
Den se bil, aniž co do úst vzal,
aniž odpočinku přál koni dobrému.
A druhý den se bije, druhou noc,
a třetí den se bije, třetí noc.

Tu starý kozák ten Ilja Muromec
ze sna probudí se, bohatýr
a sám taková slova hovoří:
„Hoj, vy ruští bohatýři mohutní!
Vrátil se Jermak už Timofejevič
s oné hory, s hory vysoké,
s jejího kulatého temene?“
„Jermak prý Timofejevič se ještě nevrátil.“

* * *

„Hoj, vy ruští bohatýři mohutní!
Jedte, bratři, jedte po krajích
a já sám se pustím prostředkem
hledat mladého Jermaka Timofejeva.“
Rozjeli se bohatýři po krajích,
sám Ilja však se rozjel prostředkem
hledat mladého Jermaka Timofejeva.
Nevzlétá to jasný sokol na nebe,
mladý to Jermak na dobrém koni se
rozjíždí
na tu sílu, na to vojsko tatarské;
kam palicí máchne – tam zeje ulice,
zpátky-li máchne – ulička.
Přijíždí Ilja tu zdáli, z pole širého,
seskočil s koně svého dobrého,

na Jermakova skočil koně dobrého,
za plece mohutná mládce uchopil
a z plna hrdla zařičel:
„Ach, Jermaku, mladý Timofejeve!
Zkroť své srdce bohatýrské, ukroť je,
za tebe my zde teď popracujeme.“

Pobil tu celou sílu za tři hodiny,
nenechali Tatara ani jednoho.
A zatím sobáka, sudar Kalin-car,
v širém poli v bílém stanu spí,
na posteli spí z mrožích klů,
pod pokrývkou spí sobolí.
Spí si mládec, v chládku hovi si,
že mu běda hrozí, netuší.
A tu již z dálky, zdáli, z pole širého
žene se Ilja Muromec, dojíždí,
za žluté kučerky chytil Kalina,
vytáhl ho z lože z mrožích klů
a o zem syrou praštil jím.

* * *

Tu vzal Ilja jeho bílé ruce a zlámal je,
i hbité nohy psů přelámal,
a jinému Tatařinu silnému
rovněž bílé ruce zpřelámal,
pak oči jasné mu vyloupal,
přivázel cara-sobáku Tataru za záda,
přivázel ho a sám k tomu hovořil:
„Táhni, Tatare, domů dones ho,
a ty, sobáku, cestu ukazuj!“

vysvětlivka

sobáka – ruský pes

Otázky

- Kdo bývá hrdinou bylin, koho oslavují?
- Charakterizujte hlavní hrdiny skladby.
- Kdo z českých autorů byl inspirován ruskými bylinami a vytvořil jejich ohlas?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literární druhy a žánry

Bajka

Antonín Jaroslav Puchmajer

Vrána a liška (Sebrání básní a zpěvů, 1797)

Na vysokém dubě,
držíc sejra v hubě,
paní vrána seděla,
sejr svůj snísti hleděla.
Vtom ho liška ucítivši
honem z doušky běžela,
a se k vráně přiblíživši,
tuto řeč jí držela:
„Jakž jsi pěkná, sestro zlatá!
Jakž jsi všechna hezoučká!
Žlutá, modrá, kropenatá,
červená i běloučká!
Kdybys hlas jak peří měla,
tuť bych tobě věřit chtěla,
že jsi nejpěknější ptáček,
v našich lesích ohniváček.“

Vrána, již ta marná chvála
pravdivá se býti zdála,
chutě zazpívati chtěci,
sejra z huby pustila,
jehož liška uchopěci,
takto k vráně pravila:
„Ne tvůj, sestro, hlas a peří,
ale sejr mi mile voní.
Pochlebníku kdo co věří,
věz, že pozdě bycha honí.
Podruhé ty, majíc sejra,
střež se lišky hůř než vejra.“

vysvětlivka

pochlebník – lichotník
chtieci, uchopieci – chtěla, uchopila

Ivan Andrejevič Krylov

Balvan (Bajky, 1814)

Na poli balvan dešti nadává:
„Našumí toho, ohava!
Každý ho jako hosta vítá
potěšeně a laskavě.
A on se zdrží hodinku a dvě –
a kdovídko zas po světě si lítá.
To mne sí, prosím, nikdo nepovšimne!
A já – na jaře, v létě, v zimě –
ležím tu tiše, skromně od věků.
Nezalíbíš se člověku,
vděku nemá ani poněti.“

Vtom žízala se z brázdy vynoří
a na balvan se oboří:
„Mlč! Déšť na pole zřídka zaletí,
zahání ale zásuchu a hlad,
napájí každé stébko, každou snítku.
Ty na poli jsi, pravda, staletí,
však válíš se tu zcela bez užitku.“

I v úřadech bývají balvani,
co čtyřicet let jenom statovat
na jednom místě mají nadání.

Přeložila H. Svobodová

Ivan Olbracht

O ptáku, který přesvědčoval (O mudrci Bidpajovi a jeho zvířátkách, 1947)

zpracováno podle indických bajek (vznikaly asi od 3. st. po Kr.), v nichž moudrý Bidpaj vypravuje poučné příhody ze života zvířat ukrutnému králi Dabželimovi

Na jednom kopci žilo několik opicích rodin. Jednoho studeného, zamlženého dne jim bylo zima a byly by si rády rozděly oheň, jak to vidaly u pastevců. Ale nevěděly jak.

Když tak přemýšlel, spatřil pojednou jeden opičák, jak v křoví poletuje svatojanská muška a jak svítí.

„Už to mám!“ vykřikl.

Vyskočil, hnál se za muškou a lapil ji. Přinesl ji v hrsti opicím.

„Tak!“ řekl.

Opice nanosily na svatojanskou mušku roští, všechny si klekly okolo, shrbily se k zemi a foukaly, až se jim nadýmaly tváře. Nedaleko na stromě seděl pták. Když viděl jejich nesmyslné počínání, křičel na ně:

„Nepachtěte se, vždyť to není jiskra!“

Volal to několikrát. Ale opice ho ani neposlouchaly. Jen dmychaly. Konečně se pták na ten nerozum už nemohl dívat, přeletěl na strom nad hromadou roští a neustával na ně volati:

„Tak se, ke všem čertům, podívejte blíž! Není to oharek! Je to svatojanská muška! Ušetřete si zbytečnou práci!“

Šel okolo nějaký člověk. Když viděl hloupou námahu opic a marné úsilí ptáka, řekl mu:

„Nech je! Ty nepřesvědčíš. Když si takový opičák vezme něco do hlavy, ani pámbůh mu to nevymluví.“

Ale pták si myslel, že člověk mluví jen z nenávisti, protože opice je výsměch na lidskou podobu, a neuvěřil mu. Slétl z větve až k domnělému ohništi, a protože nemohl snést, aby někdo pokládal za světlo něco, co světlem není, chtěl opice poučovat.

„Tak se přesvědčte a sáhněte si na to! Vždyť to nepálí! A má to nožičky a hlavičku a ...“

Ale jeden opičák se po něm ohnal rukou a pták klesl mrtev na zem.

Opice si toho ani nevšimly. Jen foukaly.

Kdybys za pravdu i život dal,
tupec svou mlít bude dál.

Karel Čapek

Vlk a koza (Bajky a podpovídky, 1946)

Dohodneme se na hospodářské základně: já nebudu žrát tvou trávu, a ty mně za to budeš dávat po dobrém své vlastní maso.

Miloš Macourek

Žirafa (Živočichopis, 1962)

Když chodila žirafa ještě do školy, mívala jedničku z počtů i ze čtení, ale z tělocviku měla pokaždé pětku, protože neuměla udělat kotrmelec, ať dělala co dělala, kotrmelec udělat nemohla, byla z toho celá nešťastná, kdekdo jí radil, to musíš takhle a pak takhle, koukej, jak je to jednoduché, ale žirafě se to nikdy nepodařilo, nevěděla, co má dělat s krkem, a paní učitelka jí říkala, žirafo, žirafo, ty jsi ale nemehlo, to bude pěkné vysvědčení, co tomu řeknou páni rodiče, a žirafa velice plakala, a kdo šel náhodou kolem, myslel, že prší, a když byl konec školního roku a rozdávalo se vysvědčení, žirafa měla opravdu pětku z tělocviku a plakala ještě víc než poslední, a když přišla domů, ptal se jí tatínek s maminkou, co se jí vlastně stalo, a žirafa se přiznala, že má pětku z tělocviku, a maminka s tatínkem neříkali nic, šli do vedlejšího pokoje a dlouho se tam radili, a když se vrátili, nesli svá stará školní vysvědčení, a když si je malá žirafa prohlédla, našla tam pětky z tělocviku.

Otázky

- Definujte bajku, vyjmenujte její charakteristické rysy.
- Pojmenujte a porovnejte vlastnosti jednotlivých zvířat.
- Co obvykle klasické bajky vyjadřují a co z nich vyplývá? Čím jsou dodnes aktuální?
- Na kterém uměleckém postupu je bajka založena?
- Porovnejte ukázky z hlediska formy. Čím se vyznačuje styl Miloše Macourka? Srovnajte se stylem Olbrachtovým.
- Kde obvykle najdete pointu? Doložte v textech.
- Jakým způsobem je vyjádřeno mravní poučení u Olbrachta?
- Čím se liší moderní bajky od klasických?
- Čím se liší bajka od pohádky a v čem se některé pohádky bajce podobají?
- Jmenujte nejznámější autory bajek.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literární druhy a žánry

Panské krávy

anekdotické vyprávění z Lužického Srbska (doloženo už v 16. stol.)

K panskému správci přišel jednou chudý sedlák. Povídá mu: „Pane správce, nic ve zlém, ale stalo se náramné neštěstí. Má kráva nabrala rohem jednu z vašich krav tak nešťastně, že ta vaše na místě pošla.“

„Co to povídáš?“ vyjel na něho vztekle správce. „Za to mně koupíš jinou, ale abys věděl, právě tak dobrou!“

Na to sedlák: „Ale kdepak, pane správce, já to popletl, ta věc se vlastně má právě naopak. Vaše kráva nabrala mou, a samozřejmě nemám nic proti tomu, abyste mně za ni koupil jinou.“

„Tak takhle to bylo,“ podivil se správce. „No, to je potom jiná! To měla ta tvá kráva panské krávy pěkně uhnout z cesty.“

Otázky

- Jak se souhrnně nazývá slovesná kultura před vynalezením písma? Co všechno vyjadřuje? Z textů vyvodte její nejdůležitější znaky.
- Rozhodněte, které texty jsou lyrické, které epické nebo lyrickoepické; které mohou být v podobě pouze veršované, pouze prozaické, nebo v podobě veršované i prozaické. Uvádějte konkrétní příklady podle svých čtenářských zkušeností.
- V kterých obdobích naší národní minulosti měla lidová slovesnost zvláště velký význam?
- Kdo patří u nás k nejznámějším sběratelům a zapisovatelům lidové slovesnosti, zvl. písní, přísloví, pořekadel, pohádek?
- Kterí autoři české literatury hledali v lidové tvorbě inspiraci?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Slovesná kultura před vynalezením písma

Starověká literatura

ORIENTÁLNÍ LITERATURA

Mezopotámie

Epos o Gilgamešovi

Prosba k nebeskému Utuovi o pomoc:

„Ó Utu, slovo chci promluvit k tobě, slovům mým popřej sluchu,
chci toho dosáhnout pro tebe, popřej mi sluchu!

V městě mém umírají lidé – sklíčeno je mé srdce,
lidé hynou – těžké je srdce mé.

* * *

Do hor chci vstoupit, jméno své proslavit.

Tam, kde jméno proslaveno bylo, své chci proslavit jméno.

Tam, kde jméno nebylo proslaveno, jméno bohů proslavit chci!“

Přeložil L. Matouš

zapamatuj si

Veršovaná sumersko-babylonská skladba, nejstarší hrdinský epos v světové literatuře; původně samostatné sumerské skladby (např. Gilgameš a netvor Chuvava, Gilgameš, Enkidu a nebeský býk) – vznikaly už v 3. tis. př. Kr., šířily se ústní tradicí, zapsány klínovým písmem asi v 2. tis. př. Kr., přeloženy do akkadštiny a dále rozvíjeny; nejmladší soubor novoasyrský (definitivní verze na 12 hliněných tabulkách v Aššurbanipalově knihovně v Ninive – asi ze 7. st. př. Kr.). Tragika Gilgamešova osudu souvisí s hledáním tajemství věčného života, s vědomím, že člověk je smrtelný.

* * *

Gilgamešův návrat z hor, kde hledal tajemství nesmrtelnosti, domů, do města Uruku; obraz hradeb města, Gilgamešova díla:

„Velké jsi dokázal dílo, Gilgameši!“ odvětil Uršanabi. „Nesmírnou hradbou jsi zabezpečil svůj lid před vojákem z jiného města a před lupičem z pouště. Budeš žít v paměti všech pokolení příštích, dokud bude stát tato urucká hradba, kterou nepřítel nedobude, ani čas nezničí!“

„Život, který jsem hledal, jsem nenašel,“ řekl tato slova Gilgameš. „Marně jsem vykonal víc než jiní lidé, marně jsem také víc vytrpěl. Nemůže najít věčný život, kdo je z lidského plemene!“

„Nemůže najít věčný život člověk,“ ukončil tuto řeč Uršanabi, „může si však zachovat věčné jméno. Svým dílem ses stal nesmrtelným, hrdino Gilgameši.“

Upravil, převyprávěl V. Zamarovský

* * *

Poprvé zachycen motiv potopy světa (epizoda je součástí staroasyrské verze): Gilgamešovi o ní vypráví Utanapištim, člověk, který ve zbudované lodi potopu přežil a zásluhou bohů se stal nesmrtelným; příběh se později objevuje ve Starém zákoně.

Po šest dnů a sedm nocí

burácel vítr a potopa s bouří pokryla zemi.

A když sedmý nadešel den, jižní vítr zastavil potopu i boj, jenž bojoval jak šiky vojsk.

Uklidnilo se moře, zmlkla bouře, potopa ustala.

Na počasí jsem se díval, všude zavládl ticho a všechno lidstvo v bahno se proměnilo.

Jak střecha rovný se prostíral močál.

* * *

Břehy jsem vyhlížel v obzoru moře.

Za dvakrát dvanácte dvouhodin ostrov se vynořil.

Na hoře Nisir má loď přistála.

A hora Nisir loď držela, nedovolujíc, aby zakolísala.

Den první, den druhý hora Nisir loď držela, nedovolujíc, aby zakolísala.

Den třetí i čtvrtý hora Nisir loď držela, nedovolujíc, aby zakolísala.

Pátý i šestý den hora Nisir loď držela, nedovolujíc, aby zakolísala.

A když sedmý den nadešel,

holubici jsem vyslal a volně pustil ven.

Vylétla holubice, však zpět se navrátila,

neboť nebylo místa, kde spočinout by mohla, i přilétla zpět.

Vlaštovku jsem vyslal a volně pustil.

Vylétla vlaštovka, však zpět se navrátila,

neboť nebylo místa, kde spočinout by mohla, a přilétla zpět.

Havrana jsem vyslal a volně pustil.

Vylétl havran a spatřil opadávající vody.

Hledá, poletuje, kráká, zpět se však nevrátil.

Čtyřem větrům jsem vypustil vše a vyilil úlitbu.

Na samém vrcholu hory obět jsem přinesl zápalnou.

Sedm a sedm jsem obětních postavil nádob,

do jejich misek jsem nakladl rákosí, cedr a myrhu.

Čichali bozi vůni,

čichali bozi vůni libou.

Přeložil L. Matouš

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Orientální literatury

Otázky

- Co marně hledal a po čem toužil Gilgameš?
- K jakému závěru došel? V čem našel smysl života člověka a jeho trvalou hodnotu?
- Pokuste se o charakteristiku Gilgameše; čím je blízký dnešnímu čtenáři?
- Vyhledejte v textu tzv. prvky epické šíře, které retardují děj.
- Všimněte si ukázek z hlediska jazyka, dokažte bohatost vyjádření (epiteta, figury ap.).
- Čím je dílo stále aktuální? Které otázky dodnes člověka zajímají?
- Co člověk potřebuje ke štěstí a spokojenosti?

přeči si

Čtenářský deník
k Literatuře v kostce

zapamatuj si

Nejstarší milostná poezie
v světové literatuře

Egypt

Potěšující písňe tvé milé, když se vrací z lučiny

(asi 1300 př. Kr.)

Letěla husa divoká,
k zemi se snesla, past ji polapila.
Přiletí ptáci, ptáci odlétají,
jen moje hlava tížit nepřestává,
pro moji lásku,
že já jsem tak sama.
Má mysl a tvé srdce jedno jsou,
já bez přestání myslím na tvou krásu.

Přeložil Z. Žába, přebásnila V. Kubičková

Achnatonův Hymnus na slunce (asi 1360 př. Kr.)

Krásné a zářící se objevuješ na obzoru,
ó slunce živoucí, počátku všeho žití!
Když na východě objevilo se,
zemi jsi naplnilo krásou svojí.
Skvěješ se vznešené a velké
vysoko nad zeměmi všemi,
paprsky tvoje objímají světy,
světy, jež zrodily se z tebe,
a ty jsi Den a spoutáváš je všechny,
ty spoutáváš je pro drahého syna.

Když zapadlo jsi pod západní obzor,
v temnu je země jako v temnu smrti,
lidé spí v komorách s hlavami zastřenými,
že jedno oko neuvidí druhé,
a kdybys kradl jim, co mají pod hlavami,
snad nikdo nevěděl by o tom.
V tu dobu vycházejí z doupat lvi
a plazi vylézají, aby kousali,
tma v očích žhne a země mlčí:
tvůrce jest pod obzorem.

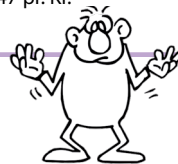
Tys bylo jediné a první!
Vyšlo jsi se svou zářnou tváří
a zjevilo ses palčivé a krásné,
a když ses blížilo a vzdalovalo,
ze sebe vytvořilos milióny podob,
vesnice, města, pole, cesty, řeky.
Veškeré oči před sebou tě vidí,
jak nad zemí jdeš, zářné slunce denní!

Otázky

- Které typické pocity verše vyjadřují?
- Charakterizujte jazyk a formu básně.
- Čím se vyznačuje lyrika?

vysvětlivka

Achnaton – pův. Amenhotep IV.,
egyptský panovník kol. 1364–1347 př. Kr.

Svět povstal rukou tvou,
tys vytvořilo lidi,
žijí, když vyšlo jsi,
když zajdeš, umírají.
Tys životem,
jen tebou člověk žije,
tvou krásou kochají se oči,
než zajdeš pod obzor.
Když zajdeš,
ustávají práce veškeré,
když opět vyjdeš,
vše se daří králi.
Veškeré tvory, krácející po zemi,
už od časů, cos vytvořilo světy,
pro svého syna vychováváš, pro syna,
jenž vyšel z těla tvého.

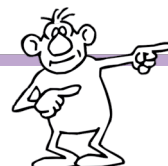
Přeložil Z. Žába, přebásnila V. Kubičková

Otázky

- Proč autor oslavuje slunce?
- Která část textu je myšlenkově nejzávažnější a proč?
- Vysvětlete princip básnické apostrofy.
- Které jazykové prostředky dodávají výpovědi patetičnost?
- Porovnejte styl obou ukázek. V čem se liší?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Orientální literatury

Egyptská naučení

soubory životních moudrostí a norem, např. Naučení Ptahhotepovo (kol. r. 2600 př. Kr.)

Jsi-li hotový muž, zaříd' si domácnost,
neboť zřekneš-li se rodinného života,
tvůj otec bude stížen velkým hořem
a jiná žena bude spokojenější než tvá matka, která tě zrodila.
Miluj doma svou manželku, jak se patří. Vyživuj ji a oblékej ji,
vonné masti jsou čarovným lékem pro ni.
Obveseluj její srdce, pokud budeš žíti;
pak bude úrodným polem svému pánu.
Ale nepřipust', aby rozhodovala,
a drž ji opodál moci!
Nedopust', aby tě přerostla, sice tě bude ohrožovat.
Hleď si jí a ona bude požehnáním v tvém domě.

Otázky

- Které z myšlenek jsou dodnes aktuální, které odpovídaly tradici tehdejší společnosti?

Hebrejská literatura

Bible – Starý zákon

Kniha Mojžíšova první (Genesis)

Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi.
Země pak byla nesličná a pustá, a tma byla nad propastí,
a Duch Boží vznášel se nad vodami.
I řekl Bůh: Buď světlo! I bylo světlo.
A viděl Bůh světlo, že bylo dobré: i oddělil Bůh světlo
od tmy.
A nazval Bůh světlo dnem, a tmu nazval nocí. I byl večer
a bylo jitro, den první.
Řekl také Bůh: Buď obloha uprostřed vod, a děl vody
od vod!

I učinil Bůh tu oblohu, a oddělil vody, kteréž jsou pod oblohou,
od vod, kteréž jsou nad oblohou. A stalo se tak.

I nazval Bůh oblohu nebem. I byl večer a bylo jitro, den druhý.

Řekl také Bůh: Shromážděte se vody, kteréž jsou pod nebem, v místo jedno, a ukaž se místo suché! A stalo se tak.

I nazval Bůh místo suché země, shromáždění pak vod nazval mořem. A viděl Bůh, že to bylo dobré.

Potom řekl Bůh: Zplod země trávu, a bylinu vydávající símě, a strom plodný, nesoucí ovoce podlé pokolení svého, v němž by bylo símě jeho na zemi. A stalo se tak.

Nebo země vydala trávu, a bylinu nesoucí semeno podlé pokolení svého, i strom přinášející ovoce, v němž bylo símě jeho, podlé pokolení jeho. A viděl Bůh, že to bylo dobré.

I byl večer a bylo jitro, den třetí.

Opět řekl Bůh: Buďte světla na obloze nebeské, aby oddělovala den od noci, a byla na znamení a rozměření časů, dnů a let.

A aby svítila na obloze nebeské, a osvětlovala zemi. A stalo se tak.

zapamatuj si

Soubor mytologických, liturgických, právnických a literárních textů, psaný v hebrejštině nebo aramejštině (základ židovského náboženství a první část křesťanského Písma svatého); texty vznikaly od 12. stol. př. Kr., sepsány a kanonizovány byly až v 1. stol. př. Kr.; nejstarší překlad Starého zákona do řečtiny – Septuaginta, v l. 386–405 přeložen Hieronymem do latiny – Vulgáta; nejstarší staroslověnský překlad částí Bible je dílem Cyrila a Metoděje; zvláštní význam má 6dílná Bible kralická (1579) – viz str. 96. Základ Starého zákona tvoří Tóra – Pět knih Mojžíšových. V první z nich – Genesis je mimo jiné báje o stvoření světa a člověka a historie prvních lidí – Adama a Evy.

I učinil Bůh dvě světla veliká, světlo větší, aby správu drželo nade dnem, a světlo menší, aby správu drželo nad nocí; též i hvězdy.

A postavil je Bůh na obloze nebeské, aby osvěcovala zemi.

A aby správu držela nade dnem a nocí, a oddělovala světlo od tmy. A viděl Bůh, že to bylo dobré.

I byl večer a bylo jitro, den čtvrtý.

Řekl ještě Bůh: Vydejte vody hmyz duše živé v hojnosti, a ptactvo, kteréž by létalo nad zemí a pod oblohou nebeskou.

I stvořil Bůh velryby veliké, a všelijakou duši živou, hýbající se, kteroužto v hojnosti vydaly vody podlé pokolení jejich, a všeliké ptactvo křídla mající, podlé pokolení jeho. A viděl Bůh, že to bylo dobré.

I požehnal jim Bůh, řka: Plodtež se a množte se, a naplňte vody mořské; též ptactvo ať se rozmnožuje na zemi!

I byl večer a bylo jitro, den pátý.

Řekl též Bůh: Vydej země duši živou, jednu každou podlé pokolení jejího, hovada a zeměplazy i zvěř zemskou, podlé pokolení jejího. A stalo se tak.

I učinil Bůh zvěř zemskou, podlé pokolení jejího, též hovada podlé pokolení jejich, i všeliký zeměplaz podlé pokolení jeho. A viděl Bůh, že to bylo dobré.

Řekl opět Bůh: Učiňme člověka k obrazu našemu, podlé podobenství našeho, a ať panují nad rybami mořskými, a nad ptactvem nebeským, i nad hovady, a nade vší zemí i nad všelikým zeměplazem hýbajícím se na zemi.

I stvořil Bůh člověka k obrazu svému, k obrazu Božímu stvořil jej, muže a ženu stvořil je.

A požehnal jim Bůh, a řekl jim Bůh: Plodtež se a rozmnožujte se, a naplňte zemi, a podmaňte ji, a panujte nad rybami mořskými, a nad ptactvem nebeským, i nad všelikým živočichem hýbajícím se na zemi.

Řekl ještě Bůh: Aj, dal jsem vám všelikou bylinu, vydávající símě, kteráž jest na tváři vší země, a všeliké stromové (na němž jest ovoce stromu), nesoucí símě: to bude vám za pokrm.

Všechněm pak živočichům zemským, i všemu ptactvu nebeskému, a všemu tomu, což se hýbe na zemi, v čemž jest duše živá, všelikou bylinu zelenou dal jsem ku pokrmu. I stalo se tak.

A viděl Bůh vše, co učinil, a aj, bylo to velmi dobré. I byl večer a bylo jitro, den šestý.

A tak dokonána jsou nebesa a země, i všecko vojsko jejich.

A dokonal Bůh dne sedmého; dílo své, kteréž dělal; a odpočinul v den sedmý ode všeho díla svého, kteréž byl dělal.

I požehnal Bůh dni sedmému a posvětil ho; nebo v něm odpočinul Bůh ode všeho díla svého, kteréž byl stvořil, aby učiněno bylo.

Otázky

- Čím pověřil Bůh člověka ve svém zastoupení na zemi?
- Dokažte v textu, kterými prostředky jazykovými a stylistickými je dosaženo prostoty, srozumitelnosti a přístupnosti sdělení.
- Kterými prostředky je dosaženo zvláštního vyjadřovacího způsobu – pomalého rozvíjení děje?

Hospodin potrestal svět a lidstvo za hříchy potopou. Zachránil se jen spravedlivý Noé s rodinou na velkém korábu:

Uvedení potopy hrozná ve všechen svět

* * *

A protož přišel Noé a synové jeho, i žena jeho,

i ženy synů jeho s ním k korábu, pro vody potopy.

Z hovad také čistých i z hovad nečistých, i z ptactva a ze všeho, což se hýbe na zemi,

po dvěma vešli k Noé do korábu, samec a samice,

tak, jakž byl rozkázal Bůh Noé.

* * *

A když byla potopa za čtyřiceti dnů na zemi,
tedy rozmnoženy jsou vody, až i vyzdvihly koráb,
a vznesly jej od země.
Nebo zmohly se vody a rozmnoženy jsou velmi nad zemí,
i zplýval koráb na vodách.
A tak náramně rozmohly se vody nad zemí,
že přikryty jsou všechny hory nejvyšší,
kteréž byly pode vším nebem.
Patnácte loktů zvýší rozmohly se vody,
když přikryty jsou hory.
I umřelo všeliké tělo, kteréž se hýbe na zemi,
tak z ptactva, jako z hověd a živočichů,
i všelikého hmyzu, kterýž se plazí po zemi, i každého člověka.

* * *

Potopa přestala, Noé vyšel z korábu, a oběti Bohu obětoval

I navrátily se vody se svrchu země,
odcházejíce zase, a opadly vody po stu a padesáti dnech.
Tak že odpočinul koráb sedmého měsíce,
v sedmnáctý den toho měsíce na horách Ararat.
Když pak vody odcházely a opadávaly až do desátého měsíce,
prvního dne téhož desátého měsíce ukázali se vrchové hor.
I stalo se po čtyřidsíti dnech, otevřev Noé okno v korábu,
kteréž byl udělal,
vypustil krkavce, kterýžto vyletuje zase se vracoval,
dokudž nevyschly vody na zemi.
Potom vypustil holubici od sebe, aby věděl,
již-li by opadly vody se svrchu země.
Kterážto když nenašla, kde by odpočinula noha její,
navrátila se k němu do korábu; nebo vody byly po vsí zemi.
On pak vztáhna ruku svou, vzal ji,
a vznesl k sobě do korábu.
A počekal ještě sedm dní jiných,
a opět vypustil holubici z korábu.
I přiletěla k němu holubice k večeru, a aj,
list olivový utržený v ústech jejích.
Tehdy poznal Noé, že opadly vody se svrchu země.
I čekal ještě sedm dní jiných, a opět vypustil holubici,
kterážto nevrátí se k němu více.
I stalo se šestistého prvního léta,
v první den měsíce prvního, že vyschly vody na zemi.
I odjal Noé přikrytí korábu a uzřel, ano
již oschl svrček země.

Otázky

- Odkud byl zřejmě převzat bájeslovný prvek o potopě světa? Porovnejte obě vyprávění.

Poslední oddíl Starého zákona tvoří **Knihy básnické:**

Kniha přísloví – je připisována Šalamounovi, obsahuje výklad židovské morálky a víry

Kdo zlořečí otci svému nebo matce své, zhasne svíce jeho v temných mrákotách.

Když se množí spravedliví, veselí se lid, ale když panuje bezbožník, vzdychá lid.

Metla a kárání dává moudrost, ale dítě sobě volné k hanbě přivodí matku svou.

Otázky

- Zamyslete se nad aktuálností myšlenek. Co je podstatou přísloví, jak vznikají?

Píseň Šalamounova – Píseň písní – soubor erotických básní (nejkrásnější milostná a svatební lyrika)

Jak jsi krásná, má milá,
jak jsi krásná!

Tvůj zrak se třpytí jako holoubci
ve stínu závoje.

Tvé vlasy jsou jako stádo koziček,
které se vlní svahy giládskými.

Tvé zuby jsou jako ovce před stříží,
když vyšly z koutadla,

a všechny budou mít dvojčátka
a neplodná z nich není ani jediná.

Jak karminová šňůrka jsou tvé rty
a ústa tvá jsou spanilá,

tvá skráň je prasklý granátový plod
ve stínu závoje.

Jako věž Dávidova je tvá šíj
s ochozy kolem

a tisíc štítů na ní zavěšeno,
a vesměs štítů rytířských.

Tvá ňadra jsou jako dvě mláďátka,
dvojčátka gazelí,

která se pasou v lilích.

Můj milý je krev a mléko
a nezaniká mezi tisíci,
jeho hlava je jako zlato ryzí,
kučery jeho jsou trsy plodů palmových,
černé jako havran.

Oči jeho jsou jako holoubci
při řečištích plných vod,
koupají se v mléce
sedíce nad hojností.

Tváře jeho jsou jako záhon balzámu,
na kterém rostou vůně.

Jeho rty lilie
rosící myrhu tekutou.

Ruce jeho prstence zlaté,
vykládané taršíšem.

Břicho jeho je kus slonoviny,
vykládané lazurem.

Lýtka jeho sloupy mramorové
na zlatých deskách.

Postavou je jak Libanon,
ztepilý je jak cedry.

Půvab jeho jak mísa sladkostí
a celý on je jako klenot.

To je můj milý, to je přítel můj,
dcery jerúsalémské

Otázky

- Posuďte charakter básnických obrazů, umělecké prostředky básně.
- Které nejčastější formy lyriky jsou v Starém zákoně?
- Které nejčastější formy epiky jsou v Starém zákoně?
- Které hodnoty lze ocenit na Starém zákoně, co nutí čtenáře k zamyšlení, jak působí texty na člověka?
- S jakým záměrem byla Bible napsána, k čemu je návodem, v čem je aktuální?

Přeložili J. Seifert a S. Segert

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura hebrejská

Indie

Védy

Noc (asi 1500–1000 př. Kr.)

Již přichází božská noc. Jest
oděna veškerou nádherou svou.

A tam shlíží k nám
očima hvězd.

Výšiny, údolí šerá

daleko široko plní.

Nesmrtelná božská dcera

světlém zahání tmy.

Přichází Světla,

vystřídat slétla

sestru Večernici.

Tma rychle prchá.

Přijď k nám i dnes!

Tvým příchodem

jdeme ke krbu domů

jak ptáci do hnízd svých stromů.

Vesnice všechny spí

znaveny denní svou prací,

spí stádo, ptáci

i hladový jestřáb.

Zažeh od nás vlka a vlčici,

zažeh zloděje od našich dveří.

Noci světlá zářící,

ať dobře přečkáme tebe!

Tma vrhla se na mne,

cítím ji, hmatám kol,

na černo maluje svět.

Jak dluhy ji, Jitřenko, smaž!

Ve stádo znič slova svých chval

jsem pro tebe, Noci, hnal,

jako když kořist k vítězi ženou.

Přijmi ji laskavě, světla Dcero nebe!

Přeložil O. Friš

Otázky

- Koho a jak konkrétně velebí autor veršů?
- Všimněte si zvláštností verše, uměleckých prostředků a okruhu výběru slov.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura indická

Mahábhárata (4. stol. př. Kr.–4. stol. po Kr.)

Z dialogu mezi Pánduovcem Arďžunou a jeho vozatajem Kršnou před vzplanutím bitvy na Kuruově poli:

I kdyby mne měli zabít, já sám je zabít nechci, a to ani ne pro vládu nad zemí, mořem a nebem, neřku-li pro pouhou slávu tohoto světa!

Neboť to, co se zrodilo, musí zemřít, to, co zemřelo, musí se znovu zrodit, proč tedy oplakávat věc nevyhnutelnou?

Dívej se stejně na bolest jako na radost, na zisk jako na ztrátu, na výhru jako na prohru a připrav se k boji! Takto se nijak neprohřešíš!

Nic, co na této cestě bylo započato, není ztraceno, ani tu není překážek, a dokonce i velmi malý pokrok na této cestě vysvobozuje od velkého strachu.

Ale klidu a dokonalosti nedosahuje ani ten, kdo se činům vyhýbá, ani ten, kdo se světa jen zříká.

Neboť vpravdě sama příroda nutká všechny tvory k činnosti, a nikdo ani na okamžik nemůže se cele obejít bez činnosti.

Kdo zná radost a bolest druhých tak, jak pociťoval radosti a bolesti své, vystoupil, Arďžune, na nejvyšší vrchol!

Ale kdo je chlubitý, sebemilovný, zpupný, hádavý a nevědomý, Arďžune, je zrozen pro stav zkázy!

Přeložil R. Janíček

zapamatuj si

Hrdinský epos (mýty, legendy, vyprávění, náboženské a filozofické úvahy – 200 000 veršů v sanskrtu; vyprávění o vzájemných bojích mezi bháratovskými rody Kuruovců a Pánduovců). Součástí skladby je **Bhagavadgíta** (Zpěv Vznešeného) – náboženské normativní texty i humánní myšlenky trvalé platnosti.

zajímavost

„Máš právo pouze na činy, nikoli však na jejich plody. Plody činů nesmějí být pro tebe pohnutkou, avšak neulpívej ani na nečinnosti.“

Otázky

- Zamyslete se nad tím, proč se Bhagavadgíta těší dodnes čtenářské oblibě, ovlivňuje významné osobnosti nejen v Indii, byla přeložena do mnoha světových jazyků.
- Které světonázorové postoje vyjadřují jednotlivá sdělení?

Čína

Kniha písní (9.–6. stol. př. Kr.)

PROSÍM TĚ...

Nelez už, Čung-c', prosím tě,
přes hradby do vsi k nám
a větve vrb nám nelámej!
Ne, pro ně nežehrá, však z našich strach mám veliký!
Na tebe myslím sic,
co ale řeknou rodiče,
toho se bojím víc!

Nelez už, Čung-c', prosím tě,
přes zídku k oknům mým
a nenič naše moruše!
Ne, já jich neželím, však z bratrů strach jde velice!
Na tebe myslím sic,
co ale řeknou bratři mí,
toho se bojím víc!

Nelez už, Čung-c', prosím tě,
zahradou za mnou dál
a nelam větve santálu!
Ne, pro ně nemám žal, však z řečí strach mám náramný!
Na tebe myslím sic,
že lidé budou povídat,
toho se bojím víc!

Přeložil a přebásnil J. Vochala

zapamatuj si

Nejstarší sborník lidových písní
a náboženských hymnů

Otázky

- Vyhledej v textu typické znaky lidové písně.
- Jak se nazývá opakování veršů na konci každé strofy?

Lao-c'

Kanonická kniha o Cestě Tao a její Síle (6. st. př. Kr.)

44

Kdo nejvíc skrbí,
zaplatí nejdráž!
Kdo nejvíc schraňuje,
ponese nejtěžší ztráty!
A kdo zná míru,
nedojde úhony.
Kdo ví, kde zastavit,
tomu nic nehrozí –
tak bude věčný.

zapamatuj si

Filozof, zakladatel taoismu
81 kapitol: princip světa jako pohyb,
změna; vše se děje a existuje samo
o sobě, bez příčiny; harmonie člověka
a přírody

Otázky

- Jakým způsobem jsou vyjádřeny základní principy a moudrosti života?
- V čem je jejich přesvědčivost?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura čínská

ANTICKÁ LITERATURA

základ evropské kultury

Starověké Řecko

Homér

Ílias (2. pol. 8. stol. př. Kr.)

* * *

Achilleus, rychlý v běhu, naň (na Agamemnóna) posupně pohléd a pravil:

„Běda, jak zisku jsi chtivý a oděný do nestoudnosti!

Jakpak má z Achájů někdo sluch ochotně popřát tvým slovům,

budťo se na cestu dát neb silou se potýkat s muži?

Vždyť já jsem nepřišel sem, abych s trójskými vojáky tady

bojoval, ohrožen kopím, vždyť ničím nejsou mi vinni:

nikdy mi neodehnali mé krávy ani mé koně,

nikdy mi v hrudnaté Fthíji, svou půdou živící muže,

úrodu neponičili, neb veliký prostor nás dělí

se spoustou stinných hor a hlučně šumící moře –

pro tebe, nestydo velká, jsme vytáhli, abys měl radost,

abychom pro Meneláa a pro tebe, psovská ty hlavo,

od Trójských vymohli čest – ty nehleďš na to a nedbáš!

Teď mi tu dokonce hrozíš, že sám mi odejmeš dar můj,

pro nějž jsem zakusil mnoho a jež mi lid achájský svěřil.

Kdykoliv lidnaté město lid achájský vyvrátí Trójským,

nikdy já stejný podíl jak ty tu nezískám, i když

ve vřavě této války díl podstatný vykonávaji

obvykle ruce mé, však kdykoli k dělení dojde,

tvůj dar je o mnoho větší, já s malým sic, přece však s milým

odcházím ke svým lodím, když zemdlím námahou bojů.

Nyní však do Fthíje půjdu, vždyť o mnoho lepší je domů

na lodích zahnutých plout – zde nemíním beze cti zůstat,

majetek pro tebe shánět a hromadit bohatství velké.”

Jemu zas Agamemnón děl v odpověď, velitel mužstva:

„Utíkej chutě, jak toužíš, a já tě nebudu prosit,

abys tu kvůli mně zůstal: jsou jiní, co budou tu se mnou,

kterí mě budou i ctít, zvlášť Zeus tak nesmírně moudrý.

Z králů živěných Diem tys věru mi nejprotivnější:

vždycky v oblíbě máš jen šarvátky, sváry a půtky.

Máš-li velikou sílu, tu būh ti patrně poskyt.

* * *

Pravil, a veliký žal se zmocnil Achilla, v mužné

hrudi začalo srdce věc vážit na obě strany,

zapamatuj si

Nejstarší starověký řecký hrdinský epos zachycuje posledních 51 dní desátého roku trójské války; základním konfliktem je „Achilleův hněv“ – jádro vypravování: spor mykénského krále Agamemnóna, hlavního velitele řeckých vojsk, s nejudatnějším bojovníkem Achilleem; Achilleus odmítl dále bojovat s Trójany. Agamemnón, který byl nucen vrátit svou zajatkyňi za výkupné knězi Chrysovi, si místo ní vzal Achilleovu krásnou zajatkyňi Briseovnu, ač byla jeho čestným darem z kořisti.

zdali by ostrý meč měl od boku tasit a zahnat ostatní krále stranou a probodnout Agamemnóna, nebo zda utlumit hněv a potlačit vztekplou vášeň. Zatímco přemítal takto jak v srdci, tak v mysli a z pochvy tasil už veliký meč, vtom Athéna snesla se z nebe – bohyně bělostných loktů ji poslala, Héra, vždyť v srdci ve stejné lásce je měla a o oba jevila starost. Zezadu přistoupila k reku a vzala ho za ruce vlasy, zjevná toliko jemu, však z druhých ji neviděl nikdo. Achilleus užas, pak obrátil tvář a na místě poznal, že je to Athéna Pallas – tak strašně jí zableskly oči.

* * *

„Přišla jsem z nebe tvou zlobu již utiřit, dáš-li si říci.

Bohyně bělostných loktů mě poslala, Héra, vždyť v srdci ve stejné lásce vás má a o oba jeví jen starost.

Nuže, již přestaň se škorpit a meč svůj pravici netas, slovy však řádně mu vyčiň, ať jakkoli právě to bude, neboť já tohle ti řeknu a to se i nakonec splní: pro tuhle zpupnost se jednou ti dostane třikrát tolik nádherných darů – jen zdrž se a poslechni rady nás obou.”

Achilleus, rychlý v běhu, jí v odpověď dával a pravil:

„Sluší se, bohyně, věru teď vyplnit příkaz vás obou, ač jsem pohněván v srdci – vždyť tak je to o mnoho lepší: kdokoli poslechne bohy, ti rádi zas vyslyší jeho.”

Přeložil O. Vaňorný

Otázky

- Charakterizujte podle jednání postavu Agamemnóna a Achillea.
- Kdo zasahuje do jednání a osudů hrdinů a ovlivňuje je? Dokažte z textu.
- Čím je dosaženo bohaté dějovosti?
- Vyhledejte prvky epické šíře, které zpomalují děj.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Antická literatura

Odysseia (zač. 7. st. př. Kr.)

Odysseův návrat na rodnou Ithaku

Tu Odysseus jasný se vzbudil
ze spánku na milé půdě své otčiny, aniž ji poznal,
neboť byl předlouhou vzdálen. Vždyť Athéna, Diova dcera,
rozlila hustou mlhu kol něho, aby mu všechno
řekla a učinila ho neznámým, aby ho nikdo
nepoznal z občanů v městě, ni z přátel, ni manželka dříve,
než by se plně pomstil všem ženichům za jejich zpučnost.

* * *

I tesknil po rodné zemi,
vlekl se podél břehu, kde hlasitě hučelo moře,
tonul v žalostném nářku. Vtom přišla mu Athéna zblízka,
mladému pastýři ovcí jsouc podobna postavou těla.

* * *

Odysseus radosti pln ji spatřil a v ústretu vyšel,
ozval se k bohyni takto a hovořil vzletnými slovy:

* * *

„Také tohle mi pověz, a pravdivě, abych to věděl!
Která to země a obec? A jací as lidé tu žijí?“

* * *

Athéna jiskrných zraků zas na to mu odpověděla:

* * *

„Ovšemže drsná to země a není pro koně sjízdná,
není však přespříliš nuzná, ač rozsáhlá také zas není.
Obilí nesmírné množství v ní uzrává, zraje v ní víno,
neboť přehojná rosa a déšť jí vždy dodává vláhy.
Výbornou pastvou je koz a dobytka. Všeliké druhy
stromů tu jsou a stále dost vody je pro napajedla.
Proto as, cizinče, došlo i do Tróje Ithaky jméno,
třebas prý vzdálena velmi je Trója od řecké země!“
Zaplesal po těchto slovech ten trpitel, Odysseus jasný,
těšil se ze své vlasti a políbil žírnou tu zemi.

zapamatuj si

Epos zachycuje desetileté dobrodružné
putování ithackého krále Odyssea při
návratu z trójské války

Setkání Odyssea a Pénélopy

Věhlasná Pénélopé sem kráčela ze ženské síně,
podobna Artemidě neb zářící bohyni lásky.
K ohni, kde sedala jindy, jí komorné lenošku daly,
věhlasná Pénélopé si tam pak usedla na ni.

* * *

Věhlasná Pénélopé s ním začínala hned hovor:
„Cizinče, na jednu věc já sama se nejdřív tě zeptám:
Kdopak a odkud jsi rodem, kde město a rodiče tvoji?“
Na to jí odpovídaje zas důvtipný Odysseus pravil:
„Nikdo z lidí by, ženo, tě nemohl na celém světě
pohanět, věru tvá sláva až k širým nebesům sahá.
Teď se však ve svém domě mne vyptávej na jiné věci,
netaž se na můj původ a na mou otcovskou zemi,
abys ni vzpomínkou na to tím více nenaplnila
bolesti hrud – jsem přeplněn žalem...“

* * *

Věhlasná Pénélopé mu na to zas odpovídala:
„Přednosti, milý hoste, i postavu těla a krásu
tehdy mi zničili bozi, když Argejci nastupovali
na lodě k Tróji a s nimi i Odysseus, milý můj manžel.
Kdyby se on zase vrátil a pečoval dál o můj život,
byla by větší má sláva a tak by se krásněji žilo.

Nyní se trápím – vždyť bůh mi tolik už svízělů seslal!

Potrestání ženichů

Hned pak se ujala (*Pénélopé*) slova a ženichům přednesla návrh:

„Nyní, ženiši zpupní, mě poslyšte, co jste mi vpadli v dům, v němž stále a stále jen strojíte hody a pitky, když tak dlouho je pryč můj muž – však docela žádné záminky jednání svého jste nemohli vymyslet jiné, nežli že chcete mě mít, svou ženou mě učinit chtíce. Nuž, teď, ženiši, vzhůru, teď o to vám nastává zápas! Zde je veliký luk, ježž božský Odysseus nosil. Kdokoli manželův luk z vás nejsnáž rukama napne, kdo též prostřelí šíp skrz všechněch dvanácte sekry, s tím jsem hotova jíti a s tímto se rozloučit domem, manželským, obzvlášť krásným a bohatým hojnými statky, na něž si často, jak mním, pak vzpomenu, třeba jen ve snách.“

* * *

Však Odysseus důvtipné myslí,
hned jak lučiště zdvihl a zevšad prohlédl dobře –
jako si po každé muž, jenž loutny a zpěvu je znalý,
lehounko natáhne strunu a napne ji na nový kolík,

tětivu z ovčího střeva si na obou přípevních koncích,
tak ten veliký luk též Odysseus lehounko napjal.
Potom tětivu chopil a pravou rukou ji zkoušel:
krásný vydala tón, jsouc vlašťovce podobna hlasem.
V ženiších veliký žal byl probuzen.
Všechněm tu rázem pobledla tvář.
Dal znamení Zeus svým zahřměním silným.
Zaplesal Odysseus slavný, jenž tolik zápasů přestál,
že mu syn Istivého Krona tím zahřměním znamení dává.
Rychlý tu uchopil šíp, jenž ležel na stole před ním,
vyňatý. Ostatní střely až dosud ve vnitřku toulce
vězely. – Za krátký čas jich Danajci zakusit měli.
Luk ten za ohbí chopil a strunu i zářezy táhl,
na židli, na které seděl, a vypustil z lučiště šípku,
přímo ji před sebe míře. I nechybil sekry žádné.
Naopak, otvorem prvním a všemi pak prolétl veskrz
těžký, okovaný šíp.

Přeložil O. Vaňhorný

Otázky

- Kdo vyšel vstříc Odysseově velké touze po domově a pomohl mu?
- Které typické vlastnosti představuje Odysseus, které Pénélopé?
- Vyvodte z obou textů základní znaky homérského eposu.
- Vyhledejte opakující se neměnná epiteta postav i podrobnou kresbu detailů.
- Převažuje v textech jazyková parataxe (souřadnost), nebo hypotaxe (podřadnost)?
- Charakterizujte veršovou formu, metrum.
- Pokuste se graficky znázornit formu verše, metrum, např. na verších poslední strofy první ukázky z Odyssey.
- Který z obou textů je dynamičtější, který statictější?
- V čem spočívá podstata a charakteristické rysy epiky?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Antická literatura

Sapfó

Modlitba k Afrodité

Afrodito na zdobném trůnu, věčná,
dcero Dia předoucí lsti, ó prosím,
nepokořuj trudy a útrapami,
paní, mé srdce!

zapamatuj si

Autorka monodické lyriky
(kol. 600 př. Kr.) – pro sólový
(jednohlásý) zpěv provázený hrou na lyru

Sem přijď, jakos jindy už vyslyšela
hlas mé prosby znějící k tobě z dálky,
vystrojila zlatý svůj vůz a přišla
z otcova domu.

Krásní, rychlí vezli tě opeřenci
z nebe středem ovzduší zářivého,
svými křídly vírice hbitě v letu
nad černou zemí.

Mžikem byli u cíle. Ty, ó božská,
mělas úsměv na tváři nesmrtelné
a ty ses mne tázala, co mě bolí
a cože tě volám,

po čem opět vášnivým srdcem toužím,
co bych ráda. „Koho má Peitho zase
přivést tvému přátelství? Kdo ti, Sapfó,
působí bolest?

Prchá-li ti, brzy tě stíhat bude,
nechce-li tvých darů, však dávat bude,
a když nemiluje, však rychle vzplane,
třebas i nechťic!”

Přijď i nyní ke mně a vysvobod mě
z těžkých dum a vše, co si přeje mít
splněno mé srdce, mi splň: ty sama
pomoz mi v boji!

Přeložil F. Stiebitz

Otázky

- Oč autorka prosí bohyni lásky?
- Dolož verši, kde jsou vyjádřeny autorčiny prchavé dojmy a motivy stesku, osobní vášně, radosti a bolu.
- Kterými prostředky je zdůrazněna naléhavost Sapfínych proseb?
- Které části má obvykle modlitba? Doložte v textu.

vysvětlivka

Peitho – bohyně přemlouvání

Anakreón Písně– Třetí kniha 44

Nuž hola, čiši, hochu!
Sem s ní, bych dlouhým douškem
se napil! Deset číšek
vlíj vody, pět jen vína:
jak jindy – bez zpupnosti –
rej bakchický chci slavit!

Nuž, zanechme již pitky,
kde řev a hluk se snoubí,
jak Skythové to činí:
my vína upíjeme
a pějme krásné písně!

Na to, co mám rád

Toužím po Bakchově uku,
které tanec miluje.
Mám rád při révovém moku
chlapce, jenž se raduje.
Nejvíc rád mám ale chvíle,
kdy lze z hyacintů plést
víněk dívce roztomilé,
vábit ji a kouti lest.
A je cizí docela mi
závist, ó tu nemám rád.
Jazyků, jež pomluvami
žijí, jest se varovat.
Nenávidím hloupé bitky
při víně a pusté pitky.
Popíjet však při barbitu
s pannami a milovat
jejich krásu do úsvitu,
to je život, to mám rád.

Přeložil V. Jestřáb

zapamatuj si

Představitel monodické lyriky
(2. pol. 6. stol. př. Kr.)

Otázky

- Jaký okruh témat je příznačný pro tzv. anakreontskou lyriku a co v ní oslavoval básník?
- V čem spočívají charakteristické znaky lyriky?

vysvětlivka

Bacchos – další jméno Dionýsa,
boha vína

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Antická literatura

zapamatuj si

První vypravěč a tvůrce klasických bajek (6. st. př. Kr.)

Ezop (Aisópos)

Závistivý pes

Zuřivý pes ležel v jeslích
plných sena.
Kdykoli se chtěl přiblížit některý vůl
a chtěl žrát,
vrčel, cenil zuby, vztekale štěkal
a bránil přistoupit.
Hrdino, sám seno nežereš,
abys měl právo hrabat pro sebe,
tak druhému lotrovsky závidíš
a nepřeješ, pravili volí.

Je mnoho lidí, kteří závidí,
co sami mít nemohou,
a právě proto druhým nejvíc škodí.

Přebásnil J. Kolář

Otázky

- Zopakujte si definici bajky.
- Charakterizujte Ezopův styl, rozsah příběhu.
- Které prostředky dramatizují text?
- Na čem je založena alegoričnost bajky?
- Kde najdeme vtipnou pointu a mravoučnou tendenci?
- Na čem je stavěno ponaučení, které vyplývá z bajky?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Základy teorie literatury a Antická literatura

Aischylos

Oresteia (485 př. Kr.)

*Všichni se hrnou s tasenými zbraněmi k paláci, ale
u vchodu se zarazí a v hrůze odskočí. Vrata se rozevřela.
V domě je vidět mrtvolu Agamemnónovu, ležící v mělké
stříbrné vaně; přes ni je přehozeno velké třásnité nachové
roucho. Nedaleko vany leží mrtvá Cassandra. Poněkud
v popředí stojí Klytáiméstra: v ruce drží zakrvácený meč,
obličej a šaty má postříkány krví. Krátká pauza.*

KLYTAIMÉSTRA

Ten zápas dávno jsem už chystala,
a třebaš pozdě, zvítězila jsem.
Zde stojím, kde mé rány dopadly;
je dokonáno. Jak jsem provedla
svůj čin, to nijak nechci zapírat.

*Postoupí několika pádnými kroky před vrata paláce.
Sbor před ní zděšeně ucouvne.*

Já roucho, sítkované rybářská
jak síť a velké, plné nádhery,
však zhoubné, jsem naň vrhla – nemohl
se vyplést, ba ani brániti.
Dám mu dvě rány. Dvakrát vykřikl
a zhroutil se. Když ležel, přidala
jsem třetí, slíbený dík Hádovi,
obránci mrtvých, vládci podsvětí.

zapamatuj si

Řecká třídílná tragédie;
námět z okruhu mýtů o válce trojské
1. část: mykénský král Agamemnón
je po návratu z trojské války do Argu
zavražděn manželkou Klytáiméstrou (pomsta za
smrt dcery Ifigenie obětované Agamemnónem
bohyni Artemis, aby výprava mohla vyplout proti
Tróji) a jejím milencem Aigisthem; ze žárlivosti
je zavražděna i Cassandra, dcera trojského krále
Priama, která Agamemnónovi připadla jako
válečná kořist:

Tak padnuv, ducha svého vyvrhne;
a jak tak chrlil prudký krve proud,
tou tmavou prškou rosy krvavé
mě postříkal. (Za řeči vše ukazuje.)
Však mne to těší tak,
jak těší setbu, z klíčků rašící,
proud svěží vláhy, nebem seslané.

KLYTAIMÉSTRA (*rozhrnujíc si šat na prsou*)

Ó zadrž, synu, šetři, dítě mé,
těch prsou! U nich dřímals tolikrát,
z nich sávals mléko živné svými rty!

Orestovi meč poklesne, váhaje obrátí se k Pylladovi.

ORESTES

Co počít, Pyllade? Mám šetřit matky?

PYLLADES

A což ten zbytek věštby, Foibem z Delf
ti dané, a náš pevný úradek?

S každým se znepřátel, jen s bohy ne!

ORESTES

Máš, myslím, pravdu, poradils mi dobře.

(*Ke Klytaiméstře*)

Pojď za mnou, chci tě zabít u něho!

Tys nad otce ho kladla, když byl živ:

i s mrtvým spávej, když ho miluješ,

a kohos měla milovat, máš v zášti.

KLYTAIMÉSTRA

Mnous vyrostl; chci s tebou zestarat.

ORESTES

Chceš se mnou žít, když otce zabilas?

KLYTAIMÉSTRA

Tím byl též vinen osud, dítě mé!

ORESTES

I tvou smrt tedy osud nastrojil!

* * *

KLYTAIMÉSTRA (*unikajíc*)

Ó, střež se hněvu Lític matčiných!

ORESTES

Jak ujdu, šetře tebe, otcovým?

KLYTAIMÉSTRA

Ach, marně lkám, jsi chladný jako hrob.

ORESTES

Ten los ti otcův osud uchystal.

KLYTAIMÉSTRA

(*ukazujíc na něho*)

Ach, toť ten had, můj plod, mnou živěný!

ORESTES

Ten strašný sen byl věru prorocký.

Vraždilas hříšně: strp tu hříšnou smrt!

Přeložil F. Stiebitz

zapamatuj si

2. část: návrat Agamemnónova syna Oresta s přítelem Pylladem z ciziny do argejského království, aby pomstil otcovu smrt (Apollónův příkaz); zabil Aigistha i matku Klytaiméstru (mravní konflikt mezi povinností a hrůzným činem nové vraždy); propadl šílenství, pronásledován bohyněmi pomsty Erinyemi (Lítice)

zapamatuj si

3. část – bohyně Athéna zřizuje v Athénách soud – areopág; tedy lidé měli rozhodnout o Orestově vině a oni v budoucnosti budou posuzovat vinu či nevinu v otázkách vraždy; Orestes osvobozen – krevní msta zastavena moderně pojatou spravedlností

Otázky

- Jaké dilema řešil Orestes před vraždou matky?
- Kde, v kterých situacích se autor projevuje jako stoupenec řecké demokracie a ne práva rodové společnosti?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Antická literatura

vysvětlivka

úradek – rozhodnutí jako
výsledek porady

Sofoklés

Antigona (442–441 př. Kr.) – antická tragédie

ISMÉNA

A stejně strašně, považ, skončíme i my,
když přestoupíme zákaz, co dal Kreón všem.
Jsme jenom ženy, jsme dvě slabá stvoření,
jak nám by bylo možno s muži bojovat?
A protože nám vládnou, kdo jsou silnější,
nutno se poddat, ať to hryže sebevíc.

ANTIGONA

Neprosím se tě. Ani kdybys chtěla jít,
já nyní bych tě k svému činu nevzala.
Dělej, jak myslíš – bratra pohřbím stůj co stůj.
A jestli při tom zemřu, krásná bude smrt.
Drahému bratru drahá za svůj zbožný čin
tam budu ležet s ním. A mnohem lepší jest
těm mrtvým pod zemí být milá než těm zde.
Tam totiž budu navěky. A ty, když chceš,
měj v neuctě, co bozi přikazují ctít.

ISMÉNA

Já ctím své bohy, jenže nemám tolik sil,
abych se postavila vůli občanů.

ANTIGONA

Máš plno výmluv. Ale já jdu za bratrem
a vlastní rukou mohly mu zasypu.

* * *

KREÓN (*Antigoně*)

A co ty tady stojíš s hlavou sklopenou?
Mluv, přiznáváš se k činu, či jej zapíráš?

ANTIGONA

Proč zapírat? Já s hrdostí se přiznávám.

* * *

KREÓN

Byl ti znám zákaz, který jsem dal vyhlásit?

ANTIGONA

Byl, zajisté že byl, tak dobře jako všem.

KREÓN

A ty ses opovážila ho překročit?

ANTIGONA

Ten zákaz nevydal nám hromovládny bůh
a rovněž ani z podsvětí, kam přijdeme,
nám lidem nikdo nedal zákon takový.
A nepřipouštím, že by zákon, ten či ten,
vydaný tebou, člověkem, směl platit víc
než napsaný a nevývratný věčný řád.
Jen to jsou totiž pro mne platné zákony,

Námět – okruh thébských mýtů: boj o trůn mezi Oidipovými syny Polyneikem a Eteoklem skončil smrtí obou; jejich nástupce a strýc, nový thébský vládce Kreón dal Eteokla se všemi poctami pohřbít jako obhájce vlasti, kdežto Polyneika, který se vrátil do vlasti s vojskem vydobýt si vládu (pozvedl zbraň proti vlasti) zakázal pohřbít. Sestra obou Antigona nedbala Kreóntova zákazu, který odporoval zákonům božím, ani domluv své sestry Isméný; pohřební obřad chápe jako mravní povinnost, posvátnou službu mrtvému bratru; byla přistižena při činu, za trest zaživa zazděna v skalní hrobce; na naléhání Kreóntova syna Haimona, který Antigonu miloval, a pod vlivem výstrahy slepého věštce Teiresia byl zákaz odvolán a Antigona měla být osvobozena. Bylo však pozdě, v hrobce se oběsila. Zoufalý Haimon i jeho matka Eurydika spáchali sebevraždu.

a ty se nezrodily včera nebo dnes –
jsou z hlubin času, do nichž nikdo nedozří.
Ty nikdy nepřestoupím pro strach z člověka.
Že za to zemřu, to jsem ovšem věděla,
i kdybys to byl nevyhlásil veřejně.
A zemřít, třeba předčasně, je pro mne zisk.

* * *

NÁČELNÍK SBORU

Je věru na té dívce poznat prudkou krev
po prudkém otci: neustoupí před ničím.

KREÓN

Ta už se jednou proti králi vzbouřila,
když překročila zákaz, jež jsem dal;
a druhá vzpoura, když spáchala už ten čin:
že se svým činem vychloubá, mně na posměch.
To učinila žena! Já bych nebyl muž,
kdybych ji nechal, aby prosadila svou.

ANTIGONA

Chceš ještě něco horšího než moji smrt?

KREÓN

Nic jiného; v tom vidím dostatečný cíl.

ANTIGONA

Proč tedy ještě váháš? Jako mně tvá řeč
se nelíbí a nikdy líbit nebude,
tak tebe zase dráždí každé slovo mé.
A přesto není pro mne slávy slavnější
než to, že bratra jsem svou rukou pohřbila.
Ti všichni zde to dozajista schvalují,
jen kdyby ústa nebáli se otevřít.
Ba, je to asi příjemné být vladařem
a říkat nebo dělat, co ho napadne.

Přeložil V. Šrámek

Otázky

- Vytvořte charakteristiku Antigony, Ismény a Kreónta na základě jejich promluv a činů.
- V čem spočívá hrdinství Antigony?
- V čem je hra (její konflikt) aktuální dodnes?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Antická literatura

Euripidés

Médeia (431 př. Kr.) – antická tragédie

MÉDEIA

Ty bídníku – jak jinak mám tě oslovit
než tímto jménem hanby pro tvou zbabělost –
tys přišel ke mně, přišels, tvore odporný?

* * *

Já usmrtila draka věčně bdělého,
jenž chránil zlaté rouno stem svých závitů,
a jako spásná hvězda vzešel ti můj um.
Já zradila jsem otce i svůj rodný dům
a šla jsem s tebou do lolku, v cizí kraj,
ach, vedena víc láskou nežli rozumem!
A přivodivši Peliovi strašnou smrt
skrz jeho dcery, strachu jsem tě zprostila.
A za to vše, ničemniku největší,
jsi ty mě zradil, vzal sis novou manželku,
ač máš už děti se mnou! – neboť bezdětnost
tvou novou lásku mohla by snad omluvit.

* * *

MÉDEIA (vítězoslavně)

Chci poslat nyní služku k lásonovi
a požádám ho, by se ke mně dostavil.
Až přijde, omámím ho slovy sladkými,
že souhlasím už se vším, že je dobře tak,
však poprosím, by děti směly zůstat –
ne proto, že bych chtěla zanechat –
zde v nepřátelské zemi vrahům pro posměch:
toť úklad, kterak zničit dceru královu!
Já pošlu po svých dětech dary nevěstě,
šat jemně tkaný s vínkem kutým ze zlata;
jak oblékne ty skvosty, bídně zahyne,
a tak i každý, kdo se dotkne nevěsty;
neb jedem smrtonosným natru dary své!

Však o té věci nechci zatím mluvit.
Co dále? Běda, běda, jaký hrozný čin
pak musím spáchat: vlastní děti zavraždím!

zapamatuj si

Námět souvisí s mýtem o Argonautech, tj.
o hrdinech, kteří se pod vedením lásona na lodi
Argo vypravili do maloasijské Kolchidy pro zlaté
rouno. Do Korinthu prchá barbarka, kouzelnice
Médeia s dvěma synky a s lásonem, jehož vášnivě
milovala, všechno pro něho obětovala, zachránila
ho a pomohla mu získat zlaté rouno. Když se láson
chce oženit s dcerou korinthského krále Glaukou,
zrazená trpící Médeia se odhodlá k hrůzně pomstě.

A nic a nikdo nemůže jich zachránit!
Již neužří svých synů nikdy naživu,
jež zplodil se mnou, nikdy, nikdy nezrodí
mu děti nová žena: bídně zahyne
ta bídná mými kouzly jedu plnými.
Jsem žena, ne však slabá, tiché povahy
a chabé vůle; patřím k druhu jinému:
znám kruté nenávidět nepřátele své
a vřele milovat své přátele.

Jen takovým je souzen velký, slavný los!

IÁSON

Ty vyvrheli, ženo nejvyš protivná
i mně i bohům, všemu rodu lidskému,
tys měla sílu proklát mečem děti své,
ty, jejich matka, a v nich zničilas i mne,
a vykonávši tento zločin bezbožný,
máš ještě smělost dívat se na slunce
a zemi? Kletba tobě! Dnes to jasně zřím,
však tenkrát jsem byl slepý, když jsem z domova,
z té divočiny, vedl si tě do Řecka,
tu bídnici, jež otce, vlast svou zradila!

* * *

Já nebudu se těšit z mladé manželky,
a děti, jež jsem zplodil, jež jsem vychoval,
už neoslovím za živa – jsou ztraceny!

Přeložil F. Stiebitz

Otázky

- Charakterizujte obě hlavní postavy.
- Vyjádřete, co vedlo Médeu k nejhroznějším činům.
- Čím se vyznačují zvláště Euripidovy tragédie (viz ústřední postava), co autor upřednostňuje (mytologický námět nebo obraz vnitřního života člověka, mezilidské vztahy a mravní konflikt)?
- Z textů vyvodte základní znaky antické tragédie.
- V jakých situacích se ocitají hrdinové tragédií?
- Zjistěte, v čem se liší antická tragédie od antické komedie.
- Které situace obecně se nejčastěji vyskytují v antických hrách, ať jsou laděny tragicky nebo komicky?
- Naznačte, jak postupuje vývoj řecké literatury žánrově a jak to souvisí s vývojem tehdejší řecké společnosti.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Antická literatura

Starověký Řím

Titus Maccius Plautus

Komedie o hrnci (2. st. př. Kr.) – římská komedie

EUKLIO

Jsem ztracen a zničen! Kam mám teď jít, kam nejít?
Držte ho! Koho a kdo? Nic nevím a vůbec nic nevidím,
jsem jako slepý a bloudím sem tam a nemohu se
dopátrat, kam vlastně jdu, kde jsem a kdo vůbec jsem.
Tak pomozte mi, lidé, беру vás za svědky, slyšte, slyšte
můj hlas a ukažte mi toho, kdo ukradl můj hrnec. Pověz to, prosím tě, ty! Jsi přece dobrý. Poznávám to podle tvé tváře.
Věřím ti, mluv! Tak co je? Proč se mi smějete všichni. Ovšem, znám vás. Víím, že je zde i velika spousta zlodějů. Ti všichni
mají parádní šat. Tím chtějí zakrýt všechnu hanebnost a klamou ubohý lid, vždy sedí mezi počestnými lidmi. Řekněte,
kdo to má, kdo? Z vás nikdo? Tak ty tam? Přízněj se mi, sic je to tvůj poslední den. Tak řekni, kdo má ten poklad? Co? Že
nevíš? Ach běda, já nešťastný muž, je konec, jsem úplně zničen, ouvej! Všecko je pryč! Jsem ze všech nejnešťastnější.
Nač ještě žít, když nemám už nic, když nemám zlato, které jsem si tak pečlivě hlídal. Já ubožák, žel, jsem sám sebe
okradl a oklamal a teď se radují všichni z mých běd, z mých pohrom a ztrát. To nemohu snést.

Přeložil J. Šprinel

zapamatuj si

Ve středu pozornosti jsou mimo jiné
dva starci: bohatý Megadorus (chce
chudou Fédiu za ženu – bude vděčná
a skromná) a Fédiin otec Euklio (chce
zatajit, že objevil poklad – hrnec zlatáků, ale
nepodaří se mu to, otrok Strobilus mu ho dokonce
na čas ukradne); ukázka zachycuje Euklia, jak
reaguje na ztrátu peněz

Otázky

- Vyjádřete vlastnosti Euklia na základě jeho jednání. Jaký typ člověka představuje?
- Jak projevuje žal nad svou ztrátou?
- Co pro něho znamenaly peníze? Stačí člověku ke štěstí majetek?
- Jaký postoj zaujímá autor vůči Eukliovi?
- Jak ho charakterizuje prostřednictvím jazyka? Z textu doložte typické prvky mluvené řeči.
- Ukázka je příkladem jednoho z dvou dramatických postupů – pojmenujte ho; je pro divadelní hru nejtýpější a nejčastější?
- Kterého autora (autory) pozdější doby svou postavou Plautus inspiroval?
- Vyjádřete charakteristické znaky komedie.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Základy teorie literatury a Antická literatura

Marcus Tullius Cicero

Rozmluvy (asi 60 př. Kr.)

Duch pravdy budí zášťi, vlídnost přátelství.

Pravda je tu nepříjemná a nebezpečná, jestliže se z ní rodí zášťi, které je pro přátelství jed. Na druhé straně blahovlná úslužnost je mnohem nepříjemnější, poněvadž tím, že je shovívavá k chybám, dovoluje, aby se přítel prudce řítil do hluboké propasti.

Největší viny se však dopouští ten, kdo pravdou pohrdá a povolným jednáním svého přítele je sváděn k sebeklamu.

Musíme proto za všech okolností bedlivě dbát, aby naše napominání nebylo drsné a aby naše kárání nemělo urážlivý tón. A poněvadž rádi užíváme a citujeme slova Terentiova, ať naši „blahovlnost a úslužnost“ provází vždy vlídnost a laskavost, kdežto lichocení a přikyvování ať je z ní vymýceno, poněvadž napomáhají různým neřestem, a pak také proto, že lichocení není důstojné nejen přítele, nýbrž ani člověka svobodného.

* * *

Je však nepochopitelné, že ti, kdo jsou napomináni, nepocitují nad tím zármutek, jež by měli pociťovat, nýbrž přijímají napominání jako něco, co je obtěžuje, a tak by smýšlet neměli. Nemrzí je totiž, že se dopustili nějakého poklesku, nýbrž nelibě nesou, že jsou káráni. A přece by tomu mělo být naopak. Měli by se trápit nad svými poklesky a radovat se ze svého polepšení.

Přeložil J. Rejníš

Otázky

- Vyjádřete hlavní téma úvahy.
- Charakterizujte autorův vybraný styl.
- Působivostí výpovědi je mimo jiné dosahováno přesvědčivými důkazy, důkladnou argumentací. Doložte v textu.
- Posuďte míru použití hodnotících výrazů.
- Vyhledejte účinné rétorické figury, přesné využití synonymiky.
- Posuďte stylistické prostředky autora a jejich funkci. Které druhy vět a souvětí převažují a proč?

Gaius Valerius Catullus

Básně (54 př. Kr.)

„Odi et amo.“

Nenávidím a miluji. Ptáš se: Pročpak to tak? Nevím, cítím však obojí vřít, trpím a mučím se jen.

Lesbii

Bohu roven zdá se mi být ten šťastný,
ba i bohy, možno-li, převyšovat,
tobě tváří v tvář kdo se zas a zase
dívá a slyší

sladký smích tvůj zvonit. Mne nebožeho
smyslů všech to zbavuje: na tebe-li
pohlédnu jen, Lesbie, hlasu nejsou
mocna má ústa,

zapamatuj si

Největší římský lyrik, básník vnitřních rozporů; nejznámější je okruh písní věnovaných milence Lesbii, starší vdané ženě

jazyk vážne strnule, lehký žár mi
celým tělem probíhá, divné znění
s šumem v sluch mi proudí a temný závoj
zastírá zraky – – –

Nečinnost tě, Catulle, chorým činí,
nečinností přilíš tvá bujnost roste,
nečinnost i krále i kdysi šťastná
zničila města!

Bezpečná známka

Lesbie před manželem mě haní a zlehčuje tuze,
z čehož ten nejapný muž náramnou radost prý má.
Hlupče, nechápeš nic! Kdyby mlčela, nemyslí na mne,
byl by to vyhaslý cit; že mi však laje tak zle,
zjevně dál mě má v mysli, ba, což je daleko horší,
hněv má v sobě! to jest: doposud plane a věre.

Otázky

- Doložte nejružnější rozlohy a zvraty milostného citu lyrického hrdiny.
- Které básnické a stylistické prostředky zvyšují naléhavost básnického sdělení (zvl. projev jeho lásky k domovu)?

Publius Vergilius Maro

Aeneis (19 př. Kr.)

Úvod

válce zpívám a reku, jenž první z krajiny trójské
k italské připlul zemi, hnán osudem k lavinským břehům,
vyhnaneц, dlouhý čas jej po zemích štvála i mořích
božská moc: zlý Junonin hněv, jenž nedal se smířit.
Mnoho i trpěl válkou, než konečně založil město,
usídlil v Latii bohy, pak povolal Latinský národ,
dávní praotci albští a římské vysoké hradby.

z VI. knihy – *oslavován římský národ, předurčený k světovládě:*

Jiní ať kovové sochy, jak živoucí, jemněji tvoří –
budiž! – a z mramoru tvář, jak mluvící, dovedou vyvést,
jiní ať řeční lépe a oběh nebeských těles
umějí zobrazit hůlkou a určit východy hvězdné –
ty však, Římane, hled', bys mocí národům vládl,
to bude umění tvé, dát pokoj světu a právo,
laskav k poddaným být, však vzpurné rozdrtit válkou.

Přeložil O. Vaňorný

Otázky

- Ospravedlněním čeho jsou předcházející verše?
- Čí politiku a oficiální ideje Vergilius proklamuje?
- Co vyzdvihuje na mytickém zakladateli říše a jakým tónem?
- Charakterizujte typ verše.

Pozdrav domovu

Ó Sirmió, ty perlo půlostrovů všech
i ostrovů, kde jaký jasná jezera
i širá moře ve svých vodách chovají,
jak rád, jak šťasten jsem, že tebe spatřuji,
sám sobě sotva věře, že jsem z bithýnských
těch plání unik a že tebe šťastně zřím!

* * *

Ó vítěj, luzný Sirmió, a těš se též,
že pán je doma! Čisté vlnky jezera,
i vy se těšte, směj se každý domu kout.

Přeložil O. Smrčka

zapamatuj si

Národní epos o minulosti Říma
a vládnoucího císařského rodu; vydán
na pokyn císaře Augusta; vzor pro
středověké rytířské eposy

1. část: Vybájený antický hrdina Aeneas (údajný
praotec Juliova rodu) uprchl z hořící Tróje; sedm
let bloudí na moři a prožívá různá dobrodružství
a útrapy (vliv Homérův, obdoba Odyssey)
působené bohyní Juno (ochránkyně Kartága
chtěla zdržet Aeneův snatek s dcerou latinského
krále Lavinií – podle věštby nebezpečí zkázy
Kartága); přistane pak u řeky Tibery

2. část: válečný obraz – boje s Laviniovým
nápadníkem a místními vládci v Latii (obdoba
Íliady), vítězství Aeneovo ⇒ základy římského
státu a moci

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Antická literatura

Zpěvy rolnické – Georgica (29 př. Kr.)

Jak jsou rolníci šťastni, jen kdyby své výhody znali!
Přespravedlivá země jim daleko od nepřátelských
zbraní v hojnosti dává svou prstí výživu snadnou.

* * *

Rolník zahnutým pluhem si rozhrne zemi: z té půdy
práci má na celý rok, z ní otčinu živí i skromnou
domácnost svou, též krásy a býky, jak zaslouží toho.
Rok pak oddechu nezná a oplývá hojností stále:
ovocem, mláďaty stád i klasů obilných snopy,
zaplní úrodou brázdy a k prasknutí přetíží sýpky.
Zima je tu: nuž drtí se ve stoupě bobule oliv,
žaludy vypasen vrací se vepř, les planiky dává.
Různé předkládá plody i podziměk, zvláště pak zraje
k lahodné sladkosti réva kdes vysoko na slunných skalách.

Mezitím sladké děti se tulí polibky k otci,
cudnost ostříhá počestný dům, všem kravám pak visí
vemena plná mléka, a tučná kůzlata spolu
zápasí na bujném drnu a srážejí chrabře své růžky.

* * *

Takový dávný sabinský lid kdys trávil život,
takový Romulus s Remem; tak chrabré Etrusko vzrostlo,
takto se jistě i Řím stal na světě nade vše slavným,
tak on jediný v hradby si sedmero pahorků zabral.

Přeložil O. Vaňorný

Publius Ovidius Naso

Umění milovat – Ars amatoria (2 př. Kr.)

radý mužům a ženám, jak si získat a udržet lásku

Kniha I.: Kde hledat ženy a jak si je trvale získat

Rady mladým mužům

Spíše nedbalý vzhled se pro muže hodí. Tak Théseus
Ariadnu si odnes, aniž měl pěstěný vlas;
vzplanula pro Hippolyta, ač nebyl vyšňořen, Faidra.
Adónis, stvořený pro les, miláčkem bohyně byl.
Čistotu v oblíbě měj: buď opálen z Martova pole,
toga ať dobře ti padne, beze vší poskrvny bud!

zapamatuj si

Lyrickoepická skladba – chvalo zpěv
na přednosti a půvab venkovského
života (stejně jako i Zpěvy pastýřské –
Bucolica), idyla (pěstování obilí
a obdělávání půdy, vinohradnictví, chov dobytka,
včelařství); zároveň didaktická skladba – popis
venkovského hospodaření, praktické rady

vysvětlivka

planika – keř, vřes
sabinský lid – kmen Sabinů,
praobyvatel Itálie

Otázky

- Co v skladbě autor konkrétně oslavuje?
- V čem vidí přednosti venkovského života?
- Které dva záměry autor skladbou sleduje?
- Co autor na venkovské práci zdůrazňuje a oceňuje?
- Jakým veršem je skladba napsána?

Kniha III: Rady ženám

Máš-li snad černé zuby neb velké a nakřivo rostlé,
utrpiš velkou škodu, budeš-li přilíši se smát.
Dívky (kdo by to věřil?) se dokonce učí i smíchu,
chtějí i po této stránce získat si půvabný vzhled.
Otvírej mírně ústa a na obou tvářích měj důlky,
přitom kořeny zubů zakrývej okrajem rtů.
Nesměj se stále a stále, až křeč tě v slabinách svírá:
jakousi ženskou něhou zvonití musí tvůj smích!

Přeložil I. Bureš

Otázky

- S jakým záměrem psal Ovidius toto dílo, komu je určeno?
- Čím argumentuje?

Proměny – Metamorphoses (asi 8 po Kr.)

Filémón a Baukis

... Kdes na fryžských pahorcích stojí
lípa a vedle ní dub; kol obou se ohrada táhne.
Poblíž je velká tůň, dřív obytná půda to byla,
dnes se tam bahenní slípky a potápky ve vodách hemží.

Jupiter v podobě lidské v ten kraj kdys přišel, a s otcem
berlonoš Merkur, Atlantův vnuk, svá odložil křídla.
Tisíce obešli domů a hledali ke spánku místo,
tisíce domů jim uzavřel klíč. Jen jeden je přijal:
byl sic malý, jen slamou a bahenním rákosem krytý,
avšak zbožný. V té chýši se spojili za mladých roků,
v ní též zestárl spolu dva manželé, Filémón starý
s Baukidou stejného věku. K své chudobě rádi se znali,
nesli ji s klidnou myslí, a proto jim nebyla těžká.
Ať by ses na pána ptal či na sluhy, bude to stejné:
v domě jsou jen dva lidé, a oba jsou sluhy i pány.

Když tedy nebešťané k té nevelké dospěli chýši,
oba sklonili hlavu a vstoupili nízkými dveřmi.
Stařec jim sedadlo podal, by údům pohovět mohli,
přes ně pak ochotná Baukis hned rezné prostřela plátno.
Rozhrábne teplý popel, v němž doutnalo dříví, a křísí
na krbu včerejší oheň: dřív suchou korou a listím
živí troud a stařeckým dechem jej rozdmýchá v plamen,
potom snesla z půdy i draček a suchého klestí,
poláme na drobnou dříví a přiloží pod malý kotlík.
Její mileny choť již nasbíral v zahrádce zeli.
Olupe listy z něho a dvojzubou vidlicí sejme
uzený vepřový hřbet, jenž visel na černém trámu
(dlouho již uschován byl!), a od něho nevelký kousek
uřízne, uříznutý pak měkký ve vřelé vodě.

Mezitím prázdný čas svým hostům hovorem krátí,
natřesou žiněnkou též (je vycpána sítinou měkkou),
na lehátko ji vloží (má vrbový spodek i nohy),
přes ně pak položí přehoz, jež bývali prostírat zvyklí
jenom ve svátek – ale i ten byl nuzný a vetčný:
onen podstavec z vrby si na přehoz nemusel stýskat!
Bohové ulehli. Podkasána a chvějíc se Baukis
přistává stůl, jenž nohy měl tři, však jednu z nich kratší;
střípek přidal jí délky. Když podložkou nahnutí bylo
zmírněno, srovnaný stůl pak zelenou otřela mátou.
Čisté Minervy dvojbarvý plod naň předloží hostům,
lahodné podzemní dřínky, jež v jasné chovala štávě,

zapamatuj si

Epika, 250 řeckých a římských bájí
Společný znak a spojující pilíř
díla – hlavní motiv proměny světa:
mytologických postav a lidí v přírodní
jevy (např. člověka v strom, nymfy Daphné ve
vavříin, pyšné Niobé v plačící kámen, oživení
krásné dívky stvořené z kamene sochařem
Pygmalionem, který se do ní zamiloval) nebo
přírodních skutečností (kamenů – viz stvoření
světa a potopa, dračích zubů aj.) v lidi; nejčastější
námět – láska.
Chronologický sled: stvoření světa a člověka,
potopa, vznik nového lidstva (Deukalion a Pyrrha),
pověsti thesalské (Méděia), athénské (Théseus),
krétské (Daidalos a Ikaros), příběhy trójské aj.;
poslední proměna – duše Gaia Iulia Caesara ve
vlasatici (kometu)

salát čekankový a ředkvičky, hromádku sýra,
vejce, jež v popelu vlažném jen zlehounka vařila – všechno
v čistém nádobí z hlíny. Pak postaví mšedlo na stůl,
tepané z téhož „stříbra“, a dřevěné, bukové číše:
celá dutina jejich se blyštěla žlutavým voskem.
Za malý okamžik dodal i krb své pokrmu horké.
Vino skrovného stáří je sklizené ze stolu opět,
ovšem na chvíli jen, a zákuskům učiní místo.
Ořech tu je, též kárský fik a svraštělé datle,
slívy a jablka vonná se v širokých koších skvějí,
jakož i chutné hrozny, jež sebrány z nachové révy;
uprostřed bělostný medový plást. A k tomu se druží
nade vše milé tváře a ochota čilá a štedrá.

Zatím si všimnou, že džbán, ač tolikrát nabrali z něho,
samoděk plní se zas a vína přibývá stále.
Užasli nad tím divem a chvějí se vzepjavše ruce,
modlí se nesměle Baukis a Filémón, o milost prosí,
aby jim prominut byl ten prostý, chudičský oběd.

* * *

„Bohové jsme,“ tak řekli, „a bezbožné sousedstvo dojde
zaslouženého trestu, však vám bude dopřáno ujít
bezpečně chystané zkáze. Jen opusťte rychle svou chýši,
provázejte náš krok a k horské výšině s námi
pospěšte!“ Poslechnou oba a o hůl se opírajíce

berou se s námahou pryč a stoupají po táhlém svahu.
K vrcholu měli jen tolik, co šíp as dosáhne letem
jednou vyslaný: obrátí zrak a spatří, že voda
pokrývá vše, jen jejich že dům tam uchován stojí.

* * *

Tehdy pak Saturnův syn k nim promluvil s laskavou tváří:
„Starče spravedlivý a stařeno, která jsi hodna
spravedlivého muže, co žádáte?“ Promluviv stručně
s Baukidou, Filémón zjeví, co usnesli společně oba:
„Státí se božími sluhy a hlídači vašeho chrámu
přejem si být, a jako jsme prožili svorně své roky,
tak ať hodina táž nás usmrtí! Nikdy ať nezřím
ženy své hrob, a ať mne nemusí pohřbívat ona!“

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Antická literatura

Tužba ta splnění došla. I byli tam hlídači chrámu,
dokud přáno jim žít. Pak zešedše lety a stářím,
u svatých stupňů stáli kdys náhodou, vzpomínající
osudů kraje: tu Filémón zří, že se odívá Baukis
listím, a Baukis zří, že Filémón listím se halí.
Ačkoli oběma tvář již zarůstá vrcholkem stromu,
dokud bylo to možno, přec hovoří spolu. „Bud' sbohem,
choti!“ tak současně řekli, a současně ústa jim pokrýl
větвовím strom ... I dnes ti tam ukáže bithýnský rolník
dvojici sousedních pňů, jež vyrostly z těla jich obou.

Přeložil F. Stiebitz

Otázky

- Jak se konkrétně realizuje motiv proměny v této skladbě?
- Jaké přání projevili bohům oba manželé?
- Charakterizujte obě ústřední postavy.
- Popište Ovidiův verš.

Marcus Valerius Martialis

Epigramy (1. stol. po Kr.)

Celý Řím má moje verše rád
a tleská jim.
Z ruky do ruky jdou napořád,
každý nosí si je pod paží.

Leckdo vzteká se však
nebo uráží
a mnoho lidí mne za ně proklíná
a nenávidí.

Co si autor může více přát?
Teď i já mám svoje verše rád

* * *

Rozvláčné skládám prý epigramy, vytkl mně Velox.
Stručnější, pravda, má on: do dneška nenapsal nic.

Přebásnil R. Krátký

Otázky

- Na základě ukázkových textů vyjádříte podstatu epigramu.
- Jaký byl původně obsah významu slova epigram?
- Srovnej s epigramem, jehož autorem je řecký básník Simonidés (556–468 př. Kr.):
*Z Lakedaimonu všem ty vypravuj, poutníku, o tom,
že jejich poslušní zásad mrtví my ležíme zde!*

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Základy teorie literatury

Středověká literatura

ORIENTÁLNÍ LITERATURA

Indie

Kálidása

Oblak poslem lásky (5. st. po Kr.) – část

Na dveřích je v erbu namalován
lotos vedle ulity,
znaky vštěp si v srdce, abys tak dům
poznal, stranou ukrytý.
Jistě nezárí, když odešel pryč
jeho starostlivý pán:
lotos ztají krásu, když je sluncem
na pospas tmě ponechán.

* * *

Spatříš-li tam uvnitř útlou dívku
s okem něžné gazely,
snědou, ztepilou a štíhlou v pase,
ret kdys rudě setmělý,
která tíží boků zvolna kráčí,
lehce nakloněna vpřed,
nejkrásnější výtvar, jež kdy v světě,
nedostižný tvůrce zhnět.
Věž, že je to moje tichá žena,
drahá mně jak život sám,
nyní opuštěná věrná labuť,
když zde bez ní prodlévám,
něžná, těžkou touhou umučená,
ztrápená dny vleklými,
něžný, křehký kvítek lotosový,
smutně zvadlý za zimy.

Tvář je v dlaních skryta, sotva zříš ji
hustou clonou kadeří,
s okem opuchlým a zrudlým od slz,
které nikdo nezměří,
se rtem zbledlým palčivými vzdechy,
které nikdo nezkojí
svítí žalostně jak luna bledá,
krytá svými závoji.

* * *

zapamatuj si

Rozsáhlá lyrická báseň: poselství lásky
služebníka boha pokladů z ročního
vyhnanství pro milovanou ženu do města Alaky

Ve smutečném šatě oblečena,
snad má loutnu na klíně,
chtěla zpívat o mně svoji píseň –
vyhnanci v cizině,
když však zčeří struny zvlhlé slzou,
zjistí v muce palčivé,
že už zapoměla, jaký nápěv
vybrala si k písni své.

* * *

Zaměstnána netrpí snad ve dne
ani tolik odlukou,
bojím se, že ničím nepoutána
v noci klesá pod mukou.
Proto v tichu nočním přístup k oknu,
moje poselství jí sděl,
abys těšil ji, když bez snů leží,
slovy mými zmírnil žel.

Přeložil O. Friš

Otázky

- Co oslavuje báseň?
- Všímněte si básnických prostředků.

Persie

Iljás bin Júsuf Nízámí

Sedm obrazů (1197)

Seděla Bilqís kdys se Sulajmánem v snění,
tak jako Venuše v srpnovém postavení.
Bůh dal jim synáčka, jenž, malý ubožák,
měl údy veškeré, žel, vykloubené však.
„Ó boží Proroku!“ mu Bilqís pověděla.
„My dva jsme od hlavy do paty zdraví zcela.
Proč jenom ten náš hoch tak smutně churaví
a údy nevládne, jak my dva ve zdraví?
Je třeba hledat lék pro nemoc trpícího,
a až jej nalezneš, je třeba léčiti ho.
Až k tobě přiletí Džibráíl s poselstvím,
pověz mu podrobně, co všechno ti tu dím,
necht, až se od tebe zpět k bohu vrátí znova,
vypátrá tajemství, jež Tajná dneska chová,
a pomoc, hodící se k léčbě nemoci,
ti potom prozradí, ó strůjce pomoci!
Snad se to pachole tím svého jájma zbaví
a dojde nakonec přec kýženého zdraví.“
Byl milý Sulajmán tou řečí potěšen
a čekal, čekaje po nějaký ten den.
A když pak za pár dní Džibráíl přilét k němu,
řek vše, co sobě přál, s vším přáním svěřiv se mu.
Odletěl Džibráíl a přines mu zvěst,
zvěst od Všemocného, jenž tvůrcem nebe jest.
„Tu mohou pomoci,“ mu řekl, „dvě věci pouze,
a ona o obě je na tom světě nouze!
Když přijde tvoje choť se k tobě posadit,
oba dva musíte si pravdu odhalit.
Jestliže budete si pravdu zjevovat,
věz, že ta choroba se dozajista ztratí!“
I zaradovala se Bilqís, těšíc se,
že jejich rod a dům by mohl mít dědice.
„Ó,“ řekla, „taž se jen, ať pravdu říci mohu,
jak chce to povinnost, již máme proti bohu!“
On, lampa života, pak na to odušil:
„Ó nositelko krás, v nichž má můj zrak svůj cíl!
Rci, nezatoužilas za vezdejšího žití
snad někdy jiného než mne jen v náruč vzítí?“
„Kéž,“ řekla Bilqís žhnouc, „jsi vzdálen očím zlým!
Ty sám zdroj života přec předčíš zářením!
Jsi milý ve tváři i v lichocením svém,

zapamatuj si

Rytířský epos; hlavnímu hrdinovi, sásánovskému králi Bahrámu Gúrovi vypráví sedm princezen vypodobněných na obrazech své příběhy; záměr didaktický – úvahy o podstatě života, mezilidských vztahů, o pravdě; v popředí milostná témata

tvé hostiny, toť ráj, v němž ty jsi Rezvánem.
Když spatřím mladíka, jenž jme mě krásou svou,
já přes vši spanilost a přes vši mladost tvou,
přes tvou moc pádišáha a plnění tvých přání
přec nejsem daleka, žel, zlého požádání!“
V té chvíli její syn, ten chromý mrzáček,
slyšev to tajemství, k ní ruce vztáh a řekl:
„Hleď, uzdravily se, ó mámo, moje ruce!
Jak růže střísl jsem ty cizích lidí ruce!“
A víla viděla, zříc k synu vílumu,
že pravdomluvností mdlé ruce křísí mu.
„Ó,“ řekla, „kníže víl a duchů, mocný králi,
dobrý jak vědění, jak rozum všeho znalý!
Při hlavě dítěte rač pravdu povědět,
necht, jak já ruce prv, ty nohy dáš mu teď!
Já, dovolíš-li mně, se zeptám jedno slovo:
Rci, nepřepadla snad tvé srdce boháčovo,
přes všechny poklady tvých plných pokladnic,
kdy touha, abys měl v svém jmění ještě víc?“
I odpověděl jí ten Prorok, boha ctící:
„Co nikdo neměl, mám! To mohu jistě říci.
Já vládnou pozemky, zlatem a vladařstvím,
od luny po lína je všechno, všechno mým!
A přes to bohatství, o němž se nelze píti,
se všem, kdož přijdou se mi v úctě pokloniti,
vždy nejdřív podívám na ruce potají,
co darem nesou mi a dát mi hodlají!“
Jakmile pachole tu pravdu uslyšelo,
hned nohy napjalo a povstanuvší dělo:
„Hleď, ony ožily, ó táto, nohy mé!
Tvůj pravdomluvný hlas životu vrátil mne!

Přeložil J. Rypka a S. Kadlec

Otázky

- Vyjádřete didaktický záměr skladby.
- Posuďte její formu, jazyk, styl.

Sa'dí

Růžová zahrada (1258)

ze 4. kapitoly – O výhodách mlčení

Mlčíš-li, každý s pokojem tě nechá,
jak promluvíš, hned pro důkazy spěchá.

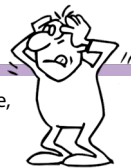
Jsou-li tvé řeči sladké, srdce chytí,
hned posluchači souhlasí a uvěří ti.

Dvakrát však říkat totéž není radno –
i koláč medový se přejí snadno.

Přeložila V. Kubičková

zapamatuj si

Lidová moudrost + orientální filozofie,
úvahy o lásce, přátelství, životě;
didaktický záměr

Otázky

- Které lidské slabosti (chyby) autor uvádí?
- Jaký je ráz, forma sdělení?

Arábie

Tisíc a jedna noc

(nejstarší zprávy z 10. st., rkp. 14. a 15. st.)

Vypravování o příběhu podvodníků se směnárníkem a oslem

Pravil vezír ar-Rahván králi Šáhachtovi: Čtyři z podvodníků přistoupili k jednomu směnárníku, který měl mnoho peněz, a domluvili se, že ho podvedou a připraví ho o něco z jeho jmění. I šel jeden z nich, máje osla a na něm vak, v němž bylo stříbro. Pak sestoupil u něho a žádal za to stříbro a dirhamy. On mu tedy vyňal stříbrňáky a smlouval s ním.

A ten podvodník mu slevoval při koupi, až v něm vzbudil žádostivost. Tu vstoupili k nim ti tři druzí podvodníci a chodili kolem toho osla. Pak pravil jeden z nich: „Je to on.“ A druhý pravil: „Počkej, abych se naň podíval!“ A začal si prohlížet toho osla a hladit mu hřívku až k uchu. A ten třetí k němu přistoupil, ohmatával ho, hladil ho od hlavy až k hřbetu a říkal:

„Věru, je to v něm.“ A ten druhý říkal: „Není to v něm.“ A neustále dělali něco podobného.

Potom přistoupili k majiteli toho osla, pak s ním oň smlouvali. Ale on jim řekl: „Prodám jej jen za deset tisíc dirhamů.“ A vyplatili mu tisíc dirhamů, ale on se zdráhal a přísahal, že ho neprodá, leč za to, co řekl. A neustále mu přidávali, až ta cena dospěla k pěti tisícům dirhamů, ale jejich druh pravil: „Neprodám ho leč za deset tisíc dirhamů,“ zatímco ten směnárník mu radil, aby prodal, ale on to neudělal, nýbrž mu řekl: „Šejchu, ty nic nevíš, co je s tímhle oslem. Starej se o stříbro a zlato a o to, co se tomu podobá z mincí, a o měnění, ale o hodnotě toho osla nemáš potuchy. A každé řemeslo má své odborníky a každá obživa své lidi.“ A když těm lidem ta věc dlouho trvala, odešli a usedli stranou. Pak přistoupili potají k tomu směnárníkovi a pravili: „Můžeš-li ho koupit pro nás, učiň tak! A dostaneš od nás dvacet dirhamů.“ „Jděte pryč,“ děl, „posadte se opodál!“ I podířdili se tomu, co jim řekl. A ten směnárník šel k majiteli toho osla a neustále v něm vzbuzoval touhu po penězích, až mu řekl: „Nech tyhle, prodej tohoto osla mně! A budu jej považovat za dar od tebe.“ Pak zaň smluvil pět tisíc a pět set a vyplatil mu ty peníze ze svého. Majitel osla převzal ty peníze, pak mu pravil:

„Když ti padl jako svěřená věc na krk, neprodej ho těmhle lumpům leč za deset tisíc dirhamů, neboť jej kupují pro nějakou věc, o níž vědí a k níž jim dopomůže jen tenhle osel. Zatni tedy ruku v tom a nejednej proti mé radě, sic budeš litovat!“

A když ho opustil, dostavili se k směnárníkovi ti podvodníci, ti tři druhové majitele osla, a pravili mu: „Nechť se ti dostane dobré odměny za to, že jsi jej koupil. A čím se ti odvděčíme?“ „Neprodám ho,“ děl jim, „leč za deset tisíc dirhamů.“ Když to

zapamatuj si

Rámcový soubor lidových vyprávění,
pohádek; vypravuje Šahrazád, vezírova
dcera a manželka krále Šahrijára; ukázka
z cyklu příběhů králi Šáhachtovi
a vezíru ar-Rahvánovi

uslyšeli, vrátili se k směnárníkovi. „Zmýlili jsme se v něm. Tohle není ten hledaný osel a stojí nám jen za deset půlfalsů.“ Potom ho nechali a měli se k odchodu. I dolehla naň hrozná věc, zaúpěl pro jejich řeč a pravil: Lidé, vy jste si smluvili se mnou, abych vám jej koupil. A když jsem jej koupil, říkáte: „Tenhle nás zklamal a nestojí než za deset půlfalsů.“ „Usuzovali jsme,“ děli, „že je v něm, co chceme, ale v něm je právě opak toho, co chceme. Má chybu, neboť jeho šije je krátká.“ A udělali naň dlouhý nos, odešli od něho a rozešli se, zatímco on se domníval, že s ním chtějí smlouvat, aby jej koupili, zač ho chtějí.

Když se od něho rozešli a dlouho se k němu nevraceli, nařikal a bědoval a na hroznou věc žaloval. A vykřikl a roztrhal si šaty. I shromáždili se u něho lidé z trhu a otázali se ho, co se s ním děje. On pak jim pověděl, co se mu stalo, a zmínil se jim o tom, co mu řekli a čím ho oklamali a že oni to byli, co ho navnadili, aby koupil osla, jehož cena se rovná padesáti dirhamům, za pět tisíc a pět set dirhamů. I vyplísnilo ho jeho přátelé, vysmálo se mu mnoho lidí, divili se jeho hlouposti a tomu, že uvěřil řeči podvodníků, beze všeho podezření podnikl něco, čemu nerozumí, a pustil se do něčeho, o čem se nepřesvědčil.

A takovýto je, ó králi Šáhbachte, výsledek chtivosti po světských věcech a touhy po tom, co neobsáhne něčí vědění. A to zaviňuje zkázu a lítost.

Přeložil E. Tauer

Otázky

- Jaký didaktický a výchovný záměr sleduje autor textu?
- Posudte styl prózy a míru přístupnosti různým čtenářským vrstvám.

Čína

Li Po

Věčná písmena (8. st. po Kr.)

V bambusech,
čeřených větrem,
před mými okny
šumí vodopád.
Lupínek květů švestkových
za lupínkem
na sních –

tak padají má písmena
na papír.
Mandarinek vůně
vyrchá,
jínění v slunci
pohasne –
jen písmena,

jež tady malují,
jsou věčná.
To vím já:

Li Po

B. Mathesius, Zpěvy staré Číny

zapamatuj si

Autor veršů o přátelství, lásce a o víně;
vyjadřuje touhu po tuláctví, nevážil si
císařovy přízně

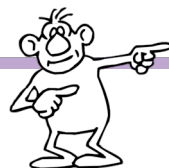

Otázky

- Jakou myšlenku vyjadřuje Li Po? Na jakém principu je báseň stavěna?
- Dokažte jemné významové vazby mezi verši, autorovu představivost.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Středověká literatura

Tu Fu

Vítěz se psem a černou korouhví

Vítězství! Smím si v černý vlas je вплésti,
ač tvrdá rána chlípí v prsou kdes.
Korouhev černou v křečí ztvrdlé pěsti
jdu bojištěm. Je večer. Já a pes.

Pes štěkal, kde na nepřítele pad;
je kolem mrtvol jako plev.
Žer těla jejich, máš-li hlad,
a chlemej krev!

Psův zrak cítí: Bratře, krev a krev!
A skáče, líže moji horkou ránu.
Tak jdeme spolu příštímú vstříc ránu
já a můj pes a černá korouhev.

zapamatuj si

Přítel a současník Li Pa (8. st. po Kr.),
autor intimní, sociální a protiválečné
lyriky

Čtyřverší na Li Po

U džbánu vína Li sto básní napíše,
noc dospí v hospodě, když měsíc dozří.
Císař pán pozve jej, Li s díky odmítá:
– Jsem přece vína bůh, ó pane císaři!

Přebásnil B. Mathesius

Otázky

- Jak vidí Tu Fu bojiště po vítězné bitvě?
- Jak se vyjadřuje k válce?
- Nositelem kterých hodnot je tedy básník?
- Co prozrazuje ve verších Tu Fu na svého přítele Li Po?
- O čem svědčí verše o vztahu Li Pa k císaři?

EVROPSKÁ LITERATURA

Náboženská literatura:

Křesťanská bible

(Starý a Nový zákon), tzv. Písmo svaté

Nový zákon

Evangelium sv. Lukáše

Narození Ježíšovo

Stalo se v oněch dnech, že vyšlo nařízení od císaře Augusta, aby byl po celém světě proveden soupis lidu. Tento první soupis se konal, když Sýrii spravoval Quirinius. Všichni se šli dát zapsat, každý do svého města. Také Josef se vydal do Galileje, z města Nazareta, do Judska, do města Davidova, které se nazývá Betlém, poněvadž byl z domu a rodu Davidova, aby se dal zapsat s Marií, která mu byla zasnoubena a čekala dítě. Když tam byli, naplnily se dny a přišla její hodina. I porodila svého prvorozeného syna, zavinula jej do plenek a položila do jeslí, protože se pro ně nenašlo místo pod střechem. A v té krajině byli pastýři pod širým nebem a v noci se střídali v hlídkách u svého stáda. Náhle při nich stál anděl Páně a sláva Páně se roz-

zapamatuj si

Nový zákon vznikl v 1.–2. st. po Kr. jako dílo křesťanů, výchozí text křesťanského náboženství, kanonizován až v 2.–4. st. po Kr.; obsahuje vznik a počátky křesťanské víry; původně v řečtině (27 knih); jádrem jsou 4 evangelia – popis hlavních etap života Kristova a jeho činnosti, ukřižování, zmrtvýchvstání; obsahuje i četná podobnění (jimi Ježíš Kristus často oslovuje své učedníky)

zářila kolem nich. Zmocnila se jich veliká bázeň. Anděl jim řekl: „Nebojte se, hle, zvěstuji vám velikou radost, která bude pro všecken lid. Dnes se vám narodil Spasitel, Kristus Pán, v městě Davidově.

Toto vám bude znamením: Naleznete dětátko v plenkách, položené do jeslí.“ A hned tu bylo s andělem množství nebeských zástupů a takto chválili Boha: „Sláva na výsostech Bohu a na zemi pokoj lidem, v nichž má Bůh zalíbení.“

Podobenství o rozséváči

Když se k němu scházel zástup a lidé přicházeli z mnoha měst, řekl v podobenství: „Vyšel rozséváč rozsívat semeno.

Když rozsíval, padlo některé zrno podél cesty, bylo pošlapáno a ptáci je sezobali. Jiné padlo na skálu, vzešlo a uschlo, protože nemělo vláhu. Jiné padlo doprostřed trní, trní rostlo s ním a udusilo je. A jiné padlo do země dobré, vzrostlo a přineslo stonásobný užitek.“ To řekl a zvolal: „Kdo má uši k slyšení, slyš.“

Toto podobenství znamená: Semem je Boží slovo. Podél cesty, to jsou ti, kteří uslyší, ale pak přichází ďábel a odnímá slovo z jejich srdcí, aby neuvěřili a nebyli zachráněni. Na skále jsou ti, kteří s radostí přijímají slovo, když je uslyší, nemají však kořen, věří jen na nějaký čas a v čas pokušení odpadají. Semeno padlé do trní jsou ti, kteří uslyší, ale potom je starosti, majetek a rozkoše života dusí, takže nepřinesou úrodu. Semeno dobré v zemi jsou ti, kteří uslyší slovo, zachovávají je v dobrém a upřímném srdci a vytrvalostí přinášejí úrodu.

Nikdo nerozsvítí světlo a nepřikryje je nádobou ani je nedá pod postel, ale dá je na svícen, aby ti, kdo vcházejí, viděli světlo. Nic není skrytého, co jednou nebude zjeveno, a nic utajeného, co by se nepoznalo a nevyšlo najevo. Dávejte tedy pozor, jak slyšíte: Neboť kdo má, tomu bude dáno, a kdo nemá, tomu bude odňato i to, co myslí, že má.

Evangelium sv. Marka

Ježíšova smrt

Když bylo poledne, nastala tma po celé zemi až do tří hodin. O třetí hodině zvolal Ježíš mocným hlasem: „Eloi, Eloi, lema sabachtani?“, což přeloženo znamená: Bože můj, Bože můj, proč jsi mě opustil? Když to uslyšeli, říkali někteří z těch, kdo stáli okolo: „Hle, volá Eliáše.“ Kdosi pak odběhl, namočil houbu v octě, nabodl ji na tyč a dával mu pít se slovy:

„Počkejte, uvidíme, přijde-li ho Eliáš sejmut.“ Ale Ježíš vydal mocný hlas a skončil. Chrámová opona se roztrhla vpůli odshora až dolů. A když uviděl setník, který stál před ním, že takto skončil, řekl: „Tento člověk byl opravdu Syn Boží.“

Zpovzdálí se dívaly také ženy, mezi nimi i Marie z Magdaly, Marie, matka Jakuba mladšího a Josefa, a Salome, které ho provázely a obsluhovaly, když byl v Galileji, a mnohé jiné, které se spolu s ním vydaly vzhůru od Jeruzaléma.

Když uplynula sobota, Marie z Magdaly, Marie, matka Jakubova, a Salome nakoupily vonné masti, aby ho šly pomazat.

Brzy ráno prvního dne po sobotě, sotva vyšlo slunce, přišly k hrobu. Řikaly si mezi sebou: „Kdo nám odvalí kámen od vchodu do hrobu?“ Ale když vzhledly, viděly, že kámen je odvalen, a byl velmi veliký. Vstoupily do hrobu a uviděly mládence, který seděl po pravé straně a měl na sobě bílé roucho, i zděsily se. Řekl jim: „Neděste se! Hledáte Ježíše, toho Nazaretského, který byl ukřižován. Byl vzkříšen, není zde. Hle, místo, kam ho položili.“ Ale jděte, řekněte jeho učedníkům i Petrovi: „Jde před vámi do Galileje, tam ho uvidíte, jak vám řekl.“ Vyšly a utíkaly od hrobu, protože na ně padla hrůza a úžas. A nikomu nic neřekly, neboť se bály.

Když vstal ráno prvního dne po sobotě, zjevil se nejprve Marii z Magdaly, z níž kdysi vyhnal sedm démonů. Ona šla oznámit těm, kteří bývali s ním a nyní truchlili a plakali. Ti, když uslyšeli, že žije a že se ukázal, nevěřili. Potom se zjevil v jiné podobě dvěma z nich cestou, když šli na venkov. Ti to šli oznámit ostatním, ale ani těm nevěřili. Konečně se zjevil samým jedenácti, když byli u stolu, káral jejich nevěru a tvrdost srdce, poněvadž nevěřili těm, kteří ho viděli vzkříšeného. A řekl jim: „Jděte do celého světa a kažte evangelium všemu stvoření. Kdo uvěří a přijme křest, bude spasen, kdo však neuvěří, bude odsouzen.“ Ty, kdo uvěřili, budou provázet tato znamení: Ve jménu mém budou vyhánět demony a mluvit novými jazyky: budou brát hady do rukou a vypijí-li smrtícího, nic se jim nestane, na choré budou vkládat ruce a uzdraví je. Když jim to Pán řekl, byl vzat vzhůru do nebe a usedl na Boží pravici. Oni pak vyšli, všude kázali, a Pán působil s nimi a slovo přitom potvrzoval znamením.

Překlad za vedení J. B. Součka

Zjevení sv. Jana

Uviděl jsem otevřené nebe. Hle! Bílý kůň, a ten, který na něm seděl, se jmenuje Věrný a Pravdivý; spravedlivě soudí i válčí. Jeho oči ohnivý plamen, na jeho hlavě mnoho diadémů; má jméno napsané, jehož nezná nikdo kromě něho. Jest oblečen šatem ponořeným do krve. Jeho jméno jest Slovo Boží. Nebeská vojska ho následují na bílých koních, oblečena v čistý bílý kment. Z úst mu vychází ostrý meč, aby jím bil národy. Bude je „pásti železným prutem.“ Bude šlapati vinný list vášnivého hněvu vševládneho Boha. Na šatě na bedrách má své jméno napsané: Král králů a Pán pánů.

Uviděl jsem na slunci anděla státi v slunci. Volal mocným hlasem na všechny ptáky létající uprostřed nebe. „Pojďte, shromážděte se na velkou Boží hostinu, abyste jedli maso králů, maso vévodů, maso mocnářů, maso koní a těch, kteří na nich sedí, maso všech svobodných i otroků, malých i velikých.“

* * *

Uviděl jsem anděla sestupovati z nebe, měl v ruce klíč od propasti a silný řetěz. Chopil se draka, toho starého hada, to jest ďábla a satana, svázal jej na tisíc let, vrhl jej do propasti, zavřel a zapečetil ji svrchu, aby již neobluzoval národů, pokud se nedovrší tisíc let. Potom bude na krátký čas rozvázán.

Přeložil F. Žilka

Otázky

- Kdo je hlavní postavou Nového zákona?
- K čemu slouží texty Bible i v dnešní době, k čemu vedou člověka?
- Co by mělo převažovat v jednání a životě lidí?
- Vysvětlete smysl podobenství.
- Které mravní zásady se v textu vyskytují?
- Podobenství se skládá ze dvou částí: z popisu určité události a z výkladu smyslu této události: pokuste se obě části odlišit a nalézt mezi nimi předěl.
- Znáte jiná podobenství?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Evropské literatury ve středověku

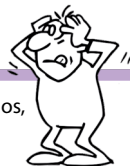
Světská literatura

Píseň o Rolandovi (poč. 12. stol.)

Kdo slyšet chce, ať tiše poslouchá.
Povím teď příběh, sotva kdo jej zná,
jak rytíř Roland cti své věrně dbal,
a do smrti až při svém králi stál...

zapamatuj si

Starofrancouzský národní hrdinský epos, součást tzv. karolínského královského cyklu (tzv. písně o činu – chansons de geste); námět – rytířské hrdinství a křesťanská morálka; vyprávění o statečných činech Rolanda z družiny Karla Velikého (2. pol. 8. stol.)

Král Karel (...) se vrací do Francie. V soutěskách hlídá jeho návrat zadní voj s dvanácti nejlepšími a nejvěrnějšími. Je mezi nimi i Roland a jeho dobrý přítel Olivier. Uprostřed hor náhle spatří, že se k nim blíží obrovská přesila nepřátel; Olivier třikrát vyzve Rolanda, aby zatroubil na svůj roh Olifant a přivolal hlavní voj králův; ale Roland nechce, nebojí se přece Saracénů! Třikrát odmítne Olivieroovu žádost a raději se připraví k boji:

„Král tu s námi zanechal dvacet tisíc mužů a mezi nimi není jediný zbabělec. Pro vlast je třeba snášet každé neštěstí, vytrvat v horku a vydržet v tom mrazu, prolít krev a třeba i obětovat život. Ohánějte se kopím, já zase Durandalem, svým dobrým mečem; jestliže umřu, ať každý řekne, kdo dostane můj meč do ruky: Tohle byl meč bohatýra!“...

Tak dojde k boji. Nové a nové dvojice vyjíždějí proti sobě, aby se utkaly. Bitva už zuří v plném proudu, dřevce rozbíjejí zclacení a smaragdy na vykládaných štítech, meče roztínají tepané pancíře, z kopí odletují třísky. Zatím královo vojsko daleko vpředu pozoruje, jak se nad francouzskou zemí zdvíhá prudká bouře. Hrom burácí a vichřice duje v průtržích mračen a krupobití, blesk stíhá blesk a hřímá téměř bez ustání: po celé zemi není jediného domu, aby jeho zdi nepraskaly v bouři a v nápirech padajících vod. O polednách je všude tma jako o půlnoci, jen světla blesků svítí do temnoty. A není nikoho, kdo by se neděsil, a mnozí říkají: „Je konec světa, přišel poslední den!“ Ale nikdo neví a netuší, že je to smutek nad koncem hrdinů, že živly oplakávají mladé životy bojovníků.

Bitva však pokračuje: Roland útočí a znovu se brání a také jeho přítel Olivier i kněz Turpin už rozdali víc než tisíc ran. Nepřátelé padají ze sedel, kdo neuprchl, milosti nenajde... Tvrdý a těžký je to zápas. Roland pozoruje krveprolití...

Teď teprve chce zatroubit na roh Olifant, nikoli však volat o pomoc, ale prosit o spravedlivou pomstu.

Olivier přesto odmítl.

„Když jsem vám říkal, opovrhl jste; kdyby teď byl Karel s námi, nemuseli jsme mít takové škody. On nemůže za to, co se stalo!“

„Proč ten hněv?“ zeptal se Roland.

„Co se stalo, je vaše chyba, Rolande. Vždyť hrdinství a bláznovství jsou dvě různé věci a odvaha je víc než pýcha. Olifant už nám nepomůže; i kdyby král přišel, přijde pozdě. Vaše odvaha, Rolande, znamená vaši zkázu. Už nikdy nepomůžeme své zemi, až nás bude potřebovat – dnes skončí naše staré přátelství; ještě před večerem se rozloučíme, a bude to kruté a těžké loučení.“

Zatím zbylo ze zadního voje jen šedesát věrných, ale neměl a nikdy už nebude mít král Karel lepších. Roland se rozhlíží po stránách a pahorcích, všude leží jeho bojovníci. „Nepoznal jsem větší hrdiny, než jste byli vy,“ naříká nad nimi. „Tak dlouho jste sloužili své vlasti, tak dlouho jste bojovali pro svého krále!“

Znovu se vrhá proti nepřítelům, v ruce svírá Durandal. Jako jeleni před smečkou psů, tak prchá nepřítel před jeho ranami. Už padl i Olivier se svým mečem Hauteclairem, padl i Turpin. Královo vojsko se však blíží; slyší to i Saraceni. Proto všichni najednou vystřelí své šípy na Rolanda a dají se na útěk. Rolandův štít se rozlomil na kusy, kůň pod ním padl; rytíř se vydal na bludnou pouť po opuštěném bojišti, hledá své nevěrnější přátele a jednoho po druhém snáší do trávy... Sám cítí, že ho síly opouštějí, ale chce skonat jako hrdina. Pomalým krokem se vydá za prchajícím nepřítelem a znovu bojuje; na malém palouku pod velkým stromem se však zastaví nadobro. Nedopustí, aby se jeho věrný meč dostal do rukou nepříteli, a tak se ho snaží zničit: bije Durandalem do skály, až z kamene srší jiskry, ocel však nepovoluje. Roland prohlíží neporušené ostří a běduje:

„Durandale, lesklý a svítivý Durandale, jak je to dlouho, co tě sám král připjal k mému boku! Kde všude jsem s tebou bojoval pro čest a slávu své země! V Provenci i v Akvitánii, ve Flandrech i v Bavořech, v Sasku a ve Skotsku! Svírá mne smutek; jaká by to byla potupa, kdyby tě získal nepřítel!“

Znovu a znovu bije mečem do skály, ale marně, zbraň nepovolí. Roland se unavil, potácivě se rozběhl pod osamělou jedlí, padl do trávy, ruce zabořil do jehličí. Pod tělo si položil meč i Olifant – tak leží čelem k nepříteli, aby každý poznal, že nepadl na útěku, ale že zahynul jako vítěz.

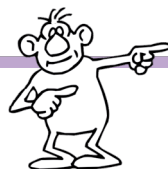
Tak ho našel král Karel; dal zatroubit na roh a všichni snášeji padlé, hledají v roklích a stržích, a pak je slavně pochovávají. Jen Rolanda, Oliviera a Turpina přikázal král zahalit do drahocenného hedvábí a vložit do jeleních kůže; omyté vínem a natřené vonnými mastmi je položili na tři vozy, aby je odvezli domů, do rodné země...

Otázky

- Vysvětlíte na základě textu znaky hrdinského eposu a jeho podstatu.
- Kdo je hlavním hrdinou hrdinského eposu a čím se liší od hrdinů homérského eposu?
- Kterými typickými morálními vlastnostmi a společenskými postoji hrdinů se vyznačuje Roland?
- Co je jeho povinností?
- Jak je vypravován děj?
- Který vyprávěcí čas převažuje?
- Co zvyšuje dramatickост vyprávění? Všimněte si výběru sloves.
- Srovnajte mravní zákony raně středověké společnosti s dnešní morálkou.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Základy teorie literatury
a Literatura světská (středověk)

Raimbautz de Vaqueiras **Paní, srdce ve mně sténá**

(přelom 12. a 13. st.)

Dvorská lyrika

„Paní, srdce ve mně sténá,
že jsem vámi přezírán,
neboť jste můj pravý pán,
paní moudrá, urozená,
z výše daná našim tmám.
Toužím sloužit pouze vám,
že jste čestná, dvorná, čistá,
v duši své k vám poklekám
před paními všeho města.
Vaší lásku mít, tak mám
víc než celý Janov sám,
neboť celý svět je klam,
vy však, vy jste drahokam,
skvost Janova.“

„Žakéři, vy dvorná duše,
tohleto mě nevzuší,
nekazte tu ovzduší.
Chcete, abych byla vaše,
to se teda nesluší.
Muže mám jak moruši,
tak vím dobře, co je láska,
a vy, slouho plnej vší,
Provensále provensálská,
chcete laskat po pleši?
Spíš vás chytnu za uši,
abyste dbal o duši,
přijďte si, až naprší,
a uschne zas!“

„Paní vzácná ve vědění,
v pohodě a stálosti,
kéž by vaše vlastnosti
našly ve mně zalíbení,
neboť jdete cestou cti
s mladou roztomilostí!
Z této služby bezvýhradně
jenom smrt mě vyproští,
a jestliže na mne padne
přízeň vaší moudrosti,
bude pro mne pravou ctí,
rozkoší a sladkostí –
vaší dvorné mladosti
být přítelem.“

* * *

„Žakéři, kdo takhle žvaní,
tom víme, co by rád,
svádíte mě jako had,
ale ať mě pánbůh chrání!
Jen si nemyslete snad,
že mě baví poslouchat
vaši hříšnou hatmatilku.
Můj muž vás tu nachytat,
tak vám sáhne na kobylku,
tak vám stříhne na kabát.
Co vám budu povídat –
koukejte mě vynechat
a nechte si o mně zdát,
vy trhane!“

Otázky

- Co nejčastěji vyjadřují verše dvorské lyriky?
- Odkud se začíná šířit? (viz text)
- Oč usiloval rytíř?
- Jak je pojata a vyjádřena láska k ženě?
- Je šťastná, nebo nešťastná a proč?
- Co spojuje lyrické básně? Příčinná souvislost příběhu, nebo duševní stav básníka?
- Který slovesný čas je příznačný pro lyriku ve srovnání s epikou?
- Kdo byli tvůrci a šířitelé dvorské lyriky?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Základy teorie literatury
a Literatura světská (středověk)

POČÁTKY NAŠEHO PÍSEMNICTVÍ

Doba staroslověnská – raný středověk

Proglas (9. st.)

... slyšte nyní svým rozumem,
slyšte, všechen lide slovanský,
slyšte Slovo, přišlo od Boha,
slovo krmící lidské duše,
slovo posilující srdce i rozum,
slovo toto, připravující k poznání Boha.
Jako bez světla se nepotěší
oko patřící na všechno stvoření boží,
nýbrž vše není ani krásné, ani viditelné,
tak je to i s každou duší bez knih,
jež nezná zákona božího,
zákona knižního a duchovního,
zákona zjevujícího ráj boží.
Neboť který sluch, jestliže rachot hromu
neslyší, může se báti Boha?
Dále chřipí, nečichají-li vůně květu,
kterak pochopí zázrak boží?
Vždyť ústa, jež necítí sladkosti,
činí člověka jako kamenným.
Ještě víc však duše bez knih
zdá se být v lidech mrtva.
Bratři, to vše jsme my uvážili
a povíme vám radu výbornou,
která všechny lidi zbaví
života zvířecího a žádostivosti,
abyste, majíce mysl nerozumnou
a slyšíce slovo cizím jazykem,

zapamatuj si

Staroslověnská veršovaná předmluva
k překladu evangelia; obhajob
staroslověnského jazyka a práva na jeho
liturgickou funkci; proklamace programu
cyrilometodějské mise

neslyšeli je jak hlas zvonce měděného.
Neboť svatý Pavel uče toto řekl,
modlitbu svou napřed vzdávaje Bohu:
Chci raději pět slov povědět
a svým rozumem je říci,
aby i všichni bratři rozuměli,
nežli deset tisíc slov nesrozumitelných.

Kdo může povědět všechna podobenství,
jež usvědčují národy bez knih,
nehovořící řečí srozumitelnou?
Ani umí-li všechny řeči,
nedovede vylicit jejich bezmoc.
Nicméně rád bych připojil své podobenství
a málo slovy podal mnoho smyslu.
Nahé jsou zajisté všechny národy bez knih
a nemohou bojovati bez zbraní
s protivníkem našich duší,
uchystáni za kořist věčné muky.
Národové, kteří nemáte rádi nepřitele
a hodláte zápolit s ním mocně,
otevřete pozorně dveře rozumu,
když jste přijali nyní zbraň tvrdou,
kterou kovají knihy Hospodinovy,
hlavu ďáblu mocně potírající.

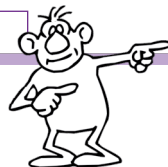
Převvedeno do nové češtiny

Otázky

- Kdo byl pravděpodobně autorem skladby a proč?
- V čem spočívá myšlenková závažnost textu?
- Čím odůvodňuje potřebu srozumitelného jazyka? Doložte v textu.
- Jaký význam přikládá Bibli?
- Jak se staví proti dosavadní teorii liturgického trilingvismu – trojjazyčnosti (latina, řečtina, hebrejščina)?
- Jakého původu je staroslověnština?
- Vyhledejte verše zdůvodňující potřebu knižní vzdělanosti. K čemu autor vyzývá národ?
- Které demokratické prvky a tendence se objevují v Proglasu?
- V čem je básnická krása a formální dokonalost skladby? Hledejte doklady obraznosti a patosu. Vyhledejte přirovnání a zamyslete se nad jeho funkcí v textu.
- Na čem jsou většinou založeny řečnické figury?
- Všimněte si pravidelnosti verše.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Počátky písemnictví
v českých zemích

zapamatuj si

Prozaický životopis světce a jeho životní osudy (mládí, studia, filozofické a teologické disputace, misijní cesty, příchod na Moravu); obhajoba jeho díla

Život Konstantinův (konec 9. st.)

Když byl čtyřicet měsíců působil na Moravě, odešel vysvětit své žáky. Na cestě přijal jej Kocel, kníže panonský, a oblíbil si velmi slovanské knihy, takže se jim naučil a dal také na padesát žáků v nich vyučiti. A s projevy veliké úcty jej vyprovodil. Konstantin však nevzal od Rastislava ani od Kocela ni zlato, ni stříbro, ni jiné věci, poslouživ jim slovem evangelia bez reptání; toliko si vyprosil od obou devět set zajatců a propustil je.

Za pobytu v Benátkách shrnuli se naň biskupové, kněží a mniši jako havrani na sokola, a vyvolali trojjazyčný blud řkouce: „Člověče, vylož nám, jak to, žeš nyní Slovanům vytvořil písmena a učíš jim, předtím však jich nikdo jiný nevynalezl, ani apoštolové, ani římský papež, ani Řehoř Bohoslov, ani Jeroným, ani Augustin. My známe toliko tři jazyky, jimiž se sluší Boha v knihách slaviti: hebrejský, řecký a latinský.“

Odpověděl jim filozof: „Což nepadá déšť od Boha na všechny stejně? Nebo slunce také nesvítí na všechny?

Nedýcháme na vzduchu všichni stejně? Kterak se tedy vy nestydíte připomínati jen tři jazyky a chtít, aby všechny ostatní jazyky a národy byly slepé a hluché? Povězte mi, pokládáte Boha za bezmocného, jako by toho nemohl dáti, či za závistivého, jako by nechtěl? My přece známe mnoho národů, které mají své knihy a vzdávají Bohu slávu každý svým jazykem. Jsou to, jak známo, tito: Arméni, Peršané, Abasgové, Ibeři, Sugdové, Góti, Avaři, Tursi, Chazaři, Egypťané, Arabi, Syrové a mnozí jiní ... Což vyšlo slovo boží od vás? Či dospělo k nám samým? Domnívá-li se kdo, že je prorok nebo že má Ducha, nechať pozná, že to, co vám píší, jsou příkazy Páně. Pakliže tomu kdo nerozumí, ať si nerozumí.

Protože, bratři, horlete o prorokování a nebraňte mluvit jazyky. Všecko pak děj se způsobně a v pořádku. A opět dí: A každý jazyk ať vynáší, že Pánem je Ježíš Kristus, v slávě Boha Otce. Amen.“

Těmito a jinými hojnějšími slovy je zahanbil, a zanechav jich, odešel.

Otázky

- Co bylo cílem skladby?
- Převažuje ve vypravování moment zázračný, nebo životopisný?
- Dokažte, že dílo je nejen historický pramen, ale i stylizované umělecké dílo.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Počátky písemnictví v českých zemích

Život Metodějův (konec 9. st.)

... Stalo se v ty dny, že Rostislav, kníže slovanské, se Svatoplukem vypravili poselství z Moravy k císaři Michalovi, pravíce toto: „Jsme Bohu díky zdraví. Přišlo k nám mnoho učitelů křesťanských z Vlach, z Řecka a z Němce, rozličné nás učíce. My Slované jsme však lid prostý a nemáme, kdo by nás vyučil pravdě a rozumně nám ji vyložil. Nuže tedy, pane, pošli takového muže, který nás uvede ve všelikou spravedlnost ...“

Převáděno do češtiny

Otázky

- Odkud přišli oba věrozvěstové?
- Jaký význam měla cyrilometodějská mise?

zapamatuj si

Obhajoba slovanské liturgie
proti bavorským kněžím

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Počátky písemnictví v českých zemích

Hospodine, pomiluj ny

(přelom 10. a 11. st., rkp. 14. st.)

Hospodine, pomiluj ny!

Jezukriste, pomiluj ny!

Ty, spase všeho mira,

spasiž ny i uslyšiž,

Hospodine, hlasy našě!

Daj nám všem, Hospodine,

žizn a mír v zemi!

Krleš! Krleš! Krleš!

vysvětlivka

Spas = spasitel; *pomiluj ny* – smiluj se nad námi;
žizn – úroda, hojnost, život; *mír* – svět;
Krleš – zkomolenina řeckého
prosebného zvolání Kyrie,
eleison, tj. Pane, smiluj se

zapamatuj si

Nejstarší duchovní píseň, chorál;
autorství připisováno sv. Vojtěchovi

Otázky

- Čemu se říká chorál?
- Vysvětlete, proč je píseň modlitbou?
- S jako prosbou se obrací k Bohu?
- Jakou funkci měla tato píseň, při jakých příležitostech se zpívala?
- Charakterizujte formu skladby.
- Doložte z textu, že píseň byla původně staroslověnská.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Počátky písemnictví v českých zemích

První staroslověnská legenda o sv. Václavu

(pol. 10. st., rkp. 14.–15. st.)

zapamatuj si

Obraz života, smrti a pohřbu knížete
Václava, zavražděného v Staré Boleslavi

Když nastalo ráno, zvonili na jitřní. Václav uslyšev zvon, pravil: „Sláva tobě, Pane, že ses mi dal dožítí tohoto jitra.“

A vstav, šel na jitřní. Boleslav jej dostihl v bráně. Václav se ohlédl a pravil: „Večer byls nám dobrým pánem.“ K Boleslavovu uchu se však přiklonil ďábel a rozvrátil jeho srdce, že tasil meč a odvětil: „Tak ti chci být lepším.“ A udeřil jej mečem po hlavě. Václav se obrátil a řekl: „Co tě to napadlo?“ A ucho-piv ho, srazil a padl nad ním a řekl: „To ti Bůh, bratře.“ Tužá přispěchal a udeřil jej do ruky. Václav pustil bratra a běžel ke chrámu. Tu dva ďáblové, Česta a Tira, ubili jej ve vratech chrámových. Hněvsa pak přiběhl a probodl mu žebra mečem. I vypustil ducha svého, řka:

zajímavost

Staroslověnský text – úryvek

Jutru že byvŕšŭ, vŕzvonišě na jutryňjŕq. Věšteslavъ že, slyšavъ zvонъ i reče: „Slava tebě, Gospodi, iže daľ jes i mŕně dobyti jutra sego.“ I vŕstavъ, poide na jutryňjŕq. Abъ že sŕstiže i Boleslavъ vъ vratěchъ. Věštestavъ že ozyřě sě kъ њjemu i reče: „Bratre, dobrъ bě namъ služъbъnikъ vъčera.“ Boleslavu že dъjavolu prinikъšŭ vъ ucho i razvraštъšŭ srъdъce jeho, i izvlěkъ mъčъ, otъvěštъ kъ њjemu, reky: „Nyně tebě choštŕ uňby byti!“ Se rekъ, udari i po glavě mъčemъ. Věšteslavъ že obraštъ sě kъ њjemu i reče: „Čto jes i umysliľ, bratre?“ I imъ i povrъže i na zemľŕq. Tužъ že eterъ pritekъ i utě Věšteslava po rŕcě. Sъ že vrěždenъ rŕkojŕ, puštъ bratra, poběže vъ sŕkъbъvъ. Zъloděja že dъva, rekoma Tira i Čysta, ubiste i vъ vratěchъ sŕkъbъvъnyichъ. Gněvъsa že pripadъ, rebra jemu probode mъčemъ ...

„V ruce tvé, Pane, odevzdávám, ducha svého.“

Krev jeho nechtěla po tři dni vsáknout do země. Třetí den večer, jak všichni viděli, objevila se v chrámu nad ním. Tu divili se všichni, a máme naději v Boha, že pro přímluvy a zbožnost dobrého Václava objeví se i ještě větší zázrak.

Převedeno do češtiny

Otázky

- Posuďte srozumitelnost staroslověnského textu, srovnajte s příslušnou částí v ukázce převedené do nové češtiny.
- Příslušníkům kterých společenských vrstev byla raně středověká literatura určena, kdo byli jejími autory a proč?
- Jak je zobrazen a chápán sv. Václav v legendě ve srovnání s písní o sv. Václavu? (viz str. 58)
- Jak se svatováclavská tradice rozvíjela a aktualizovala v pozdější literatuře?
- Charakterizujte legendu, typický žánr středověké literatury, uveďte její charakteristické znaky; srovnajte s tzv. životy.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Počátky písemnictví v českých zemích
a Základy teorie literatury

Období latinské literatury a pronikání češtiny

Kosmas

Kronika česká – Chronica Boëmorum (12. st.)

První kniha

(Válka s Lučany)

XII.

Zatím se jejich kníže (Čechů) Neklan, bázlivější než zajíc a na útěku rychlejší než Parth, strachoval nastávající bitvy, a udělaje se nemocným, ukryl se na výše řečeném hradě. Co měly činiti údy bez hlavy nebo válečníci v boji bez vůdce? Žil toho času jeden muž, vynikající sličným tělem, podle věku i jména Tyr. Byl po knížeti druhý mocí, a když i tisíce nepřátel naň dotíralo v boji, nikoho se nebál, před nikým neustupoval. Toho povolal kníže tajně k sobě a nařídil mu, aby oblékl jeho zbroj, a rozkázal mu s vědomím jen několika dvořanů, aby vsedl na knížecího koně a místo něho jel před bojovníky na bojiště ... Čechové obsadili pahorek čnející uprostřed pole, z něhož mohli dříve viděti, jak nepřátelé přicházejí, a odkud ten, jehož pokládali za knížete, Tyr, stoje na vyvýšeném místě, mohl promluvit k bojovníkům...

„Všichni mají ve válce stejnou odhodlanost k boji, ale nestejný záměr vítězství. Oni bojují za slávu nemnohých, my zápasíme za vlast, za svobodu lidu i svou a za poslední spásu; oni, aby pobrali cizí majetek, my, abychom ochránili své dívky a milé manželky. Posílnění budtež a mějte se zmužile!“

Mezitím lucký kníže, velký ukrutník v srdci, přišel z druhé strany s lidem velmi pyšným, jemuž i podnes od zlého ducha je vrozena pýcha. Když spatřil, že se nepřátelé nehýbou z místa, kázal svým, aby chvilenu tam postáli, a jako by měl lítost nad osudem nepřátel, těmito slovy podněcoval mysl svých vojáků: „Ubohé duše bázlivců, nadarmo se chytají kopců ti, jimž scházejí síly a válečné umění; neprospěje kopec, je-li mužnost mdlá. Vidíte, neodvažují se utkat s vámi na rovině, ba, nemýlím-li se, již se strojí na útěk. Ale vy, dříve než prchnou, vrhněte se na ně náhlým útokem a dokažte svým obvyklým způsobem, aby byli pod vašimi nohama rozdrčení jako bídná sláma. Šetřte svých statných kopí, abyste jich neposkvrnili krví zbabělců, a raději pusťte ptactvo, jež s sebou nesete, abyste těmi sokoly postrašili šiky bojácné jako holubi.“ Jakmile se

zapamatuj si

Středověká dějepisná próza
i umělecké dílo

to stalo, objevila se taková houšť ptáků rozličných, že se pod jejich křídly zatmívalo jako pod deštovým mrakem nebo v čas černé bouřky.

Když to viděl neohrožený Tyr, přerušil začatou řeč a pravil k svým: „Stane-li se snad, že zemru v boji, pochovejte mne na tomto vršku a vystavějte mohylu, která bude na věky po mně pojmenována.“ (Ta slova odtud až podnes rovem udatného bojovníka Tyra.) A jako se řítí obrovský balvan skalní, bleskem byv svržen, s vrcholu vysoké hory po srázu, strhuje s sebou všechny překážky, právě tak statečný hrdina Tyr, ihned vyskočiv, vrhl se do nejhustších klínů nepřátel.

A jako by někdo v zahradě podtínal srpem slabé makovice, tak on sekal mečem hlavy v cestě stojících nepřátel, až pln jsa šípů jako ježek, padl uprostřed seče na velikou hromadu mrtvých.

NEVÍ SE, OD KOHO KTERÝ NEB JAKOU ZAHYNUL RANOU, jen to víme jistě, že Čechové dobyli vítězství a Lučané všichni byli pobiti až do jednoho ...

Třetí kniha

XIV.

Roku narození Páně 1119

Dne 30. července ve středu, když se již den chýlil k večeru, prudký víchr, ba sám satan v podobě víru, udeřiv náhle od jižní strany na knížecí palác na hradě Vyšehradě, vyvrátil od základů starou, a tedy velmi pevnou zeď, a tak – což jest ještě podivnější zjev – kdežto obojí strana, přední i zadní, zůstala celá a neotřesená, střed paláce byl až k zemi vyvrácen a rychleji, než by člověk přelomil klas, náraz větru polámal hořejší i dolejší trámy i s domem samým na kousky a rozházal je. Tato vichřice byla tak silná, že kdekoli zuřila, v této zemi svou prudkostí vyvrátila lesy, štěpy a vůbec vše, co jí stálo v cestě.

XLVI.

Roku od narození Páně 1120

NYNÍ, MILENÁ MÚZO? SVŮJ RET HLEĐ ZADRŽET PRSTEM. I KDYŽ DOBŘE TO VÍŠ, MĚJ ROZUM A NEŘÍKEJ PRAVDU, CHCEŠ-LI MÍT ROZUM JAK JÁ, JEN KRATICKE JEDINÉ ŘEKNI: „OPĚT BOŘIVOJO KNÍŽE BYL Z VÝŠIN KNÍŽECTVÍ SVRŽEN: PROVEDEN BYL TEN ČIN V DEN ŠESTNÁCTÝ MĚSÍCE SRPNA.“

Převедeno z latiny do nové češtiny

Otázky

- S jakým záměrem bylo dílo vytvořeno?
- Komu byla určena latinsky psaná literatura a kým byla tvořena?
- Uveďte typické znaky kroniky.
- Do kolika částí je dílo rozděleno? Odlišují se od sebe?
- Dokažte, že Kosmova kronika je zároveň dílo naukové, historické, ale i umělecké.
- Do jaké míry je dobově tendenční? Proč se autor nezmiňuje o slovanské vzdělanosti?
- Stručně charakterizujte autora (viz text kroniky, Literatura v kostce nebo Vančura, Obrazy z dějin národa českého I – Kosmas). Komu straní?
- Dokažte vysokou uměleckou úroveň textu jako epického díla, vynikající vypravěčské umění.
- Doložte Kosmovy znalosti a okouzlení antickou vzdělaností.
- V které části ukázek nejlépe poznáme Kosmův vypravěčský styl?
- Která část ukázky má typické znaky kroniky a chronologických záznamů?
- Doložte, že autor prokládá prózu časoměrným veršem (hexametrem).
- Vyhledejte v textu přirovnání, nadsázku, hodnotící adjektiva, básnické přívlastky.
- Kosmovým dílem začíná proces laicizace v literatuře. Co to znamená?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Počátky písemnictví v českých zemích

zapamatuj si

Nejstarší česká duchovní píseň

Svatý Václave, vévodo české země (konec 12. st.)

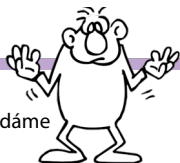
Svatý Václave,
vévodo České země,
kněže náš,
pros za ny Boha,
svatého ducha!
Kyrieleeison!

Nebeskeť jest dvorstvo krásné,
blazě tomu, ktož tam pójde:
v život věčný,
oheň jasný
svatého Ducha!
Kyrieleeison!

Pomoci tvé žádámy,
smiluj se nad námi,
utěš smutné,
otžeň vše zlé,
svatý Václave!
Kyrieleeison!

vysvětlivka

kněže – kníže; *za ny* – za nás;
dvorstvo – dvořanstvo; *žádámy* – žádáme

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Počátky písemnictví v českých zemích

Otázky

- Oč se v písni prosí?
- Jak je v písni chápán a zachycen sv. Václav?
- Porovnejte stavbu skladby se stavbou písně Hospodine, pomiluj ny.
- Co je asonance?

Vznik česky psané literatury – vrcholný středověk

Alexandreis (přelom 13. a 14. st.)

Rady Aristotelovy

Posluchaj mne tuto sada,
toť jest mojě prvně rada:
Jměj dvůr svůj po kněžskéj vnaď,
svě šlechticě jměj v svéj radě;
chovaj se obojětníkův,
hospodinie čsti proradníkův!
Ti toho jsů obyčejě:
oko se jich vešdy směje,
jazyk jmajů vnuž meč v sobě,
jenž seče straně na obě.
Z chlapieho řáda nikoli
i jednoho v čest nevoli:
nebo chlap, když jest povýšen,
nesnadně bude utišen.
Zlé kolo navjiece skřípá,
malý had navjiece sípá
a chlápě navjiece chlípá.

Aspis slóve hádek jeden,
ten jest tak velmi nezbeden,
jakž nedbá ijedněch kúzel,
hlavu stáhne jako uzle;
když kto kúzly chce jej jieti,
nemóže ničše prospěti;
jedno ucho k zemi stulí
a druhé chvostem zatulí.
A taktěž chlap, když bude vyší,
dobře slyšě, však neslyší.
Kteříž potok voden bude,
ten se vždy více zabude
než která hluboká řeka,
ježto širocě vytiéká.
Takěž chlap, když obohátie,
když sedí, daní neplatě,
dobře znav, však nepozná tě.

zapamatuj si

Staročeská veršovaná epická
skladba, rytířský epos

Šlechtný šcep bývá z plání,
když se starý peň oplaní:
tak z chuzších bývajů pání.
Když sbožie neb smysla nenie,
v šlechtě bude porušenje.
A pakli se kdy to udá
vtazovati tobě sůda,
pro dar nepřevracuj práva,
jakž juž pohříechu se stává.

* * *

Před zástupem prvný bývaj,
svých se lidí nepokrývaj:
a když tě tu uzřie tvoji,
tu rád každý tobě sstojí.
Když pastýř před vlkem srší,
toho se stádo rozprší,
ten jest nehoden své vrší.

Potom, mój kněžiče, věz to:
ač kde dobeudeš město,
dobytek, poklad vybera,
vščky svoje ludi sbera,
otplacujž každému míle
podlé skutkův, úsilé.

Boj s Dariem u Issu

Juž bliz Saraceni biechu
k městu, jemuž Iskon diechu,
v němž král řečský tehdy bieše,
kdež s svými vojny ležieše.
Tehdy řečská strážě pozna,
že pohanstva zbrojě hrozna.
A snadno bieše poznati,
komuž bylo na to ptáti:
neb jich bě mnoho bez čísla
každý žena bez rozmysla;

a kadyž koli hnáchu,
jakžto mšla bieše ot prachu.
Sehna jězdec s strážě náhlý,
pravě, že pohani přitáhli.
tu křik sprostřechu veliký,
odění chce rád všeliký;
a jakž který panošě slóve,
tak toho pán jeho zóve:
on Radvana, sen Mladotu,
a sen Jana, on Radotu;
on spalnieř juž na sě vleče
a sen potřebuje mečě,
nánom juž železa brnie,
a sen tepruv vsypá brně;
některý juž vzpíná pláty
a sen juž drží ščit zlatý;
onen juž sedí na koni,
a sen dospěv, oř juž prohoní.

Druh druhu koně přidává
podlé vojenského práva.

* * *

Jakož vlcie činie stádu,
tak Řeci v pohany spadu.
Král pohanský by tiem vzrúzen;
uzřev to, že jest oblúzen,
otstúpi ho všě nádějě,
nevědieše, co živ zdějě;
tak sě bieše hrozně ustrašil
a k tomu vešken ľud splášil,
počě sě stavěti ochotně,
že strachy mluvieše sotně!
Náhlost sě k ničemu nehodí;
ktož sě s krotkostů obchodí,
nad nepřáteli vévodí.

vysvětlivka

sada – sedna si; *po kněžskéj vnaďě* – podle knížecího mravu; *chovaj sě hospodinie čsti proradnikův* – střež se zrádců pánovy cti; *vřůž* – jako; *z chlapieho řáda* – ze stavu neurozených; *v čest* – do úřadu; *chlipá* – vede si zpupně; *aspis* – druh zmije; *ijedněch* – žádných; *chce jieti* – chce jít; *nemóže prospěti* – nemá úspěch; *stulí* – přitiskne; *zatulí* – zacpe; *voden* – rozvodněný; *zabude se* – zapomene se; *když sedí* – má vlastní majetek; *oplaní* – oseká; *sbožie neb smysla* – majetku nebo moudrosti; *porušenie* – záhuba, zkáza; *vtazovati tobě súda* – vyptávi se; *před zástupem* – před bitevním šikem; *nepokryvaj sě* – neskrývej se; *sstojí tobě* – setrvá s tebou; *srší* – prchá; *nehoden vrší* – není hoden mzdy; *kněžiče* – mladý kníže; *Saraceni* – Peršané; *s vojny* – s vojny; *zbrojě* – zástup; *jakžto* – jako; *sehna jězdec s strážě náhlý* – přihnal se jezdec rychlý ze strážního místa; *sprostřechu* – vydali; *všeliký* – každý; *spalnieř* – ramenní pláty brnění; *nánom* – na onom; *železa brnie* – řinčí železné brnění; *a sen tepruv vsypá brně* – tento teprv obléká brnění; *dospěv* – jsa hotov; *vzrúzen* – zarmoucen; *oblúzen* – oklamán; *otstúpi* – opustila; *co živ zdějě* – co má udělat, aby zůstal živ; *počě sě stavěti ochotně* – počal se rychle chystat (k boji); *sotně* – sotva; *ktož sě s krotkostů obchodí* – kdo jedná s klidem

Otázky

- Jak je v skladbě představován a pojat titulní hrdina, makedonský panovník Alexandr Veliký? Co ztělesňuje pro středověkého křesťana?
- Proč byla antická látka aktualizována a oblíbena?
- Jaké vlastnosti má mít panovník? (viz Aristotelovy rady)
- V čem dílo odráží společenské i politické poměry přemyslovského státu (viz Aristotelovy rady), na které události přelomu 13. a 14. st. naráží?
- Uveďte názory autora na uspořádání tehdejší společnosti, o jakém jeho postavení svědčí? Proti komu je zaujatý, komu straní?
- Doložte, že skladba měla vedle společenské funkce i funkci zábavnou, dobrodružnou (viz 2. ukázka).
- Jak je to s pojetím literární původnosti ve středověké literatuře? Z kterých předloh autor těžil?
- Jakou funkci měly gnómičky vložky? Všimněte si, že se výrazně odlišují od ostatního textu, a to jak obsahem, tak formou.
- Jakou formu má gnóma? Dokažte, že má jak význam doslovný, tak přenesený.
- Které prostředky zvyšují působivost díla a umožňují vytvořit názorné a smyslově konkrétní básnické obrazy?
- Srovnajte hrdinskou a rytířskou epiku – vyjádřete společné znaky i rozdíly.
- Pokuste se o charakteristiku verše skladby.

Dalimilova kronika (poč. 14. st.)

Počíná se kronika česká

Mnozí pověsti hledají,
v tom moudře i dvorně činie,
ale že své země netbají,
tiem svůj rod sprostestvím vinie.
Neb by se od nich které cti nadieli,
své by země knihy jměli,
z nichž by svůj rod veš poznali,
otkud jsú přišli, vzvžděli.
Já z těch knih dávno hledaju
a vešdy toho žádaju,
by se v to někto moudrý uvázal,
všě české skutky v jedno svázal.
A dotad sem toho žádal,
doňud sem toho právě nezbadal,
že v to se nikte nechce otdati;
proto se sám v to drb'u uvázati.

vysvětlivka

dvorně – pěkně, dobře; *sprostestvím vinie* – obviňují z hlouposti; *neb by se od nich které cti nadieli* – neboť by se od nich nějaké cti nadáli; *doňud* – dokud; *drb'u* – musím

zapamatuj si

Nejstarší česká veršovaná kronika;
pověsti a příběhy z českých dějin od
počátků až po současnost (do r. 1314);
varuje před nebezpečím z vlivu cizinců

Jalová slova pokusím se zkrátit
pravdivým činům pravdivý zvuk vrátit,
ať poučí se každý, kdo má snahu
poznat svou zem a přispívat jí k blahu.
Vždyť moudré slovo moudrý neodmítá
a pro smutné v něm potěcha je skryta.
Já jen své vlasti pokorný jsem sluha,
mé prosté verše z pera jdou jen ztuhá,
a proto pravím, jestli některým
napadne lepší slovo nebo rým,
ať nehorší se, do čeho se pletu,
a opraví a přikráší mou větu.
Tak rozkveté má země do slávy,
až v nepříteli dech se zastaví.
Přiznávám, že jsem jenom na prospěch
své vlasti myslel a jen k slávě Čech
se do těžké práce pustil rád,
přestože nejsem literát.

Ze staročes. originálu přebásnila H. Vrbová

O sedlčie knieni Bořeně

Kněz Oldřich o Postoloprtech lovieše.
Sta se, že když skrzě jednu ves jědieše,
uzřě, že sedlská dievka na potocě stáše,
bosa i bez rukávov rúcho práše.
Sedlka velmi krásna bieše,
k tomu ovšem stydlivé navry mějješe.
Počě se jejie krásě diviti stojě
a inhed ju sobě za ženu pojě.
Ta knieni šlechetna bieše,
jmě Bořena mějješe.
Páni mu z toho za zlé mějjechu,
kněz vece: – Páni neradi slyšiechu,
z chlapov šlechtici bývajú,
a šlechticí syni chlapi bývajú,
neb ostaralé stříebro šlechtu činí

a často šlechtic chudoba chlapstvem viní.
Vyšli smy všickni z otcě jednoho,
a ten se čte šlechticem,
jehož otec měl stříebra přemnoho.
A když jest tak šlechta s chlapstvem smiešena,
bude Bořena má žena.
Raději se chcu z českú sedlkú snieti,
než královnu Němkynū za ženu jmieti.
Vřet každému srdce po jazyku svému,
proto Němkyně bude přieti ľudu mému.
Němkyně bude němečskú čeled' jmieti,
němečsky bude učiti mé děti,
proto bude jazyka rozdělenie
a inhed země jisté zkaženie.
Páni, neviete dobra svého,

lajíce mi z malženstva mého.
Kde byste řečníky brali,
když byste před knieňů stáli?
Když s Bořenů syna měl,
tomu byl Břecislav vzděl.
Každý v cizině si stýská,
a tak hledá srdce blízká.
„Každý k vládě zve si rádce,
cizince jen hňup a zrádce.

Cizák s cizáky se spojí,
váš hlas před ním neobstojí,
najde na vás na sta hříchů,
dům vám vezme, skot i líchu.
Neměň své za cizí právo,
neskláněj se, česká hlavo,
to prosím naléhavě.
V jednotě je cesta k slávě.”

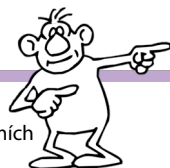
vysvětlivka

o sedlčie knieni – o selské kněžně;
o Postoloprtech – okolo Postoloprte;
jmu – mu, jemu; *chlap* – poddaný
sedlák, neurozený

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Počátky písemnictví v českých zemích

Otázky

- O čem svědčí předmluva? Čeho chtěl autor svým dílem dosáhnout? Závěr úvodu potvrzuje autorovu skromnost. Doložte.
- Z čeho čerpal autor při vypravování o nejstarší minulosti?
- Z ukázky vyjádřete, v čem je dílo dobově tendenční.
- Dokažte, že je kronika současně historickým spisem, politickým manifestem a epickou básní.
- Jak autor projevuje značnou míru uvědomělého vlastenectví a demokratičnosti?
- Komu na rozdíl od autora Alexandreidy straní?
- Jaké přednosti a charakteristické vlastnosti má podle textu kníže Oldřich?
- Jaké obavy vyslovuje autor?
- Čím se odlišuje Dalimilova kronika od Kosmovy kroniky?
- Posuďte formální stránku skladby, verš, rým, větnou stavbu, kompozici.
- Jaké přednosti má využití verše?
- Jakou funkci má přímá řeč v textu?
- Srovnejte text *O sedlčie knieni* Bořeně s odpovídajícím záznamem v Kosmově kronice, hledejte shodné a rozdílné motivy obou zpracování i rozdílný záměr obou autorů.

Kosmas: „Knížeti Oldřichovi se z řádného manželství pro neplodnost choti nenarodil žádný potomek, avšak z jakési ženy jménem Boženy, jež byla Křesinova, měl syna neobyčejně sličného, jemuž dal jméno Břetislav. Jednoho dne totiž, vraceje se skrze selskou ves z lovu, uviděl řečenou ženu, jak pere roucha u studánky, a prohlédnuv si ji od hlavy až k patě, vpil do hrudi nesmírný žár lásky. Bylť vzhledem vynikající, pleti bělejší než sníh, jemnější než labuť, lesklejší než stará slonová kost, krásnější než safír. Kníže, poslav ihned pro ni, pojal ji v manželství; staré však manželství nerozvázal, protože toho času každý, jak se mu líbilo, směl mít dvě i tři ženy a nebylo hříchem unést manželku bližního ani manželce vdáti se za ženatého muže.”

Otázky

- Shrňte a vyjádřete, jakými zvláštnostmi se vyznačuje středověká literatura.
- Jak se projevuje postupné odpoutávání literatury od závislosti na církvi a křesťanském náboženství.
- Doložte na textech hláskové změny, ke kterým došlo ve vývoji našeho jazyka. Všimněte si i jednotlivých slovesných tvarů minulých.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Počátky písemnictví v českých zemích

odkaz

Viz Český jazyk v kostce, Hlásko-
slovný a tvaroslovný vývoj češtiny

Literatura doby Karlovy

Karel IV.

Vlastní životopis – Vita Caroli (asi 1370–1371)

Potom otec náš vida, že se mu nedostává prostředků a že nemůže dále vésti války proti řečeným pánům Lombardie, pomýšlel na svůj návrat a chtěl nám odevzdati ta města i vedení války. My pak jsme odmítli, čeho bychom nemohli zastati se ctí. Tehdy, dav nám povolení k odchodu, poslal nás napřed do Čech, kdež jsme nebyli po jedenácté let. Shledali jsme pak, že několik let předtím zemřela naše matka, jménem Eliška.

Ještě pak za jejího života byla mladší sestra naše, jménem Guta, poslána do Francie a provdána za Jana, prvorozeného syna krále francouzského Filipa, jehož sestru, jménem Blanku, jsme měli za manželku. Třetí pak a poslední naše sestra, jménem Anna, byla v těch dobách u řečené naší sestry ve Francii. A tak, když jsme byli přišli do Čech, nenalezli jsme ani otce, ani matky, ani bratra, ani sester, aniž nikoho známého. Také řeč českou jsme úplně zapomněli, ale později jsme se jí opět naučili, takže jsme mluvili a rozuměli jako každý jiný Čech. Z boží milosti pak jsme dovedli tak mluvit, psát a čísti nejen česky, ale francouzsky, italsky, německy a latinsky, že jsme byli mocni oněch jazyků stejně jednoho jako druhého.

* * *

Toto království jsme našli tak zpustošené, že jsme nenašli ani jediného hradu svobodného, který by nebyl zastaven se všemi královskými statky, takže jsme neměli, kde bychom přebývali, leč v domech měštanských jako jiný měšťan.

Hrad pražský pak byl zcela opuštěn, pobořen a zničen, neboť od časů krále Otakara II. byl celý ztroskotán až k zemi. Na tom místě jsme dali vystavěti nově veliký a krásný palác s velikým nákladem, jak dnes patrně kolemjdoucím.

Otázky

- Z textu lze usuzovat na přednosti a kvality Karla IV. Doložte.
- Jak vypadalo české království při příchodu Karla IV.? Oč se zasloužil?
- Z hlediska jazykového si všimněte posunu v kategorii osoby a čísla – pojmenujte tuto zvláštnost.
- Vyhledejte tvary tzv. plusquamperfekta – co vyjadřují?

odkaz

Viz Český jazyk v kostce, Mluvnické kategorie
jmen a Mluvnické kategorie sloves

Legenda o sv. Prokopu (50. l. 14. st.)

Svatý Prokop jest slovenského roda,
nedaleko ot Češského Broda.

Tu ves dobřě buoh rozplodil,
v niejž sě ten svatý urodil.

A však dobřě pověděti směji:

tej vsi jmě Chotůň dějí,

v niejžto bydlěše starý kmet.

Ten sobě jmieše mnoho let;

svú ženu šlechetnú jmieše,

s nížto manželstvo drzieše ...

* * *

... v krátkém časě

tomu písmu nauči sě.

Mistři sě tomu diviechu,

mezi sobú tak mluviechu:

„Prokop dobřě u písmě dospěl

a ve čsti i v kázni prospěl;

neb nikdy prázden nebieše,

nebo na modlitvě nebo v knihách čtieše.“

vysvětlivka

slovenského – slovanského; *Chotůň* – vesnice u Kouřimě; *kmet* – starosta; *prázden* – bez práce; *jedno* – jenom; *hodiny* – modlitba předepsaná pro učitou hodinu; *páteř* – Otče náš; *v kóřě* – na kůru, ve sboru; *podobný* – způsobilý; *na tej době* – v tom věku; *snidu sě* – sešli se; *kapitola* – sbor kanovníků

Otázky

- Proč byla legenda o sv. Prokopu v době Karlově aktuální? Které Karlovo úsilí podporovala?
- Jak a kde je zdůrazněno autorovo češství a vztah k chudým?
- Jak se liší styl této legendy od stylu legendy o sv. Kateřině?
- Vysvětlíte, co je podstatou legendy.

zapamatuj si

Život světce, zakladatele a prvního opata
Sázavského kláštera, podaný kronikářským
způsobem, od narození až do smrti;
oslava slovanské liturgie

* * *

Nikdy neviděli, by smál,
ani kdy s dietkami več jhrál,
jedno pěl hodiny nebo páteř
někde súkromie nebo v kóřě.
Počechu sě kanovníci diviti
a řkúc: „Co chcemy učiniti?
Vidímy člověka dobrého
a ke všiej čsti podobného.
Južť jest dobřě na tej době,
přitovařišmy ho k sobě
pro jeho pokorné ponižení!“
Snidu sě vyšehrazská kněžie.
Byvše všichni v tej radě
v kapitole na Vyšehradě,
vzvolichu jej služebníkem,
u svatého Petra kanovníkem.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Počátky písemnictví v českých zemích
a Základy teorie literatury

Mastičkář (40. l. 14. st.)

RUBÍN říká

Mistře, jsem ti dvorný holomek,
dějůť mi Rubín z Benátek.

MASTIČKÁŘ říká verše

Pověz mi to, Rubíne,
co chceš vzieti ote mne.

RUBÍN praví

Mistře, ot tebe chcu vzieti hrnec kysělice
a k tomu tři nové lžiče.
Můž-li mi ot tebe přijíti,
chcu jáz ovšem tvój rád býti.

MASTIČKÁŘ praví

Rubíne, to ti vše jáz rád dám,
co jsi potřeboval sám.
Jedno na to vždy ptaj
a těch miest pýtaj,
kde bychom mohli svój krám vyklásti
a své draho prodati masti.

RUBÍN praví

Mistře, hyn jsú miesta sdravá
a v nich jest krásná úprava.
Tu rač své seděnie jmieti
a své drahé masti vynieti!

Dále RUBÍN

Mistře, vstúpě na tuto stolicu,
posadiž k sobě svú ženu holicu. *Ticho!*
Potom at' s Postrpalkem zpívá píseň takto:
Seď, vem přišel mistr Ypokras
de gracia divina,
nenieť horšieho v tento čas
in arte medicina.
Komu která nemoc škodí
a chtěl by rád živ býti,
on jeho chce usdraviti,
žeť musí duše zbýti.

zapamatuj si

Středověká fraška, původně zlomek
dvojazyčné velikonoční hry, pak
vkládány světské scény, např.
nebiblické scény s mastičkářem,
u něhož nakupují masti tři Marie

RUBÍN říká verše

Posluchajte, dobří ľudie,
mnoho vám radosti přibude,
těch novin, jež vám povědě,
jež velmi užitečné vědě.
A vy, baby, své šeptanie
puste i vše klevetanie,
v čas ti mlčeti neškodí.
Posluchajtež, dobře vem hodí:
přišelt' je host ovšem slavný,
lékař múdry, chytrý, dávný,
vám bohdá na vsu útěchu.

* * *

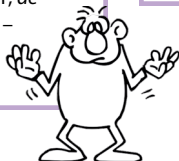
Ni v Čechách, ni u Moravě,
jakžto učení mistrí pravie,
ni v Rakúsiach, ni v Uhřiech,
ni v Bavořiech, ani v Rusiech,
ni u Polaniech, ni v Korutaniech:
právěť vešde jeho jmě světie,
krátčě řkúce, po všem světě,
nikdiež jemu nenie rovně,
kromě žeť prdí neskrovně.
I jmát také drahé masti,
ježť jest přinesl z daleké vlasti,
jimiž jest nemoci všeliké,
rány kakož koli veliké
zacéli bez pomeškánie.

Otázky

- Co zachycuje scéna ukázky?
- Které prostředí je dějištěm hry?
- Jmenujte a charakterizujte hlavní postavy. Povšimněte si i jejich mluvy, jak se odlišují?
- Charakterizujte vztah Rubína k mistru umění (Severinovi).
- O čem svědčí výpověď Severina, co na něho prozrazuje?
- Proč je hra považována za satiru? Co kritizuje?
- Proč je text považován za jeden z vrcholů laicizačních snah?
- Doložte realistické prvky ukázky.
- Doložte groteskní komiku.

vysvětlivka

kysělice – kaše z ječné mouky; *potřeboval* – žádal;
jedno – jenom; *ptaj* – hledej; *pýtaj* – vyhledávej;
hyn – tam; *holicě* – dospělá dívka (nadávka);
vem – vám; *Ypokras* – Hippokratés, řecký lékař; *de*
gracia divina – z boží milosti; *in arte medicina* –
v umění lékařském; *vem hodí* – hodí se vám

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Počátky písemnictví v českých zemích

zapamatuj si

Světská lyrika, milostná píseň

Dřevo se listem odievá (14. st.)

Dřevo se listem odievá,
slaviček v keřku zpievá.
Máji, žaluji tobě
a mécě srdce ve mdlobě.
Zvolil sem sobě milú,
ta tře mé srdce pilú.
Pila hřeže, ach bolí,
a tvójť budu, kdeť sem koli.
Srdéčko, divi se tobě,
jže nechceš dbáci o sobě.
Tvá radost, veselé hyne
pro tu beze jmene.

Ačť bych já ji zmenoval,
mnohýť by mě štráfoval
a řka: Proč ty tak slúžíš?
Čemu se milostí chlubiš?
Neustavičný milovník
jako u řeky hřepík:
k čemu se koli přičiní,
a tomu všemu uškodí.
Ktoť sem, tenž nosímť pilu,
játť mám najkraší milú,
tět nikomu nepoviem,
sámť ji s mým srdécem viem.

Viera vieře pomáhá:
kdeť sú dva sobě věrna,
on jí a ona jemu,
nepoviedaj třeciemu.
Mnohýť se rád honosí,
ten tajemství pronosí.
Ach, naň! Zlýť obyčejť jmá,
nepřějtež mu, ktoť jeho zná.
Poniž on vás, panny i panie,
přezdiec jemu „ruší nás“,
vysčerčmež jeho pryč od nás!

vysvětlivka

dřevo – strom; *mécě* – méť je,
neboť je mé; *štráfoval* – haněl;
milost – láska; *hřepík* – lopuch;
se přičiní – přidá se; *pila* – starost;
pronosí – prozrazuje; *poniž* – protože;
vysčerčmež – vystrčme

Otázky

- Dokažte, že tato píseň je protějškem západní dvorské lyriky.
- Jak je chápána láska?
- Jaké místo v ní mají přírodní motivy?
- Srovnejte píseň se stejnojmennou aktualizací středověké básně od Františka Hrubína. S jakými novými motivy ji spojuje?

Píseň veselé chudiny

(konec 14. st.)

Jižť nám zima přišla,
slyštež, odraní!
Zle sme se přivoděli
a šatuov nenie!
Zlý vietř věje,
zlá náďěje!
Sychravice jdú
jedna za druhú,
činíť nám túhu.

A snieh prší zhusta,
to zlé znamenie!
Plášček, kabát zedraný,
nohavic nenie.
V létě spáchom,
nic nedbáchom,
co v zimě bude.
Náš těžký trude,
ano šatky chudé!

zapamatuj si

Sociální satirická skladba

Milí chudí, těšmy se,
radost se nám stala!
Šaty s nás opršaly,
hlava oblíkala!
Milí chudí,
núze nás pudí.
Kterak učiníť?
Nelze jinak býti
než Bohu poručiti.

* * *

Když bude v sobotu,
budem mieti psotu.
A v neděli ráno
v žaludku prostranno.
Sedem k stolu
chudí spolu,
kážem sobě dáti
větru posniedati
a nic obědvati.

vysvětlivka

túha – zármutek; *kukla* – kápě,
kapuce; *čtvrťce* – čtvrt měřice;
odtušiti – uleviti; *nelze chyby* – bezpochyby

Otázky

- O kom a o čem je píseň?
- Porovnejte náladu, kterou autor vyjadřuje, s názvem básně; jak se nazývá vyjádření, které je v rozporu se smyslem?
- Kdo pravděpodobně píseň složil?
- Všimněte si lexikálních prostředků. Jde převážně o pojmenování přímá, nebo obrazná?

Podkoní a žák (konec 14. st.)

Přihodich se jednu k tomu,
kdež nalezeh v jednom domu
právě také v túž hodinu
dva, jenž přišla pohostinu,
ana sedíta na pivě.
Tu učiništa poctívě,
oba právě bez meškánie
dašta mi milé vítanie.
A já, priblíživ se k nima,
posadich se mezi nima,
jakož často v krčmě bývá,
kříčiec: „Paní, nalí piva!“
Jechomť se v odplatu cítí,
podávajíc sobě píti.
Poslúchajte tuto právé,
poviemť vám o jich postavě.

Z těch jeden člověk bieše mladý,
nejmieše známě brady,
na němž sukně šerá, umlená,
a k tomu kukla zelená;
ta také zedrána bieše.
Mošnu na hrdle jmieše,
v níž by vložil, což mu třeba,
mním, že knihy, také chleba;
dešťky jmieše u pasu.
Jakž jej viděch při tom času,
i jinú k tomu připravú
vše bieše školskú postavú.

Druhý, ten se starší zdáše,
vždy sedě bradku súkáše,
na němž kabátec úzký, krátký,
a dosti zedrané šatky;
okasalý tak dvorně,
k tomuť bieše obut v škorně:
tyť biechu drahně povetšely,
avšak okolo děr cely,
skrže něž viděti nohy.

* * *

Tak, jakž jej sezřech právé,
jistěť se mi dvořák zdíeše;
hřebelce za pasem jmějieše.

Původní text

zapamatuj si

Veršovaná satirická skladba,
výpověď o životě nižších vrstev

vysvětlivka

přišla pohostinu – přišli jako hosté;
jechomť – jali jsme se, začali jsme;
umlená – uválená, odřená; kukla –
kápě; dešťky – tabulky; přípravú –
oděním, výstrojí; okasalý – vystrojený;
škorně – kožená obuv; dvořák – dvorský služebník

Podkoní se hádá o přednostech svého stavu se studentem:

Podkoní žákovi

Žáku, ty mizero jeden!
Nač tak zpupné řeči vedeš?
Vždyť za babku cenu nemáš,
hubený jsi, z metly strach máš,
světem plahočíš se bídne
a jen dřeš se očividně.
Ač se lopotíš, jak můžeš,
na lepší šat se nezmůžeš,

v hadrech chodit zvyk je žáků.
A tvůj nocleh, ubožáku?
Na kamnech si nyní hoviš,
v zimě však si nepohoviš.
Do hádky se s tebou pustí
a na kamna tě nepustí.
Ba ještě ti bude blaze,
budeš-li spát na podlaze.

Tvrdě se ti léhá na zem,
jektáš zuby, tuhneš mrazem.
A vstát dřív než rosa padá!
* * *
Mně je líp, říct mohu hrdě.
Rájem se má postel zdá mi,
když tak nastelu si slámy
a ležím v ní jako v chvojí.

Žák podkonímu

Hadr ze stáje jsi pouze!
Znáš kdy svátek místo nouze?
Vychrtlý jsi mi satrapa,
ne lepší selského chlapa,
když každičký den hnůj kydáš
a lepším to nevystřídáš.
Marně se chceš rovnat žáku,
ve všem máme lepší čáku,

ne jak vy, ta chátra tupá!
Dotáhnu to na biskupa,
když mi pánbůh bude přátí,
neboť se ho nechci vzdátí.
* * *
Když kázat budu v kostele,
kde ty budeš stát jak tele
v těch svých hadrech s vůní stáje,

na mne pohlédnout strach maje?
Proto, nebožáku bídný,
nech své pýchy a sed' klidný
bez hádky a hašteření.
Však víš sám, že v kapse není!

Do novočeštiny převedl J. Pelán

Otázky

- Co má tato skladba společného s předcházející?
- Co je podstatou tohoto zcela světského tématu? Kdo s kým vede spor a o čem?
- Ze stanoviska kterých vrstev je tedy kritika společnosti vedena? Podejte charakteristiku obou postav a pokuste se určit, v čem spočívá jejich komičnost?
- Jakou formu má skladba?
- Jaké je celé ladění skladby? Trpké, nebo veselé?
- Proč je volen přístup ironický a satirický? Co vyjadřuje autor?
- Všimněte si využití duálových tvarů.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Počátky písemnictví v českých zemích

odkaz

Viz Český jazyk v kostce,
Hláskoslovný a tvaroslovný vývoj češtiny

Satiry Hradeckého rukopisu (kol. 1340)

Desatero kázanie božie – obraz středověké společnosti,
útok na hříšníky, příslušníky všech vrstev společnosti

Sedmé jest kázanie božie:
Nekradte cuzého sbožie.
Trój lid toho přestupuje,
jimž sobě peklo kupuje.

Prvý, jenž cuzé otjímá,
toho črt u peklo pojímá.
Ten se zlý lid velmi rozmohl,
bezmále vše dobré přemohl:
Zlá kniežata i zlé hrabie,
vévody i zlé lankrabie,
vládyky, kupci i chlapstvo,

biskupi, mniši, žakovstvo,
zlé jěptišky, křížovníci
a k tomu zlí kanovníci,
panošicé i vladaři,
vyvržení z pekla ohaři,
všichni cuzé otjímají,
a proto těžký hříech jmají.

Kniežata vojny plodiece
a chudinu tiem hubiece,
plodie šosy, k tomu berně;
zlodějit' jsú, pravímť věrně.
A vládyky ješče viece,
ke všem črtóm spieše chtiece.
Před těmi nic neostane,

zapamatuj si

Veršované satirické skladby zaměřené
na městské prostředí; poprvé kritika
světských i církevních nedostatků,
vad a společenských zlořádů

jako v ohni ot nich vzplane,
ni kněz, ni mnich, ni vdova,
by jměli andělská slova.
Však býti bez svého sbožie –
pomsti toho, matko božie!

Kniežata i zákonníci,
jěptišky i kanovníci

i vy, páni, znamenajte
a své chudiny nechajte.
Což na nich více žádáte,
nežli uložené jmáte,
proti bohu to činíte
a svú duši tím viníte.
Vizte, kak jste smyslem hlúpi,
že činíte jako trúpi.

Trúp ziedá cuzé úsilé,
líbo málo, líbo velé;
a když sě léto skonává,
tehdy sě zle trúpóm stává,
že jě včely ven vypudie,
s sobú bydliti nedadie.

vysvětlivka

lankrabě – říšský kníže; *chlapstvo* –
poddaní; *panošiče* – dvorští
služebníci; *plodie šosy* – ukládají domovní daně;
duši viníte – duši obtěžujete vinou; *trúp* – trubec

Otázky

- Kdo překračuje příkázání, stanovená církví? Koho autor obviňuje a za co? Jakým přestupkům věnuje zvláštní pozornost?
- Čím obrazně vyhrožuje bohatým hříšníkům?
- Všímněte si formy sdělení (viz název).

Satiry o řemeslnících a konšelích – 7 skladeb o přestupcích hospodářského rázu, o nemorálnosti měšťanstva
Řezník

Řezník sě takto obchodí,
dobrým lidem často škodí:
když běží po vsi volajě,
na prodajné bravy ptajě,
budeť kupovati bravy,
chtě z nich utěžeti travy.
Když ho uzří dobytčátko,
užesneť sě nebožátko,
neb jmá řezník rucě račiej;
když on dobytčátko zmácie,
nelzeť sě jmu popraviti,
musíť vždy churavo býti.
A tu líb kúpi líb nekúpi,
jižť bez škody neotstúpi,

vždyť škodu učiní tomu,
kdyžtoť bravy mácie komu.

* * *

Třetieť jáz vědě do něho:
ktož masa kúpí u něho,
že jmu prodává kozinu
za nejlepší skopčevinu,
a častokrát býkovinu
za nejlepší hovědinu.

Čtvrtěhoť sě rád přijímá:
kdyžtoť jest největčšie zima,
budeť vodú oblévati
maso, rožny rozpierati,

aby jemu zmrzli v noci
hovědina i ti skopci.
Takt po jeho vóli bude,
tři čiesti jemu ho přibude;
mnohoť lidu oklamává,
když on to maso prodává.
Taktť jsú nevěrní řezníci,
horšíť jsú nežli vězníci.

Protož jáz pravím řezníkóm,
jich panošiem jelitníkóm,
což na lidech zle dobudú,
že pro to pekla nezbudú,
ač sě toho neostavie
za svého života sdravie.

vysvětlivka

obchodí sě – zaměstnává se; *strava* –
náklad; *rucě račiej (duál)* – ruce jako račí klepeta;
zmácie – ohmatá (je dobré na zabítí);
líb ... líb – buď ... buď; *vězník* – hlídá pes

Otázky

- Co a koho autor odsuzuje? Jak a čím se provinil řezník? Čím mu autor vyhrožuje?
- Posuďte obě skladby z hlediska jazyka. Dokladem kterých jevů a tendencí jsou obě části Hradeckého rukopisu?

Literatura předhusitská a husitská

Matěj z Janova

Pravidla Starého a Nového zákona (2. pol. 14. st.)

O kněžské hrabivosti

Rovněž proto, že jsou lakotní, chválí nade všechno a mají v úctě svaté v nebi; neboť mají z toho mnoho krásných chrámů a také mnoho svátků během roku. Odtud mají příležitost ždímat z lidu mnoho podpor a milodarů. Například proto, že různí lidé mají rozličné svaté, které si oblíbili a které vzývají, rozmnožují počet mší a modliteb ve jménu rozličných svatých a přitom říkají: „Dejte pro svatého Petra, dejte pro svatou Marii, dejte pro svatého Martina!“ a mnoho podobného. A proto říkají a uvádějí mezi lidem ve známost: „Ten náš svatý má moc nad tou a tou morovou ranou, nad tou a tou milostí,“ a mnoho podobného.

Ale žijící svaté lidi dnešní doby pronásledují, poněvadž oni kárají jejich špatné jednání a nepravost a nemazlí se s ní, nýbrž ji pranýřují. Jsou v tom podobní farizeům, kteří Kristem opovrhovali a posmívali se mu, ježto stíhal a odhaloval jejich špatnost a ličené zlé pobožnostkářství. Taktéž jsou podobní závistivým a lakotným obchodníkům nebo řemeslníkům, kteří na smrt nenávidí a pronásledují i vraždí své konkurenty a druhy, domnívajíce se, že poškozují jejich zisk. A lze o nich uvést onen obecně známý verš: Pes, když u kosti leží, i na svého druhu se ježí.

zapamatuj si

Rozsáhlý latinský spis o pravém a falešném křesťanství, kritika a analýza dobové situace; idea návratu k prvotní církvi

Otázky

- Svědectvím čeho jsou autora slova?
- Proti komu jsou vedena obvinění?
- Dokažte z textu tvrzení reformátorů, že oficiální církev se odklonila od původního smyslu křesťanství.
- Oč usilovali reformátoři církve?
- V textu úryvku lze shledat dvě části – pokuste se vyjádřit, v jakém vztahu jsou.
- Jakou funkci má v textu přímá řeč?
- Co je obsahem významu slov *farizej*, *farizejství*?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura doby předhusitské a husitské
a Dějepis I. v kostce

Tomáš Štítný ze Štítného

Knížky šestery o obecných věcech křesťanských

(1376)

Pánóm

Protož páni tak mají panovati, jakož je práva vedú, ale ne, jakž chtiec; neb ne oni jsú nad právem ustaveni, ale nad nimi j' právo, avšakž mohú podlé práva některá práva nehodná proměňovati a dobrá ustavovati s povolením své obce aneb starších z obce, úřadu svého právem. A protož snad také i slovú páni, neb jim toho přeje právo; ale slušie jim to činiti s múdrostí pro obecné dobré a s dobrou radú. A protož slušné j' pánóm Pisma poslúchati a kazatelów spravedlivých a býti rozumnu...

* * *

Ved žádnéhoť jest jeho máti pánem neb cesařem aneb králem neurodila inhed, aniž jest od prva počátka bylo pánów, ale rovni sobě lidé byli, ale zlost jest lidská zavinila, že musí nad sebu pány jmiati.

zapamatuj si

Sborník traktátů o dokonalém životě, poučení pro křesťanskou praxi i pro potřeby denního života

* * *

... slušie pánóm, kdež mohú, aby svým poddaným byli dobrotiví, ale ne protiv bohu. Pakli dobrota nemôž prospěti, má pán moc svého práva proti nebohatým ukázati a více pro obecné dobré než sám pro své ... A tak každý pán má se pilně hněvu stíieci, aby z hněvu ižádnému nebyl těžek proti pravdě; a také lakomstva, aby svých nedřel proti pravdě, chtě bohat býti; a lenosti ovšem, aby se zlému svým netbáním rozmoci nedal. Neb i sám sebe i toho, což má, pro obecné dobré s moudrostí má nasaditi. Neb má býti štít dobrým a zlým kladivo.

Otázky

- Na koho se autor obrací; komu radí a proč? Jak usiluje o spravedlnost?
- Čím argumentuje a dosahuje přesvědčivosti sdělení?
- Usiluje o zásadní změnu ve společnosti, nebo o harmonizaci soudobého stavu?
- Všimněte si jazykové stránky textu. Proč je Tomáš ze Štítného považován za prvního klasika české prózy?
- V kterém stadiu vývoje jsou hláskové změny češtiny?

odkaz

Viz Literatura v kostce, Literatura doby předhusitské a husitské a Český jazyk v kostce, Hláskoslovný a tvaroslovný vývoj češtiny

Jan Hus

Výklad Viery, Desatera a Páteře (1412)

A hodné jest každému člověku, aby nic všetečně nedržel, ale puoznaje pravdu boží, pevně sě jie držěl až do smrti, neb pravda konečně vysvobodí. Neb die pán Ježíš: „Ostanete-li v mé řeči, věru moji učedlníci budete, a vy poznáte pravdu a pravda vysvobodí vás.“

Protož, věrný křesťane, hledaj pravdy, slyš pravdu, uč sě pravdě, miluj pravdu, prav pravdu, drž pravdu, braň pravdy až do smrti, nebť pravda tě vysvobodí od hřiecha, od ďábla, od smrti duše a konečně od smrti věčné...

Transkribováno

zapamatuj si

Výklad základních bohoslužebných textů (Věřím v Boha, Desatera a modlitby Otčenáš) a kritika společenských nedostatků

Otázky

- Dokažte, že Hus oceňuje pravdu jako boží zákon – nejvyšší závazek pro člověka.
- Kterých účinných a působivých prostředků autor používá?

Knížky o svatokupectví (1413)

Kterak faráři a třiedníci také svatokupectvím hřeší, z jich skutkuov muož shledáno býti. Neb muož býti svatokupec, vstupuje v farářství, když pro vzácnost světskú, pro sbožie neb pro rozkoš tělestnú, a snad nehodný pro hřiechy jiné a pro neumění k spravení lida vstúpí v farářství.

* * *

zapamatuj si

Ostrá kritika církve s doklady ze současného života o její zjištnosti

Druhé muož býti farář svatokupcem, nutě lidi, aby dávali od křtu, od zpovědi, od pohřebu, od božieho těla, od svatého oleje, od oddávání manželuv, od třidcíti mší, od úvodu, a když nutí, nechťe zpoviedati, než aby na kostel nemocný prvé nětco odkázal.

* * *

Ještě jinými obyčejí hřeší kněží. Prvý obyčej jich, že krmí mnohé pochlebníky, aby je chválili, že sú štědrí, a zovú bohaté proti tomu Kristovu naučení, jenž die: „Když činíš oběd neb večeři, neroď volati přátel a bohatých!“ Druhý obyčej, že chovají čeled' nepotřebnú úřadu kněžskému, jako střelcův, komorníkův a mnoho panoší. Třetí obyčej, že kupují mnoho nepotřebných orudí, jako mísy stříbrné, koflíky, lžíce, polštáře a lože pyšné a jiné věci mnohé. Čtvrtý obyčej, že stavějí domy přílišné nákladité, bořie dobré, v nichž by mohli dobře bydliti, a stavějí jiné; a jakž se nebude líbiti, ihned obořie a jiné náklady učiní. Ale oboř-li se co v kostele, toho netbají, aby opravili, ale chudé lidi pudí, aby naložili. Pátý obyčej, že chovají koně krásné a přípravu pyšnú na ně strojí a pak psuov mnoho lovčích, jimiž chudých almužnu maří.

vysvětlivka

tředníci – zástupci faráře, najímání za malou odměnu, aby vykonávali povinnosti; *pro vzácnost světskú* – pro vznešené postavení v světském životě; *pro sbožie* – pro majetek; *k spravení* – k správě, k vedení; *orudí* – nádoby; *pudí*, *aby naložili* – nutí, aby nesli náklad, aby dali na to peníze; *příprava* – postroje

odkaz

Viz Literatura v kostce, Literatura doby předhusitské a husitské a Český jazyk v kostce, Hláskoslovný a tvaroslovný vývoj češtiny

Otázky

- Co Hus odsuzuje na církví?
Doložte z textu, čím se církev obohacuje.
V čem je příčina nedostatků?
- Jak se Hus dívá na život kněží?
- Jaký význam má slovo svatokupectví?
- Hledejte v textu hodnotící výrazy, zvl. přívlastky.
- Charakterizujte autorův styl;
čím dosahuje srozumitelnosti?
- Vyhledejte archaismy a historismy v textu,
vysvětlete oba pojmy.
- Všimněte si dvou podob téhož tvaru slov (gen. pl.):
střelcův a *psuov*; o jakém procesu v hláskoslovném
vývoji jazyka svědčí?
- Proč se Hus dostal do sporu s církví?
- Mluvčím koho byl?
- Kterým jazykem jsou psána jeho díla pro širokou
veřejnost, kterým pro učence?

Betlémská kázání – traktáty v souboru Postila

Kázání na druhou neděli po Zjevení Páně

„Svatba“, to jest hostina svatební – a proto se jí říká „svatba“. Tudíž svadba znamená tolik jako svá dva: manželé mají totiž být mezi sebou spojeni jako jeden člověk. A též je svadba tolik jako sebe dbající, protože si zachovávají věrnost a jeden o druhého má mít péči. – Je třeba si uvědomit, že manželství je manželské spojení muže a ženy mezi svéprávnými osobami, zachovávající nerozlučné soužití ... Praví se muž a žena, nikoli mužů a žen nebo žen a muže.

... Dále mezi svéprávnými, to jest svobodnými osobami, jež nejsou zavázány slibem ani Bohu, ani žádnému člověku. Ach, běda, jak mnozí hřeší proti této podmínce, kdo učiní slib Bohu a pak ho nedbají a nehodnou ženu pojmu. Dále nerozlučné, to jest nerozlučitelné, soužití zachovávající, neboť je, jako lidi svobodné a svéprávné, již nikdo nemůže rozdělit ...

Kdo se má především vyhýbat pijáctví? Odpovídám: především kněží, vládci, starci, ženy, studenti (kteří se tak nazývají podle lat. studeo „učím se“, tj. podle píce v učení). U kněží je to samozřejmé, neboť mají *vládnúti rozumem*, vystříhat se zhýralosti a ukazovat jiným dobrou cestu, jak je povinností všech kněží. (...)

O starcích platí, že mají slabý rozum a rychleji se opíjejí. O ženách se praví (Sirach 26): „Veliký hněv vzbuzuje žena opilá,“ poněvadž ženy nemají rozum jako muži a víc touží po smilství, jak praví Filosof: „Jako látka touží po formě, tak i žena touží po muži.“ Aby tudíž nebyla přitahována ještě více k smilství, má se žena vyhýbat pití. A dodává „*nezakryje své hanby*“. Proto Římané vůbec bránili ženám pít víno a drželi je v střízlivosti. – O studentech platí totéž: neboť mají být pokorní, čistí, střídmi, jestliže chtějí, aby jejich rozum stál *upřímo*. Rozum má být broušen stále víc a více; jestliže se však člověk opijí, rozum hyne. Vždyť se pije také *svídnické*, jakož i lepší a silnější vína. A tak v nich rozum zatemňuje, hyne a mizí.

Otázky

- Jaké cíle sledoval Hus kázáním? K čemu vyzývá?
- Jak se dívá na manželství?
- Jaký význam, funkci měla kázání, zvl. ve středověku?
- Který z prostředků kázání je nejpůsobivější?
- Kde Hus především provozoval kazatelskou činnost?

pikantnost

O škodlivosti opilství

Sluší vědět, že opilství má svůj původ ve vůli a odtud se stává skutkem, což lze říci o kterémkoli hříchu. Dále je si třeba všimnout, že nezřízenost má dvě stránky: totiž nezřízené požívání jednak pokrmu, jednak nápoje. Totéž platí o opaku: neboť střídmost (*střídmý, skrovný*) znamená vystříhat se nemírnosti v pití i v jídle. Výstrahou před první stránkou nestřídmosti jsou slova „ne v hodování“. Někteří lidé totiž – takoví žrouti – jsou horší než šelmy: neboť šelmy žerou jen podle potřeby své přirozenosti, dokud se jim chce, ale člověk jí a pije proti své přirozenosti.

odkaz

Viz Literatura v kostce, Literatura doby předhusitské a husitské

O čistotě českého jazyka (z kap. 40 Výkladu Viery, Desatera a Páteře) – proti přemíře užívání zbytečných německých slov

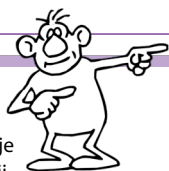
Také mají se postavit, aby česká řeč nehynula: pojme-li Čech Němkyni, aby děti ihned se česky učily a nedvojily řeči, neb řeči dvojenie jest hotové závidenie, roztrzenie, popuzenie a svár. Protož svatě paměti Karel císař, král český, přikázal jest byl Pražanóm, aby své děti česky učili, a na radném domu, jemuž německy říekají rothaus, aby česky mluvili a žalovali. – ... Nynie hodni by byli mrskánie Pražané i jiní Čechové, jenž mluvie od poly česky a od poly německy, říekajíc tobolka za tobołka, liko za lyko, hantuch za ubrusec, šorc za zástěrku, knedlík za šišku, renlík za trérozku, pancieř za kruněř, hunškop za konský náhlavek, marštale za konnici, mazhaus za svrchní sien, trepyk za chódy, mantlík za pláštiek, hauzsknecht za domovní pacholek, forman za vozataj. A kto by mohl vše vypsati, co sú řeč českú již změtli, tak že kdy pravý Čech slyší, ani tak mluvie, nerozumie jim, co mluvie; a odtud pocházie hněv, závist, rozbroj, svárové a české potupenie.

Otázky

- Proti čemu Hus horlí, co doporučuje, před čím varuje?
- Najděte podobné obavy v textu ukázky z Dalimilovy kroniky.
- Proč Husův styl směřuje k jednoduchosti a názornosti?
- Na co dbal v oblasti jazyka? Co víte o jeho modernizaci pravopisu?
- Kdo z českých spisovatelů byl životem a činností Husovou inspirován?
- Které procesy se v literárním vývoji v období husitství dovršují?
- Které žánry v literatuře mizí, které se dostávají naopak do popředí vzhledem k aktuálním problémům života?
- Co je obecně charakteristické pro formu děl této doby?

odkaz

Viz Literatura v kostce, Literatura doby předhusitské a husitské a Český jazyk v kostce, Etapy vývoje spisovné češtiny ve vztahu k vývoji společnosti, Vývoj českého pravopisu

Petr z Mladoňovic

Pašije Mistra Jana Husi (1415)

A tak s něho sukni jeho černú svlekše, v košili jeho k ně-
kterakému tlustému prknu zvrтанému rukama opak při-
vázachu provazy dobře na šesti místech, kteréžto prkno
s jednoho koncě obostřivše v tu lúku v zemi sú vtekli. A když
tváří k východu sluncě obrácen bieše, někteří z okolo stojí-
cích řekli sú: „Obratťe ho tváří na západ sluncě, ale ne na

východ, neb jest kacieř!“ I stalo se tak. A za hrdlo bieše k tomu prknu přivázán, některakým černým a sazivým řetězem, na
němžto tu jeden chudý kotlík u ohně věšal. A užřev ten řetěz, řekl jest katóm: „Pán Ježíš Kristus, můj milý vykupitel a spasitel,
ukrutnějším a těžším řetězem pro mě vázán jest a já biedný nestydím se pro jeho svatě jméno tímto vázán býti.“

A pod nohy jeho dvě otiepi dřev biechu podložili. Na nohách také svých ještě botky své a jedno púto jmějieše. A tak
okolo něho ze všech strán těmi otiepkami slámu proměšující, k samému životu nakladechu až do hrdla. A prvé než jeho
zapálíchu, přijel k němu maršálek říšský Happe z Popenheimu a s ním Klemův syn, mistra Jana napomínající, aby ještě život
svůj při zdraví zachoval a aby učenie a kázanie svá odvolal a jich se odpřisáhl. A mistr Hus, vzhled vzhůru k nebi, vysokým
hlasem a rozomným odpověděl: „Buoh mi svědek jest, že sem těch věcí, kteréžto mně falešně skrzě křivěsvědky připsány sú,
nikdy neučil ani kázal, ale první úmysl mého kázanie, učenie a psanie i jiných mých všech skutkův byl jest, abych lidi toliko
vyvedl z hřiechu. A na té pravdě, kterouž sem kázal, psal a učil z zákona božieho a z výkladův svatých doktorův, dnes vesele
chci umřieti.“

A to uslyšěvše ten jistý maršálek s Klemovým synem, tleská rukama, i jedechu od něho pryč. A katové jeho inhed zapáli-
chu. Mistr hlasem velikým zazpíeva: „Kriste, synu Boha živého, smiluj se nade mnú!“ A druhé křiče: „Kriste, synu Boha živého,
smiluj se nade mnú!“ A třetí když chtieše křičeti a zpíevati, víetr se tudiež zbudiv plamen jemu v tvář obrátí. A tak umlkl,
sám v sobě modle se, duši pustil. V tom mlčení hýbáše usty a hlavú, než duši pusti, jako by člověk, brzcě říkáje, tři páteře
mohl říci.

zapamatuj si

Zpráva o jednání kostnického
koncilu a smrti Jana Husa

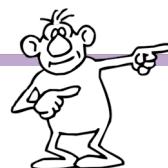
vysvětlivka

sukni jeho černú – jeho kněžské
roucho (kleriku); *zvrтанé* – provrtané;
rukama opak – s rukama nazad;
obostřivše – zašpičatívěše; *sú vtekli* – zarazili;
k samému životu – těsně k tělu; *Klemův syn* – rýnský
falckrabě Ludvík; *svatých doktorův* – církevních
učitelů; *tudiež* – v téže chvíli; *páteř* – otčenáš;
opadechu – opadly, sesuly se

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura doby předhusitské
a husitské a Český jazyk v kostce,
Hláskoslovný a tvaroslovný
vývoj češtiny

Otázky

- Co je a jak v ukázce zachyceno?
- Jakou funkci má v textu přímá řeč?
- Proč lze Husa považovat za skutečného hrdinu?
- Všimněte si staročeských jednoduchých slovesných tvarů minulých – aoristu a imperfekta.
- Najdete i složené tvary minulé? Posudte míru použití přechodníků a jejich funkci.
- Posudte stav hláskoslovných změn staročesky v 15. stol. Které změny byly a které nebyly ještě provedeny?

Žižkův vojenský řád (1423)

Z milosti a z daru otce a Pána Boha všemohoucího uvěřivše a přijevše osvícení jisté, stálé, ohlášené a důvodné pravdy a zákona božího:

Nejprvé, abychom slovu božímu svobodu dali v kázání všudy, žádného místa nevymlouvající, a to v srdcích svých mile přijímající, skutečně plnili a drželi, potom i jiné k tomu vedli a učili.

* * *

Jestliže by kdo koho bil, ranil, ochromil nebo zabil, buď nad ním pomštěno podlé zákona božího, jak Pán Bůh dopustí, žádného nevyměňující ani k vosobám zřice.

Dále vězte, že kdo by se kolivěk kradl nebo šel nebo jel aneb vezl od nás z vojsky, ... a byl by dopaden, že chtí k jeho hrdlu i k statku popraviti jakožto nad zlodějem nevěrným, jenž se krade od pře boží vyměňující ani k vosobám zřice.

Také nechcem trpěti mezi sebou nevěrných, neposlušných, lhářův, zlodějův, kostkářův, loupežníkův, plundnéřův, opilcův, lácův, smilníkův, cizoložníkův, smilnic a cizoložnic i všech ujevných hříšníkův a hříšnic; ty všechny z sebe chceme puditi a honiti, nad nimi popravovati s pomocí Trojice Svaté vedlé zákona božího ...

Transkřibováno

Otázky

- Co je charakteristické pro tento jeden z nejstarších vojenských řádů?
- Co prosazuje, před čím varuje?
- Posuďte tvary substantiv *lhářův*, *zlodějův*, *kostkářův*, *plundnéřův*, *opilcův* atd. – o čem svědčí různost koncovek?

zapamatuj si

Kázeňský řád, souhrn válečných a vojenských předpisů

odkaz

Viz Literatura v kostce, Literatura doby předhusitské a husitské a Český jazyk v kostce, Hlásokoslovný a tvaroslovný vývoj češtiny

Jistebnický kancionál

Ktož jsú boží bojovníci

(poč. 20. let 15. st.) – husitský chorál

Ktož jsú boží bojovníci

a zákona jeho,
prostež od Boha pomoci
a úfajte v něho,
že konečně vždycky s ním svítěžíte.

Kristuť vám za škody stojí,
stokrát viec slibuje,
pakli kto proň život složí,
věčný mieti bude;
blaze každému, ktož na pravdě sende.

Tent' pán velít se nebáti
záhubcí tělesných,
velít i život složiti
pro lásku svých bližních.

Protož střelci, kopiníci
řádu rytieřského,
sudličníci a cepníci
lidu rozličného,
pomnětež všichni na Pána štědrého!

Nepřátel se nelekajte,
na množstvie nehledte,
Pána svého v srdci mějte,
proň a s ním bojujte
a před nepřátely neutiekajte!

Dávno Čechové říekali
a příslovie měli,
že podlé dobrého pána
dobrá jiezda bývá.

zapamatuj si

Zpěvník duchovních písní nazvaných podle místa nálezu v Jistebnici u Tábora

Vy pakosti a drabantí,
na duše pomněte,
pro lakomství a lúpeže
životův netraťte
a na kořistech se nezastavujte!

Heslo všichni pamatujte,
kterž vám vydáno,
svých hauptmanův pozorujte,
retuj druh druhého,
hledíž a drž se každý šiku svého!

A s tím vesele křikněte
řkúc: Na ně, hr na ně!
Bran svú rukama chutnejte,
Bóh Pán náš, křikněte!

vysvětlivka

na pravdě sende – zemře za pravdu;
jiezda – válečná výprava; *pakosti*
a drabantí – záškodníci, neozbro-
jení provázející vojsko; *retuj* – ochraňuj;
hauptmanův pozorujte – dbejte příkazů velitelů;
bran chutnejte – zbraň uchopte, pevně stiskněte

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura doby předhusitské
a husitské

Otázky

- Má píseň pouze náboženský obsah (viz biblické obrazy a pojmy), nebo plní ještě jiné, další funkce?
- K čemu píseň sloužila, jaký záměr sledovala?
- Co vyjadřují jednotlivé sloky, k čemu vyzývají bojovníky?
- Kde najdeme podobné morální příkazy už dřív?
- Vyhledejte v textu verše, které dosvědčují, že husité byli podřízeni přísné kázni.
- Všimněte si výrazových prostředků písně a jejich funkce (zda jsou prosté, či složité a proč).
- Jaký význam měly duchovní zpěvy při bohoslužbách?
- Srovnajte námět a úlohu této písně s duchovními písněmi *Hospodine, pomiluj ny* a *Svatý Václave*.

Vavřínek z Březové

Píseň o vítězství u Domažlic (30. léta
15. st.)

Tak jako mocné bystřiny
dravé z vysoké skaliny
proudí, v údolí stékají,
tak oni z Čech též prchají
s tváří od strachu zsináloú
a nevědouce, kam to jdou;
jedna je cesta dovedla
v kraj, kde ta vojska usedla;
tak mnoho cest je vyštvalo
a na mnoho míst zahnavo!
Jak krtci kvapí zarýt se,
ti ze strmých skal řítí se,
v bahně se jiní ztápějí
a zbylí se k nám vracejí,

v domnění, že se spasili,
a zatím se k nám blížíli.

Opouštějí i vozy své,
šatstvo a výzbroj, houfnice,
peníze, stany, ozdoby,
válečné stroje, zásoby,
přečetné vozy s nákladem,

ježž nepostihneš odhadem,
aby se prosti břemen všech
pustiti mohli v rychlý běh.
A zapomněli už i cti
jak chudí, tak i bohatí:
prapory v strachu nechají
a jako diví prchají,
jak by jim vstříc šel nepřítel,

zapamatuj si

Latinsky psaná historická báseň, oslava
vítězství husitů u Domažlic; satirický
obraz zděšeného útěku křížáků

ač ho přec žádný neviděl
(když zástup našich branných sil
tři míle dosud vzdálen byl):

to tím, že k sluchu zazněl jim
kol praskot s koňským řeháním
a hřmot a halas hrozivý,

s nímž branný lid šel do bitvy,
a třeskot trub a polnic řev
a bojovníků hlučný zpěv.

Otázky

- Jak došlo k vítězné bitvě u Domažlic? Kolikátá křižácká výprava proti Čechům to byla?
- Jak autor událost zobrazil? Čím dosahuje dramatickosti a dynamičnosti líčení?
- Všimněte si charakteristických znaků jeho verše.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura doby předhusitské a husitské
a Dějepis I. v kostce

Budyšínský rukopis (1420)

Porok Koruny české ku pánóm českým o korunování krále uherského – část

Prahať jméno má ot práhu,
neb ktož králevskou chce slávu
mieti v Čechách, máť po Praze
vjíti jakožto po praze
dobrý pastýř do ovčince,
v němž jeho bydlé ovce.

* * *

Slóveť také všech měst matka.
Protož, ó vy nebožátka,
jak jste krále učinili,
poňadž ste miery neměli
ani matky zemské při tom?

* * *

Tak ste krále bezhlavého
učinili, bezměrného,
i bez práva i bez řádu,
sobě i vší zemi vádu.

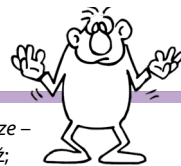
zapamatuj si

Obhajoba husitských ideálů; tři
veršované polemické skladby; první
dvě (*Žaloba Koruny české*, *Porok Koruny
české*) jsou proti Zikmundovi, kritizují
české pány, kteří zvolili zrádného císaře Zikmunda
za českého krále bez souhlasu Prahy, třetí skladba
(*Háddání Prahy s Kutnou Horou*) má formu
symbolického sporu mezi představiteli husitů
(Praha) a katolické strany (Kutná Hora)

vysvětlivka

porok – výtka, domluva; *po Praze* –
přes Prahu; *poňadž* – poněvadž;
bezměrný – nemající míry; *vádu* – příčinu svárů

Otázky

- Do jaké míry je Budyšínský rukopis historickým pramenem?
- Proti komu je skladba zaměřena?
Ke komu vyjadřuje autor odpor a proč?
- O čem autor přesvědčuje protihusitské panstvo?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura doby předhusitské
a husitské

Petr Chelčický

O trojiem ľudu (1425)

Ale zjevné jest, že pro tu příčinu přílišné množství rozšířilo se jest rozličného kněžstva a panstva, že všichni chtějí pány býti, panošemi, žoldněři. Neb snadno jest na tlustých koních jezdit, hroziti a hrdě mluvit, chlapy a výry sprostým lidem dávat a odřieti je jako lípu a hlavu jim zbiti a vždycky hojně jísti a pítí dobře a nejlepší věci, prázniti, túlati a s místa na místo, bez úžitka marnosti mluvit a rozličné hříchy bez sůdu páchat. Takových hrdlačův přílišné rozmnožení všudy po hradích a po městech jest, ješto neb skrze moc násilí činí obcem,

aneb platy berúce doma dobrá bydla na to mají, hodují a prázdny život na to vedú. Protož aby to jako víra byla křesťanóm, rozdělíce na třé lidi, i počísti to nerovné rozdělení tělem Kristovým a nadělati pánuov jedněch nad druhými, aby je tiskli a násilí jim činili a vždy aby s oněmi, kteréž potlačují, údové jednoho těla počítáni byli, toho pohanóm pójčme, ale u víru Kristovu a v jeho duchovní tělo na věky nevejde.

zapamatuj si

Traktát odsuzující středověké dělení společnosti na tři stavy; argumentuje Biblií (vzájemná rovnost lidí)

vysvětlivka

chlapy ... dávat – nadávat chlapů;
prázniti – zahálet; *počísti* – vydávat
(za tělo Kristovo); *pójčme* – přenechme

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura doby pohusitské
a Základy teorie literatury

Otázky

- Co je předmětem kritiky? Co autor odsuzuje?
- Na které tři strany se tradičně středověká společnost dělila?
- Co prohlašuje autor ve shodě s Biblií? Které nedostatky odhaluje?
- Všimněte si textu z hlediska hláskoslovného a tvaroslovného vývoje češtiny.
- Co je podstatou traktátu?

Sieť viery pravé (asi 1440–1443)

Protož tu jest sieť Petrova velmi zedrána, když jsta ta dva velryby veliká v ni vešla, to jest kněz najvyšší s panováním královským a se ctí nad ciesaře, a druhý velryb ciesař s panováním, s úřady a s mocí pohanskú pod kóží viery uvalil se. A když jsta se ta dva velryby hrozná v té sieti již obracela, tehda jsta ji tak zedrala, že jest jie málo co v celosti ostalo. A od tú dvú velrybú tak odpornú sieť Petrově narodilo se rot šibalských přeliš odporných té sieti, od nichž jest tak velmi zedrána ta sieť, že jedině jí znamení jsú ostala a jména křivá. (...) Což najdále muož kto z nich zem osáhnúti, o to usilují,

jakúžkoli mocí neb lstí neb násilím sobě osobují panství mdlejších, anebo koupením, anebo po dědictví, chtěie vždy panovati, což najšife muož kto. Protož v tom panování dělě se: jedni jsú páni duchovní a druží svěťští. A ti všickni páni tak k sobě ta panování táhnúce, že netoliko jsú tak zedrali vieru mezi sebú, ale i království zemské tak jsú rozsápali mezi se, že hlavní pán, král, nemá nad kým panovati, aniž zbožie muož k tomu dosti mieti, aby se živil s svú čeledí.

zapamatuj si

Kritika soudobé církve, otázky světské moci a státu, kritika společnosti; autor vyšel z vypravování o zázračném rybolovu (viz evangelium sv. Lukáše) a alegoricky je rozvedl

vysvětlivka

uvalil se – vevalil se; znamení –
vnější znaky; křivá – falešná;
osáhnúti – zabrat; panství mdlejších –
bezbraných, nechráněných

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura doby pohusitské

Otázky

- Co se obrazně rozumí síti? Kdo síť podle autora trhá?
- Na co je zaměřena autorova kritika? Kdo přestupuje zákony křesťanství?
- Všimněte si duálových tvarů.
- Vznik které církve ovlivnily Chelčického názory a zásady?
- Srovnajte názory na společnost a církev Tomáše ze Štítného s názory Jana Husa a Petra Chelčického.

Renesance a humanismus

Itálie

Dante Alighieri

Božská komedie (1307–1321)

Zpěv první: básníkovo bloudění v temném lese (symbol hříchu), ohrožován pardálem, lvem a vlčicí (alegorie rozmařilosti, pýchy a lakomství); zachráněn antickým básníkem Vergiliem (symbol rozumu) poslaným zemřelou Dantovou milenkou Beatricí; Vergilius ho provází Peklem a Očistcem:

Kde v půli život náš je se svou poutí,
procházet bylo mi tak temným lesem,
že pravý směr jsem nemoh uhadnouti.

Ach, trudno líčit ona místa, kde jsem
probloudil ten hvozd divý, drsný, tmavý,
že na to dosud vzpomínám jen s děsem.

* * *

I myslím, že ti bude ku prospěchu,
půjdeš-li za mnou: průvodcem chci býti,
jenž povede tě místy věčných vzdechů.

zapamatuj si

Raně renesanční alegorická básnická skladba psaná v italštině; duchovní epos, pouť člověka za spásou, Bohem, světlem; svár antické mytologie a středověkého náboženského námětu s renesančním chápáním světa a lidským rozumem; 3 oddíly: Peklo, Očistec a Ráj; autor touží po poznání záhad nadpozemského života a po pravdě

Uslyšíš skřeky zoufalců tam zníti,
uvidíš dávné duchy v utrpení
smrt druhou vzývatí a bolné výti.

Pak užijíš ty, jimž oheň trýzní není,
neb smějí naději a víru míti,
že buď kdy buď, přec dojdou vykoupení.

Zpěv třetí: obraz pekla, hříšníků a provinilců; ukázka začíná nápisem na bráně pekelné:

MNOU PŘÍCHÁZÍ SE K SÍDLU VYHOŠTĚNCŮ,
MNOU PŘÍCHÁZÍ SE DO VĚČNÉHO BOLU,
MNOU PŘÍCHÁZÍ SE V ŘÍŠI ZATRACENCŮ.

* * *

Ta slova děsná nadepsaná tmavě
jsem uviděl tam na průčelí brány
a řek: „To těžko srovnávám si v hlavě!“

On, jemuž mnohé vědomosti dány,
pravil: „Zde sluší nechat lsti i zmatků,
umrtvit strach svůj a být odhodlaný!

Jsme tam, kam řekl jsem, že půjdeme vkrátku,
bys užíval zavrženců velkou muku,
jimž rozum vzat byl, nejvyšší všech statků.“

A pak svou rukou stisknuv moji ruku,
s radostí na tváři mně pro potěchu,
do jícnu ved mě tajemství a hluku.

Tam bylo nářku, výkřiků a vzdechů,
jež nesly se do bezhvězdného vzduchu,
až v slzách sotva popadal jsem dechu.

* * *

Mne také schvátíl děs, jenž se tam plouží,
a řek jsem: „Mistře, jaké jsou to davy?
Jaký to lid se tady mukou souží?“

Tu pravil on: „Tak žalostně tu tráví
trest věčný bédné duše smutných tvorů,
kteří si žili bez hany a slávy.“

Přeložil O. F. Babler

Rájem provází básníka Beatrice – žena jako symbol nadpozemské dokonalosti; v závěru oslava Beatrice a božské autority

Ty, paní má, ty jsi má naděje,
šlas do pekla, abys mne uzdravila,
až tam jsem viděl tvoje šlépěje,

tolik jsem poznal jen proto, žes byla
ty po mém boku, jen z tvé dobroty,
z tvé milosti se do mne vlila síla.

Dovedla jsi mne, štvance z temnoty
až ke svobodě, šel jsem, jak jsi chtěla,
po cestách lásky, ježs vybrala ty.

Přej mi to světlo, jímž ses rozhořela
v mé duši ty, aby pak duše má
ti byla milá, až vyklouzne z těla.

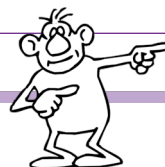
Přeložil V. Tomeš

Otázky

- Jak líčí autor místo věčného zavržení?
- Kdo je hlavní postavou skladby?
- Co svědčí ještě o typicky středověkém myšlení a co už o renesančním názoru na svět?
- Proč se Božská komedie považuje za přelomové dílo mezi středověkem a renesancí?
- Které typicky renesanční znaky vyplývají ze skladby?
- Co je duchovní epos, co má společného a co rozdílného s předcházejícími typy eposu?
- Uvedte z textu aspoň některé doklady složité kompoziční stavby básně, založené na zásadě trojčlennosti.
- Proč se strofám skladby říká terciny? Vyvodte jejich pravidelné rýmové schéma.
- Kam až směřuje Dantovo putování (viz i název díla), k poznání koho a čeho?
- Jak souvisí s Dantovým dílem díla pozdější, např. *Komenského Labyrint světa a ráj srdce*, *Miltonův Ztracený ráj*, *Goethův Faust*, případně *Kollárova Slávy dcera*?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Evropská renesance

Základ novodobé prózy; rámcová sbírka novel (10 × 10 příběhů) vypravovaných sedmi urozenými ženami a třemi šlechtici utíkajícími z Florencie před morem; pestrý obraz života a mravů renesanční Itálie; nejčastější téma – láska v nejrůznějších podobách

Giovanni Boccaccio Dekameron (1352)

Tématem příběhů sedméno dne je vztah mezi mužem a ženou, zvl. vyprávění o ženách, které nad muži (manželů) vyvzrály:

Den sedmý, příběh čtvrtý

Když král postřehl, že Elisin příběh končí, obrátil se bez průtahů k Laurettě a dal jí najevo, že si přeje, aby vyprávěla nyní ona. Proto Lauretta neprodleně takto začala:

V Arezzu žil kdysi boháč, který se jmenoval Tofano. Tomu byla dána za manželku překrásná žena, jež slula donna Ghita, a on na ni neprodleně začal žárlit, aniž věděl proč. Paní to postřehla, a jsouc tím rozhořčena, častokrát se poptávala po důvodu jeho nesmírné žárlivosti; když pak jí choť neuměl naznačit ani jeden – kromě nějakých všeobecných a falešných příčin – napadlo paní, že ho nechá umřít na chorobu, které se tak bezdůvodně bál.

Zpozorovala, že se jí chce zalíbit jakýsi mladík – podle jejího úsudku výborný –, i jala se s ním tajně dorozumívat, a když pak věci mezi ním a jí tak pokročily, že nechybělo než proměnit slova ve skutek, začala paní přemýšlet, kudy na to. A protože už dávno seznala, že mezi manželovy zlovyky patří záliba v pití, začala mu pít nejenom doporučovat, ale zchytrale ho k tomu ještě vybízela. Navykla ho tak pít, že skoro po každé – kdy se jí zachtělo – manžel pil, až se opil, a ona – když viděla, že je hodně opilý –, ho uložila ke spánku. Tak se setkala se svým milencem poprvé, v čemž později bezpečně pokračovala.

Společala se na manželovo opilství tak, že se nejenom odvažovala přivést si milence do domu, ale častokrát meškala i větší část noci v jeho domě, který byl nehrubě daleko odtud.

Když si tedy zamilovaná paní vedla tímhle způsobem, došlo jednou k tomu, že nebohý manžel zpozoroval, že choť pobízející ho, aby pil, sama nikdy nepije, což v něm vzbudilo podezření, že tu není vše, jak by mělo být, to jest, že ho choť opíjí proto, aby si mohla dělat, co je jí libo, když on usne. I zachtělo se mu přesvědčit se, zda je tomu takto, a jednoho večera se jal řeči i chováním předstírat, že je opilý víc než kdy jindy; paní tomu uvěřila a usoudivši, že choť už více nepotřebuje, uložila ho okamžitě ke spánku. To udělala, vyšla z domu, jak to obvykle dělala, a šla do domu svého milence, kde pobývala až do půlnoci.

Jakmile Tofano zjistil, že je žena pryč, vstal, šel k vratům, zavřel je zevnitř a postavil se k oknu, aby viděl, až se bude žena vracet, a mohl jí dát na srozuměnou, že ví o jejích záletech; a tak tam čekal, až se žena vrátila. Ta ovšem, když přišla k domu a zjistila zvenčí, že je zavřeno, byla zoufalá a pokoušela se otevřít násilím.

Tofano nějakou chvíli čekal a potom řekl: „Paní, namáháš se nadarmo, protože sem dovnitř už se nikdy nemůžeš vrátit. Jdi, vrať se tam, kde jsi až dosud byla, a buď jista, že sem nevstoupíš dříve, dokud ti v přítomnosti tvých příbuzných a sousedů neprokáží onu čest, jaká ti náleží.“

Paní ho začala prosit, aby jí pro lásku boží ráčil otevřít, ježto nepřichází odtud, odkud on se domnívá, neboť prý byla na procházce s jednou sousedkou, jelikož noci jsou dlouhé a ona nemůže pořád jen spát nebo potloukat se sama po domě.

Prosby jí však nebyly nic platné, poněvadž se ten hlupák rozhodl, že se o její hanbě, o níž nikdy neměl potuchy, musí dovědět všichni aretiniští občané.

Paní vidouc, že prosbami nic nezmůže, uchýlila se k výhrůžkám a pravila: „Jestli mi neotevřeš, udělám z tebe nejnešťastnějšího člověka pod sluncem.“

Tofano jí na to odpověděl: „A copak bys mi mohla udělat?“

Paní, jejíž důvtip zbystřila svými radami láska, odpověděla: „Než bych strpěla hanbu, kterou mi chceš neprávem připravit, skočím tuhle do studny, co je nedaleko, a až mě tam najdou mrtvou, nikdo ti neuvěří, že jsi mě tam v opilosti nehodil ty; budeš potom muset prchnout, přijdeš o vše, co máš, a budeš muset žít ve vyhnanství nebo ti utnou hlavu jakožto mému vrahu, kterým se skutečně staneš!“

Tato slova nikterak neodvrátila Tofana od jeho bláznivého nápadu, pročez paní pravila:

„Nuže, nemohu už to tvé ukrutenství déle snášet. Bůh ti odpusť. Odnes jen mou přeslici, kterou tady zanechávám.“

To pravila, a protože byla noc tak temná, že by byl na ulici jeden druhého nepoznal, odebrala se paní k studni, vzala kámen, který tam ležel, vykřikla: „Bůh mi odpusť!“ – a hodila kámen do studny.

Jak spadl do vody, ozvalo se velké žbluňknutí, jež Tofano zaslechl a rázem byl skálopevně přesvědčen, že se jeho choť vrhla do studny: popadl proto vědro s provazem, rychle vyběhl z domu a utíkal k studni ženě na pomoc.

Když ho paní, jež se ukryla u vrat, uviděla běžet k studni, vklouzla do domu, zavřela za sebou, odebrala se k oknu a pravila:

„Jestliže chcete ředit víno vodou, nedělejte to v noci.“

Tofano, slyše tato slova, seznal, že byl napálen, a vrátil se k vratům; protože však nemohl dovnitř, žádal, aby mu žena otevřela.

Paní však přestala mluvit tiše, jak až dosud mluvila, a jala se k němu promlouvat:

„Při víře Kristově, ty ohavný opilče, dnes v noci se sem nedostaneš; mám už dost těch tvých návyků a patří se, abych konečně ukázala každému, co jsi zač a kdy se vracíš domů.“

Tofano se rozběsil, začal jí také spílat a povykoval, až sousedé zaslechlí rámus, vstali a běželi – muži i ženy – k oknům, tážíce se, co se děje. Paní plačky spustila:

„Tady ten zlý člověk mi v noci chodí domů opilý nebo vyspává po krčmách a potom se takhle vrací domů. Dlouho jsem to snášela, ale nikam to nevedlo; teď však už to déle trpět nemohu, a proto jsem se rozhodla, že mu udělám tu hanbu, že mu zavřu dům, abych viděla, zda se polepší.“

Hlupák Tofano zase dole vyprávěl, jak se vše událo, a tuze vyhrožoval.

Paní pravila sousedům:

„Nu tak se podívejte, jaký je to člověk. Co byste tomu řekli, kdybych já byla na ulici, jako je on, a on byl doma, jako jsem já? Na mou věru pochybuji, že byste uvěřili, že mluvím pravdu. Podle toho můžete dobře seznat, při jakém je rozumu. On říká, že jsem udělala to, o čem já jsem přesvědčena, že to udělal právě on. Věříte, že mne chtěl postrašit tím, že hodil nevímco do studny; ale kdyby byl Bůh dal, aby tam on skočil doopravdy a utopil se, bylo by se víno, kterým se nezřízené nalil, tuze dobře rozředilo.“

Sousedé, muži i ženy, všichni začali Tofana kárat, dávat vinu jemu, spílat mu za to, co říkal o své manželce, a zakrátko se nesl od souseda k sousedu takový křik, že dospěl až k příbuzným paniným.

Ti sem hned přišli, a když vyslechli od toho a od onoho souseda, oč jde, popadli Tofana a nandali mu jich tolik, že byl jako rozmlácený. Nato vešli do domu, vzali věci, jež patřily paní, a odešli s nimi i s paní do svého domova, přičemž Tofanovi vyhrožovali, že pochodí ještě hůře.

Když Tofano viděl, jak to špatně dopadlo a kam ho zavedla žárlivost, svolal své přátele, a protože za své jmění vděčil ženě, požádal je, aby mu byli prostředníky. Posléze dosáhl toho, že se jeho choť v míru a pokoji vrátila do jeho domu; slíbil jí, že už nikdy nebude žárlit, a mimo to jí dovolil, aby ve všem jednala podle své libosti, ale tak, aby to on neviděl.

A tak ten hloupý výr utrpěl škodu a ještě dělal smír. Nechť žije láska a zhyne starost a všechny trampoty!

Přeložil R. Krátký

Otázky

- Co staví autor proti církevnímu pojetí světa jako slzavého údolí – s odříkáním a přípravou na smrt?
- Čím se projevuje renesanční pohled na svět?
- Život které společenské vrstvy autor zachycuje?
- Charakterizujte obě hlavní postavy příběhu. Jak jsou vykresleny?
- Kterým lidským vlastnostem dávala renesance přednost, co odsuzovala?
- Čeho a koho se týká autorova shovívavá, úsměvná kritika? Čemu se vysmívá?
- Odsuzuje lidské slabosti, kárá, moralizuje, nebo je tolerantní?
- Porovnejte, jak se díval na vztah muže a ženy Hus (viz jeho kázání).
- Kterými charakteristickými rysy renesance se vyznačuje příběh?
- Všimněte si pointy v jeho závěru.
- Charakterizujte Boccacciův styl.
- Vyjádřete znaky typického renesančního útvaru – novely, která vystřídala rytířské romány.
- Vyjádřete rozdíl mezi Dantem a Boccacciem – kam směřovaly jejich zájmy?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Evropská renesance

Francesco Petrarca
Sonety Lauře (14. st.)

**Právě mlčení,
a ne výmluvnost je znamením
horoucí lásky**

Častokrát ve mně krásná tvář ta drahá
s nadějí věrnou odhodlání vznítí
na nepřítelku svoji útočiti
pokorou, něhou, slovem, které zmáhá.

Před jejím zrakem však má mysl váhá.
Neb úděl můj, mé sudby všechny niti,
mé dobro, zlo, mou smrt i moje žití
jí v ruce dal pán veškerého blaha.

Pak slova stísněná i bázlívá,
jimž rozumím jen já, se na rtech tvoří;
tak hluboce mnou láska zachvívá.

Tu poznávám, že v lásce jako v hoři
oněmí jazyk, duch se zatmívá.
Kdo vypoví, jak hoří, málo hoří.

Oslněn Lauřinou ctností a krásou

Do hrdé krve pokoru a klid,
vznešenost, za níž čisté srdce jest,
plod zralých dní a květnou ratolest,
pod vážným čelem rozjasněný trpyt –

to dokázala v jedné ženě slít
sudička hvězda, ba sám vládce hvězd;
tu líbeznost, tu důstojnost a čest
básníkům ani nelze vyslovit.

Láska se u ní s cudnou myslí snoubí,
s vrozenou krásou půvab královen;
a sladce mluví každý posunek.

A cosi, nevím co, se v očích hloubí,
co rázem zjasní noc a zatmí den,
čím hořkne med a sládně peluněk.

zapamatuj si

Sbírka milostné lyriky
pro milovanou ženu

Už mlčí vítr, nebesa i zem

a všechna zvěř i ptactvo dřímá v hloží,
už krouží tmou noc s hvězdným kočárem
a moře bez vln odpočívá v loži –

a já bdím, hořím, štkám a před sebou
mám stále ji, své sladké sužování;
válka mě ničí, hněv a žal mě rvou
a mír mi dá jen pomyšlení na ni.

Tak z těžce jasné studny pramení
sladkost i hořkost, kterou polykám,
táží dlaň mě hojí a hned raní zase.

A nemá konec to mé trápení:
tisíckrát za den hynu, ožívám,
protože mám tak daleko k své spáse.

Otázky

- Dokažte, že verše jsou obrazem vnitřního světa básníkovy a jeho životního údělu.
- Najděte místa svědčící o hlubokém citovém prožitku autorově.
- Které motivy se neustále vracejí?
- V jakém vztahu jsou básníkovy city a rozum?
- Čím se liší Petrarcovy milostné verše a co mají společného s dvorskou trubadúřskou lyrikou?
- Srovnajte Petrarcův obraz milované ženy s Dantovým obrazem Beatrice.
- Dokažte malířský pohled básníkův v obraze ženy. Jakou funkci má ve verších přírodní scenerie?
- Vyjádřete renesanční rysy Petrarcovy tvorby. Jak je chápána láska?
- Charakterizujte nejčastější Petrarcovu formu básně – sonet.
- Najděte v některé z ukázek obsahové schéma teze, antiteze a synteze a vysvětlete je.
- Posuďte rýmové schéma v kvartetech a tercetech.
- Kdo z českých autorů také tvořil sonety?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Evropská renesance

Francie

François Villon

Balada, kterou Villon napsal léta Páně 1458 na námět, jež u svého dvora v Blois určil vévoda Orleánský

Já u pramene jsem a žízni hynu;
horký jak oheň, zuby drkotám;
dlím v cizotě, kde mám svou domovinu;
ač blízko krbu, zimnici přec mám;
 nahý jak červ, oděn jak prelát sám,
směji se v pláči, doufám v zoufání;
mně lékem je, co jiné poraní;
mně při zábavě oddech není přán;
já sílu mám a žádný prospěch z ní,
srdečně přijat, každým odmítán.

Jen to mi nesporné, co plno stínů;
kde světlý den, tam cestu sotva znám;
kde průzračnost, tam výkladem se minu;
svou znalost vděčím náhlým náhodám;
vše vyhráváje, čím dál smolněj hrám;
dím „dobrý večer“, jitra-li se skví;
když ležím naznak, strach mám z padání;
bohatství čekám, ničí nejsem pán;
mám vše, co chci, – nic, na čem srdce lpí –
srdečně přijat, každým odmítán.

K věcem, jež neznám, horoucně se vinu;
ženu se k cíli, jehož nežádám;
kdo ke mně vlídný, tomu dávám vinu;
kdo mluví pravdu, tomu lhářům lám;
můj druh je ten, kdo vemluví mně klam
a „labuť černá je jak havran“ dí;
v tom spojence zřím, kdo mi ublíží;
mně jedno, jsem-li šalbě ve psí dán;
mám v mysli vše, jen ne to nejbližší,
srdečně přijat, každým odmítán.

Ó kníže, každý, kdo to čte, nechť ví:
nic neznám, ač mám o všem vědomí.
Jsem stranický, jsem zastánce všech stran.
Co chci? Být z těch zas, plat kdo brátí smí,
srdečně přijat, každým odmítán.

Otázky

- Za jakých okolností básně vznikla?
- Základním stavebním principem básně je kontrast. Uveďte příklady protikladného vyjádření.
- Na které své povahové vlastnosti a pocity autor upozorňuje?
- Všimněte si formy francouzské (villonské) balady – čím se vyznačuje (viz podoba slok, rýmové schéma, refrén)?
- Kdo z českých autorů tvořil francouzské balady?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Evropská renesance

Závěť – Velký testament (1461–1462)

* * *

Co dělat! Člověk nemá viny!
Co naložil ti osud, nes!
Osud je vinen, nikdo jiný;
a já, já zkusil jako pes!
Když můžeš, odpusť mi! a věz:
kde chudoby je víc než dost –
to ví už každé dítě dnes –
tam nerodí se samá ctnost.

zapamatuj si

Soubor básní a balad, obraz pařížských
hospod a paláců; parodické smíšení
vysokých a nízkých stylových poloh

* * *

Mne kdyby Bůh tam postavil
a kdyby král v svém dobrodini
mne statky světa obdařil
a pořád já bych, roven svini,
ved hříšný život, který špiní –
tak ať mě k špalku vleče kat!
Nuzota z lidí lotry činí
a vlky z lesů žene hlad!

* * *

Je mi tak líto mého mládí,
kdy frajeřil jsem, dováděl;
sám Bůh ví, kam ta léta pádí,
a já bych zadržet je chtěl.
Můj mladý čas! Kam odešel?
Či odklusal? Kdo může říci?
Najednou někam odletěl
a nenechal mi vůbec nic.

Já miloval, to nezapírám,
a miloval bych ještě rád,
teď řemenem však břicho svírám –
a v srdci žal a v břichu hlad,
to je pak těžké milovat;
chceš-li se kochat svými city,
dřív o žaludek musíš dbát:
neb k lásce hbitý, jen kdo sytý.

Balada závěrečná

Tot' k závěti Epilogus:
Chudák už dotrpěl Villon.
Jděte mu, lidi, na funus,
až uslyšíte zvonit zvon.
Váš oděv nachový měj tón:
lásky se mučedníkem stal,
jak na své varle přísah on,
než se světem se rozžehnal.

Otázky

- Co básník upřímně prozrazuje o svém životě, jaké rozporné pocity vyjadřuje, nad čím se zamýšlí? Doložte verši. Proč je nazýván prokletým básníkem?
- Čím omlouvá své hříšné činy a jakým tónem se o nich vyjadřuje?
- Bere své omluvy vážně?
- Kterí autoři vytvořili autobiografická díla o Villonovi?

Ach, kdybych já byl studoval
v svém mládí bláznivém, můj Bože,
a na dobré se mravy dal,
teď měl bych dům a měkké lože.
Však způsobilé já dítě? Cože?
Já za školu jen chodil, běda!
To slovo bolí jak hrot nože
a skoro dál mi psát už nedá.

* * *

Těm velkým Bůh-li dobře činí,
o jejich pokoj pouze dbá,
mimořádného dobrodini
jim doopravdy netřeba.
Však nás, kdo zbyli bez chleba,
nás, kterým život chutná hořce,
necht' trpělivost kolébá!
Ti druzí mají větší porce.

* * *

Nuž, nechme bídu bídou být
a přejdeme k lahodnější věci;
káží to beztak apetit,
nuzotou nudu zahánět si,
neb chudoba, jak známo přeci,
a hlad a co jim podobno,
to buřiči jsou prostořecí,
výřeční aspoň pošeptmo.

ČTYŘVERŠÍ, jež, složiv svou Závět',
napsal Pařížan Villon
v pařížském Châtelet, odsouzen
k smrti oběšením

Františku, už tě nepotěší,
že Francouz jsi a ze vsi zdejší;
teď na krk oprátku ti věší;
ať pozná hlava, oč je zadek těžší.

vysvětlivka

Châtelet [šatle] – vězení

Žil jak štvanec, byl to hnus;
láska naň podnikala hon,
i musel se dát na poklus,
a odsud až po Roussillon
křovisko není ani strom,
kde by byl rukáv nenechal
a kazajku či pantalon,
než se světem se rozžehnal.

Hadříčků zbyl mu sotva kus,
když smrt si přicházela proň,
a zakusil i horších hrůz;
byl zdrán jak od trní či spon
věřte, já nejsem fanfarón –,
to osten lásky tak ho zdral;
i vydal ještě lásky ston,
než se světem se rozžehnal.
A když už nadcházal mu skon,
co myslíte, že udělal?
Máz burgundského vyzunk on,
než se světem se rozžehnal.

Přeložil O. Fischer

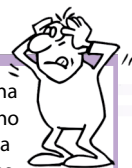
odkaz

Viz Literatura v kostce,
Evropská renesance

zapamatuj si

Pětidílný satirický román – epos, parodie na rytířské romány; příběh generace královského rodu obrů: od narození Gargantuy, syna obra Grand-Gousiera a jeho ženy Gargamelle, přes studia v Paříži a založení utopického opatství v Thelèmu; dále narození Gargantuova syna Pantagruela, jeho výchova, úvahy o ženitbě, jeho fantastická plavba, pobyt na ostrovech, dovršení cesty – k věštárně Lahvice

François Rabelais

Gargantua a Pantagruel (1532–1562)

Čtenářům

Čtenáři milí, již tu knihu čtete,
vší zhostěte se předpojatosti
a čtouce, ať se nepohoršujete:
ni zla ni moru přece nehostí.
Pravda, z ní málo dokonalosti,

leč nejvyšší smích lze se přiučiti;
mět srdce jinou látku nemůž' vzít,
když bol, jenž tráví vás a hlodá, vidí.
Ku psaní lépe smích než slzy mítí,
protože smích je v jádře povah lidí.
Žijte vesele!

O Gargantuově mládí

Gargantua byl po přání svého otce od tří až do pěti let živěn a vychováván ve všem náležitém řádu a tento čas prožil stejně jako tamější dětičky – totiž tak, že pil, jedl a spal; jedl, spal a pil; spal, pil a jedl.

Den ze dne se válel v kalu, černil si nos, stříkal si na obličej, zešmáčoval střevíce, často lelkoval a rád se honil za motýly, nad kterými vládl jeho otec, utíral si nos o rukáv, slintal do plévky, patlal se v blátě, pil z pantofle a obyčejně třel si břicho košíkem. Brousil si zuby o dřevák, ruce si myl polévkou, česal se skleničkou, sedal si na zem mezi dvě židle, přikrýval se mokřým pytle, pil při polévce, pojídal koláče bez chleba, kousal směje se, plival si často do umyvadla, čural proti slunci, skrýval se před deštěm do vody, koval za studena, troubil naprázdno, hrál si na nevinného, odmumlával modlitbičku, mlel stále jedno, mlátil prázdnou slámu, střílel za roh, zapřahal voly za vůz, škrabal se tam, kde ho nesvrbělo, vybíral si z nosu holuby, honil se za dvěma zajíci a nic nechytíl, neviděl si na špičku nosu, vodil blechy na pastvu, lechtal se do smíchu, olizoval v kuchyni, čadil Pánu Bohu do oken, dával při ranní pobožnosti zpívat Magnificat a velice se mu to líbilo, jedl kapustu a kakal kaši, rozeznával mouchy od mléka, vytrhával mouchám nožičky, trhal papír, špinil pergamen, bral do zaječích, pil jako duha, dělil se o kořist beze lva, ořechy klátil a jiný je chvátíl, měl každý mráček za kovovou výheň a měchýře za lucerny, chytal dvě mouchy jedním máchnutím, dělal osla, aby se nažral otrub, dělal si z ruky pěst, sypal zajícům svícenou sůl na ocas, představoval si očko k očku a síť byla hotova, díval se darovanému koni vždy na zuby, skákal páté přes deváté, bral si na dvě padavčata jedno sladké jablko, dělal do země díru a bránil měsíc proti vlkům.

Jak dal Gargantua postavit pro mnicha opatství Thelèmu

* * *

A mnich si vyžádal na Gargantuovi, aby založil jeho řád jako opak všech druhých. „Na prvním místě tedy,” řekl Gargantua, „nelze stavět zdi na obvodě, neboť všechna ostatní opatství jsou hrdě obezděna.”

„Ovšem,” řekl mnich. „A ne bez příčiny, neboť kde je ohrada zepředu i zezadu, je mnoho reptání, závisť a vzájemných úkladů.”

Dále se zřetelem k tomu, že v jistých kláštorech tohoto světa jest obyčejem čistit místo, po kterém přešla nějaká žena (myslím tím ženy slušné a cudné), bylo rozkázáno bedlivě vyčistit všechna místa, po kterých by náhodou přešel mnich nebo jeptiška. A protože v řádech tohoto světa je vše odměřeno a uspořádáno podle hodin, bylo stanoveno, že tam nebude časoměru ani hodin vůbec, nýbrž že všechna díla budou vykonávána podle příležitosti a vhodnosti. Gargantua totiž řekl, že nejoprávněnější ztrátou času, o které ví, je počítat hodiny. Co z toho je? A největší bláhovostí světa je prý řídit se úderem zvonu, a ne povelům zdravého rozumu a usouzení. Item, protože toho času vstupovaly do kláštera jen ženy jedooké, kulhavé, hrbaté, ohydné, zmrzačené, potřeštěné, bláznivé, nestvůrné neb se špatnou pověstí, a muži jen churaví, s nějakou chybou narození, hloupí a jsoucí domovu na obtíž...

(„Mimochodem,” řekl mnich, „takové ženské stvoření, které není ani hezké, ani dobré, k čemu jest platno?”)

Bylo rozhodnuto, že tam budou přijímány jen krásné, urostlé, statné a krásní, urostlí, statní.

Item, protože do ženských klášterů nevcházeli muži než pokradmu a tajně, bylo rozhodnuto, že tam nikdy nebude žen, nebude-li tam mužů, ani mužů, nebude-li tam žen.

* * *

Nápis nad velkou branou thelémskou

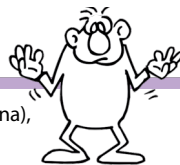
Modlářských pokrytců tu není vchod,
ni plesnivců a chuděr nadutých,
ni krutihlavů blbých víc než Gót
neb Ostrogót, těch, z nichž je opic rod,
taškářských slot a svatých v pantoflích,
luz licoměrných, kněží chamtivých,
břich nafouklých a shromážděců béd,
táhnětež jinam neřest nabízet.

Přeložila skupina překladatelů, tzv. jihočeská Theléma

vysvětlivka

Magnificat – Velebí (duše má Pána),
začátek církevního hymnu;
item – rovněž

Otázky

- Čemu se autor vysmívá? Co kritizuje a odsuzuje?
- Co staví proti církevnímu asketismu? Co proti středověkému církevnímu myšlení upřednostňuje?
- Kdo jsou ústřední postavy?
- Které ideály renesančního života prosazuje?
- Jak je zobrazeno a programově zařízeno Thelémské opatství?
- V čem je satiričnost a humor? K čemu slouží groteskní nadsázka a co je její podstatou?
- V čem spočívá autorovo vypravěčské umění?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Evropská renesance

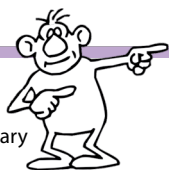
Michel de Montaigne Eseje (1580)

Učitelé nám neustále vřeští do uší, jako by učenost do nás nalévali trychtýřem, a my máme pouze papouškovat to, co se nám řeklo. Chtěl bych, aby učitel tento způsob opravil a aby hned ze začátku vyzkoušel chápavost duše, která je mu svěřena do rukou; aby žák z vlastního popudu musel věci vyzkoušet, volit mezi nimi a přirovnávat je, aby mu učitel někdy ukázal cestu, jindy aby si ji žák musel hledat sám. Nechci, aby učitel přemýšlel a mluvil sám, spíše bych chtěl, aby poslouchal, co říká jeho žák. Sokrates a po něm Archesilas nechávali napřed mluvit své žáky a teprve potom mluvili oni k nim.

Učitel nemá od svého žáka chtít, aby opakoval lekci slovo od slova, ale má po něm chtít smysl a obsah lekce; užitek, který z toho žák vyzíská, nemá posuzovat podle toho, kolik si žák zapamatuje, ale chová-li se podle toho. Učitel se má držet pedagogických rad Platónových a se žákem má procvičit na množství příkladů to, co se právě naučil, a naučit ho používat svých vědomostí v rozličných situacích. A tak se učitel přesvědčí, jak žák pochopil, protože špatně rozkousaná a nestrávená potrava bývá vyvrhuta tak, jak je spolykána. Žaludek neudělal, co měl, když správně nepřeměnil látky, které měl strávit.

odkaz

Viz Literatura v kostce, Základy
teorie literatury a Český jazyk
v kostce, Styl odborný a jeho útvary

Otázky

- Které názory na výchovu a vzdělání vyjadřuje autor? Co a koho kritizuje?
- Koho se dovolává?
- Posuďte autorovo renesanční pojetí lidskosti.
- Do jaké míry jsou jeho názory aktuální? Kdo vyjadřoval podobné názory na výchovu a vzdělání později?
- Co je esej?

Lope de Vega

Fuente Ovejuna – Ovčí pramen (1619)

LEONELO

Když se budou ptát,
kdože zabil komtura –

ESTÉBAN

Jiného nic neřekneme
než Fuente Ovejuna.
Raděj vytrpíme smrt,
než by dostali z nás více
než to slovo jedině!

FRONDOSO

Ano. Tak jim odpovíme.
Všichni.

* * *

*Do vesnice přichází velmistr řádu
Rodrigo zjistit, jak soud skončil.*

SOUDECE

Velký mistře Calatravy!
Víc než tři sta jsem jich mučil,
ale slovo nedostal z nich
nežli jedině –

RODRIGO

A to?

ESTÉBAN (*pokleká*)

Veledůstojný ty mistře,
jinochu ty spravedlivý,
z jehož očí plane zář!
Slovo, jež nám vycházelo
ze rtů jedině, toť jméno
naší dědiny: to, které
krutý komtur umíraje
proklel, aby pohaslo
v lidské paměti a z žádných
víc už nevycházelo
úst: Fuente Ovejuna,
ale svaté je to jméno
nám.

VŠICHNI (*pološeptem*)

Fuente Ovejuna.

SOUDECE

Celá obec, víc než tři sta

povstalců si zaslouží
trestu smrti. Přes tři sta
vztyčím, pane, čakanů,
jestli kážeš. Ne-li, pane...

RODRIGO

Rozumím. Všech tři sta stejné
zaslouží si odplaty.
Vyšetřil jsem podrobně
všechny viny komturovy,
vyšetřit jsem dal váš odboj.

(*po dlouhé pauze*)

Ale dám-li
viníkům, jichž přes tři sta –
neboť viníky jste všichni –
dám-li místo trestu milost,
slibujete, že mi pak
toho největšího, toho,
jenž se nejhůř provinil
a jenž s vámi všemi vyjde
bez trestu, že mi jej potom
dobrovolně, bez mučení
prozradíte?

ESTÉBAN

Slibujeme.

RODRIGO

Tedy slyš mě, starosto,
slyš mě, obci. Místo tří set
šibenic – já vztyčuji
jménem Jeho Veličenstva
tento ortel: Všem vám budiž
dána milost! A teď jméno!
Kdo to byl, kdo na komtura
spáchal násilnické ono
povstalectví? Kdo je vinen?

VŠICHNI (*temně*)

My, Fuente Ovejuna!

RODRIGO

Onen jeden, jediný,
kajícně zde klekni na zem!

VŠICHNI (*poklekají*)

My, Fuente Ovejuna!

RODRIGO (*pokročí vpřed, naléhavě*)

Kdo ho zabil? Kdo je vrah?

VŠICHNI (*vstanou*)

My, Fuente Ovejuna!

(*Opona. Konec.*)

zapamatuj si

Tříaktová veršovaná divadelní hra
nazvaná podle svobodné vesnice,
kde došlo k vzbouření proti svévolnému
tyranovi, komturu Gomezovi a byl zabit;
Gomezův vrah měl být potrestán, ale vesničané ho
soudu nevyzradili; námět lidské cti a spravedlnosti,
viny a trestu

vysvětlivka

komtur – hodnostář rytířských řádů,
zde nejvýznamnějšího ve Španělsku –
Calatravského

Přeložil O. Fischer

Otázky

- Na čem se domluvili vesničané v případě soudního jednání?
- Čím se vesničané vyznamenali při krutém vyšetřování a mučení a jak se zachránili a znemožnili vykonat nespravedlivý trest?
- Proč panovník vesničanům promíjí trest?
- Má drama hlavního hrdinu?
- Dokažte, že tato divadelní hra překračuje žánrové omezení.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Evropská renesance

Miguel de Cervantes y Saavedra Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha

(1605 a 1616)

Díl první, kapitola XXII

o tom, jak don Quijote vrátil svobodu mnoha nešťastníkům, kteří byli proti své vůli vedeni někam, kam se jim nechtělo.

Don Quijote rozmlouvá s dalšími galejníky.

Potom se zadíval na všechny přikované a promluvil k nim takto:

„Ze všeho toho, co jste mi, bratři moji přemilení, jeden po druhém pověděli, vyrozuměl jsem více než jasně, že vás sice odsoudili za vaše viny, ale že s trestem, jehož břímě na sobě nesete, spokojeni nejste a jdete na galeje velmi neradi a věru proti své vůli a možná též, že jenom nedostatek odvahy, kterou projevil tamhleten při mučení, jenom to, že onen neměl dost peněz a tenhle opět mocného ochránce, a konečně i to, že soudce nevynesl rozsudek podle práva, to všechno, pravím, uvrhlo vás do zkázy a zavinilo, že jste snad právem věřili ve spravedlnost, ale nedočkali se jí. A vrací se mi to nyní tak živě na mysl, mluvím to ke mně, přemlouvá mě, ba rovnou nutí, abych na vás ukázal, proč mě nebes seslalo na svět a pak uvedlo ze své vůle do řádu rytířského, v němž jsem učinil slib, že budu pomáhat slabým a před zpupností mocných vždy ochraňovat lidi utlačované. Protože však vím, že jest jedním z pravidel moudrosti a obezřetnosti, aby se lidé neutíkali k násilí, když lze něčeho dosáhnout po dobrém, rád bych nejdříve poprosil zde tyto pány komisaře i strážce, aby byli tak laskaví a zbavili vás pout a nechali vás odejít s pokojem. Vždyť se za jistě najde dost a dost lidí, kteří budou rádi sloužit králi, a to při lepší příležitosti. A myslím též, že je věru kruté dělat otroky z lidí, které Bůh i příroda učinili svobodnými. A pak vám také, páni strážci,“ dodal ještě don Quijote, „tihle chudáci vůbec nic neudělali. Ať si každý zde na zemi poradí se svým hříchem, jak už sám dovede; Bůh na nebesích pak již dobré odměňuje a zlé trestá, a nesluší se také, aby se počestní lidé, když se jich to vlastně ani netýká, chovali k svým bližním jako nějácí mistři popravčí. Žádám vás o to tak mírně a pokojně, abych vám měl být zač vděčen, když mi vyhovíte. A neuděláte-li to dobrovolně, toto mé kopí a tento můj meč i síla mé paže vás k tomu přimějí násilím.“

„To jste to pěkně vymudroval!“ vyjel si na něho komisař. „Nic chytřejšího vám už nenapadlo? Jak může někdo na nás chtít, abychom mu vydali královny vězně, jako bychom měli právo je propustit a on nám to mohl tady na silnici poručit! Jedte si, vašnosto, s Pánem Bohem svou cestou a narovnejte si na hlavě raději ten hrnec a nestrkejte prsty do toho, po čem vám nic není!“

„Vám dám jednu po pazouře, vy kryso prašivá!“ rozkřikl se na něho don Quijote.

A už se na něho vrhl tak prudce, že se napadený nezmohl ani na obranu a spadl na zem, zraněn dost těžce rytířovou píkou. Na štěstí pro dona Quijota byl to právě ten s mušketou. Ostatní strážci byli z toho zprvu celí zkoprnělí, neboť se něčeho takového nenadáli, pak se však z toho leknutí přece jen vzpamatovali, jezdci se chopili mečů, pěší popadli halapartny a uhodili na dona Quijota, který je klidně očekával. A jistě by se mu bylo zle vedlo, kdyby galejníci vidouce, že se jim naskýtá příležitost dostat se na svobodu, nebyli toho hned využili a nepokoušeli se rozrazit řetěz, k němuž byli přikováni.

Nastal takový zmatek a shon, že strážci vrhající se hned proti galejníkům, kteří se zbavovali pout, pak opět útočící na dona

zapamatuj si

Dvojdlínný román, vyjadřující rozpor
mezi skutečností a iluzí

Quijota, který dorážel zase na ně, nestačili vlastně na nic. Sancho pomohl zatím ze želez Ginésovi de Pasamonte, a ten, znova na svobodě a prost tíhy, zasáhl z věžňů do boje první, skočil k ležícímu komisaři, odňal mu meč i mušketu a hned si vzal na mušku toho, pak opět mířil na onoho, i když nikdy nevystřelil, a za chvíli nebylo na bitevním poli jediného strážce, neboť se všichni rozutekli, jak před mušketou Pasamontovou, tak před deštěm kamení, kterým je častovali osvobození galejníci.

Sancho se nad tím vším převelice zarmoutil, protože mu napadlo, že ti, kteří vzali nohy na ramena, podají o té neblahé události zprávu Svatému bratrstvu, které ovšem za poplašeného vyzvánění vyrazí do pole stíhat viníky. Řekl to svému pánovi a prosil ho, aby se tu déle neomeškávali, ale raději odjeli a ukryli se někde v blízkých horách.

„Dobrá, dobrá,“ řekl nato don Quijote. „Vím však, co se teď ještě sluší a patří.“

A svolal hned všechny galejníky, kteří byli celí zdivočelí a obrali zatím už komisaře a svlékli ho do naha. Obstoupili tedy milého rytíře, aby zvěděli, co vlastně chce, a on řekl:

„Lidé dobrého rodu dovedou být vděční za prokázaná dobrodíní, a jedním z hříchů, které Pána Boha urážejí nejvíce, je nevděk. Říkám to proto, že jste se, páni moji milí, přesvědčili zajisté nejlépe sami, co všechno jsem pro vás učinil. Chtěl bych teď a trvám na tom, abyste se mi odvděčili za prokázané dobrodíní jen tím, že na sebe znovu vezmete tento řetěz, který jsem z vašich šíjí sňal, a vydáte se na cestu do města Tobosa, předstoupíte tam před paní Dulcineu a řeknete jí, že se jí dává poroučet její rytíř Smutné podoby, a budete jí potom dopodrobna vyprávět, jak se událo to slavné dobrodružství od začátku až do té chvíle, kdy jsem vám vrátil vytouženou svobodu. Jakmile to vykonáte, můžete si jít spánembohem, kam se vám zachce.“

Ginés z Pasamonte odpověděl za všechny takto:

„Poručíte nám něco zhola nemožného, milý pane a osvoboditeli náš, protože přece nemůžeme jít společně po silnici.“

Musíme se právě naopak rozdělit, jít každý sám, jak se dá, na vlastní pěst, a zahrabat se třeba jako krtci, abychom uklouzli Svatému bratrstvu, které se za námi jistojistě co nevidět pustí.“

* * *

Pasamonte nebyl žádný světec, věděl již také, že don Quijote nemá v hlavě všechno v pořádku, když vyvedl takový bláznovský kousek a usmyslil si navrátit jim svobodu, i dal si to nyní líbit jen chvilinku a pak mrkl na své kumpány, odběhl s nimi trochu stranou a už na dona Quijota kamení tak přšelo, že se nestačil krýt svým štítem a chudák Rocinante dbal ostruhy asi tolik, jako by byl náhle zkameněl. Sancho se přikrčil za svého osla a chránil se takto před lijavcem a krupobitím. Pěkných pár kamenů zasáhlo však přece jen dona Quijota rovnou do těla, a to tak silně, že se svalil, a jen padl, již byl u něho ten student, strhl mu bradýřskou mísu s hlavy a praštil ho s ní několikrát do zad a pak s ní ještě třikrát asi ještě čtyřikrát o zem, takže ji rozbil téměř na kusy. Potom mu stáhl pláštík, který nosíval přes brnění, a byli by mu svlékli i spodky, ale bránila jim v tom kovová holenice. Sanchovi sebrali plášť, nechali ho v širém poli skorem nahého, rozdělili se o válečnou kořist a pak šel každý po svém.

* * *

A don Quijote se ani nepohnul, zkormoucen a zničen, když ho tak zřídili ti, jimž prokázal tak velké dobrodíní.

Přeložil Z. Šmíd

Otázky

- O čem vypravuje ukázka?
- Kdo je titulní hrdina? Proč se vydal na cestu světem?
- Charakterizujte oba dva literární typy díla. V čem se liší, v čem jsou protikladné, v čem se doplňují?
- V čem je dvojstrannost dona Quijota, hrdinskokomický prvek?

- Oč usiloval? V čem je komický, v čem obdivuhodný? Bylo jeho jednání pouze směšné?
- Čemu se říká „donkichotství“?
- Co rytíř obhajuje, jak se v jeho smýšlení projevují renesanční rysy?
- Co pro něho znamenalo vystřízlivění z fantazí a ideálů?
- Postava dona Quijota inspirovala i některé české autory – uveďte příklady.
- Doložte na formě díla renesanční mnohotvárnost.
- Prvky kterých románů a jaké postupy se zde směšují?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Evropská renesance

Anglie

Geoffrey Chaucer

Canterburské povídky (1387–1392)

Z Oxfordu STUDENT jel pak s námi dál,
jenž logiku už dlouho studoval.
Kůň jeho vyzábělý byl jako kolík.
Sám nebyl tlustý též – snad právě tolik.
Zapadlé, vážné oči se mu tměly
a svrchní plášť měl už ošumělý,
v prebendě neměl dosud podporu
a svěťácký dost nebyl ke dvoru.
Měl raděj v hlavách lože dvacet knih
ve vazbách černých nebo červených,
a v knihách slova Aristotelova,
než psaltýř, housle, drahá roucha nová.
Byť bádál však i v alchymistů vědě,
se zlatem v měšci byl na tom vždy bledě.
Všechno, co získal půjčkou od přátel,
na učení a knihy obracel
a na ten účel za každíčkou minci

Otázky

- Kým byl autor inspirován?
- Jak vystihuje postavu?
- Doložte v textu autorův smysl pro názornost a detail.
- Posudte verš a rým skladby.

William Shakespeare

Romeo a Julie (1596)

Prolog

CHORUS

Dva rody, stejně staroslavné oba –
jsem v krásné Veroně – svůj dávný hněv
zas ženou na nůž a zas občanova
v občanských rebelích teče krev.
Dva milující, pod nešťastnou hvězdou
z těch rodů narození, rodičům
smír vykupují křížovou svou cestou:
svou smrtí usmířují s domem dům.

zapamatuj si

Soubor středověkých veršovaných příběhů, které jsou rámcově spjaty, vypravují je měšťané cestou na pouť z Londýna do Canterbury; v Prologu autor představuje 29 poutníků – vypravěčů z různých společenských vrstev.

v modlitbách díky vzdával dobrodinci,
vždyť o studium největší měl péči.
Nevedl nikdy nadbytečných řečí;
byl důstojný a stručný v každé větě
a moudrým smyslem mířil k jedné metě –
své bližní vedl ke ctnostnému žití;
rád poučil a dal se poučiti.

Přeložil F. Vrba

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Evropská renesance

zapamatuj si

Renesanční, převážně veršovaná milostná tragédie – o nepřátelství mezi dvěma veronskými rody – Kapulety a Monteky

Tu jejich lásku, smrtí zamenanou,
a záští, zuřivější napořád,
v němž staří pro zmar dětí neustanou,
dvě hodiny vám nyní budem hrát.
A jestli se vám příběh nezalíbí,
svou snahou nahradíme, co mu chybí.

III, 2

Zahrada Kapuletových; vystoupí Julie.

JULIE

V trysk, ohňonozí hřebci Fébovi!
Kéž Faeton byl vaším poháněčem.
Ten by vás došťal k západu! A hned
by temný oblak noci obliil zemi.
Milostná noci, rozestři svůj stan
a víčka spáčů skliž, ať nepomluven
mi do náručí vklouzne Romeo!
K obřadům lásky vlastní spanilostí
si svítí milenci. A slepá noc
je slepé lásce vhod. Přijď, moudrá noci,
ty úctyhodná paní všecka v černém,
a nauč mě, jak prohrávat i vyhrát
v té hře, kde dvojí nevinnost je v sázce.
Svou černou kuklou zkonejší mou krev
bušící do spánků, až plachá láska
se nebát naplnění osmělí.
Přijď, noci, Romeo, přijď, ty, jenž jsi den
mé půlnoci, a na křídle jí spočiň
jak v peří havranově nový sních!
Přijď, vlídná noci, něžná, snědolíci,
a dej mi Romea! Měj si ho ty,
až zemřu! Rozkrájej ho na hvězdičky
a jeho krásou nebe zkrásní tak,
že celý svět se bude kořit noci
a odřekne se křiklavého slunce.
Ach, koupila jsem lásku jako dům,
v němž ještě nebydlím. Jsem zakoupena,
leč nepřevzata. Tento den je dlouhý,
jak předsváteční noc je dítěti,
jež nové šaty dostalo a nesmí
je obléknout. – Hle, chůva přišla, chůva
Vystoupí Chůva s provazy.
a nese zprávy. Vysloví-li jen
to jméno Romeo, bude poslem shůry.
Co neseš? Co to máš? Ty provazy,
jak říkal Romeo?

CHŮVA

Ty provazy! (*hodí je na zem*)

JULIE

Proč lomíš rukama? Co se ti stalo?

CHŮVA

Je mrtev! Rány boží! Mrtev!

Kam se teď podějeme? Ach, je po nás!

Slečno, to neštěstí! Je mrtev! Zabit!

JULIE

To není možné.

CHŮVA

Je to možné. On,

náš Romeo to sved. – Romeo! Romeo!

Kdo by si to byl pomysllil? – Váš Romeo!

JULIE

Copak jsi dábel, že mě takhle týráš?

Jek těchto muk je v peklich domovem.

Což si vzal Romeo život? Řekni „vzal“

a pouhé slůvko „vzal“ mě zraní hloub
než smrtonosný pohled baziliška.

Vzal? Nevzal? Řekni ano, řekni ne,
jedinou slabiku, jež rozhodne!

CHŮVA

Na vlastní oči viděla jsem ránu –

Marie Panno! – v jeho mužných prsou.

Ubohé mrtvé tělo! A ta krev!

Jak popel zsinálý a celý v krvi!

Krev, samá krev! Až jsem se poroučela.

JULIE

Pukni, mé srdce, bědný bankrotáři!

Vy oči, do žaláře věčné tmy!

Ustydni, krvi! Prachu, vrať se v prach

a s mrtvým chotěm spočiň na marách!

CHŮVA

Jediné moje zastání! Pan Tybalt!

Takový kavalír! Takový dobrák!

Že jsem se jeho smrti dožila!

JULIE

Jaká to smršť, jež duje ze dvou stran?

Je Romeo zabit a je Tybalt mrtev?

Nejdražší bratranec? I dražší manžel?

Zatrubte, trouby! Nastal soudný den.

Kdo ještě žije, jsou-li ti dva mrtvi?

CHŮVA

Mrtev je Tybalt. Romeo je vyhnán.

Že zabil Tybalt, je Romeo vyhnán.

JULIE

Ach! Protilil Romeo Tybaltovu krev!

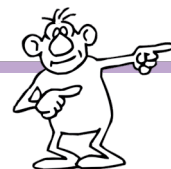
CHŮVA

Ba, protilil! Rány boží! On ji protilil!

Přeložil E. A. Saudek

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Evropská renesance

Otázky

- Posuďte úlohu chóru v Shakespearově hře a porovnejte s úlohou chóru v antických hrách. Doložte.
- Proč museli oba milenci svou lásku skrývat a utajit sňatek?
- Jsou oba mladí lidé také ovlivněni rodovými předsudky?
- Které události zkomplikovaly situaci a byly příčinou tragédie?
- Za jakou cenu se oba rody smířily?
- Je v shakespeareovském dramatu zachována jednota místa a času?
- Sledujte, jak chůva vyvolala svou zprávou hrůzu a nedorozumění. Proč?
- Doložte, že v této tragédii se vyskytují i prvky komické.
- Mohly se vyskytnout i v antických tragédiích?
- Čím jsou zásadně odlišné shakespeareovské postavy ve srovnání s postavami antických tragédií?
- Jak jsou postavy charakterizovány jazykem?
- Popište shakespeareovský verš – blankvers. Kolik má stop, je rýmovaný?
- Posuďte, jaký záměr sledoval autor touto hrou, ovlivněn historickými událostmi v Anglii (válka růží), a jaké přání nepřímo vyslovuje?

Hamlet, králevic dánský (1601)

III, 1

* * *

HAMLET

Žít, nebo nežít – to je, oč tu běží:
zda je to ducha důstojnější snášet
střely a šípy rozkacené sudby,
či proti moři běd se chopit zbraně
a skoncovat je vzpourou. Zemřít – spát –
nic víc – a vědět, že tím spánkem skončí
to srdcebolení, ta sterá strast,
jež patří k tělu, to byla meta
žádoucí nade všechno. Zemřít – spát –
Spát! Snad i snít? Á, v tom je právě háček!
To, jaké sny by se nám mohly zdát
v tom spánku smrti, až se těla zbudem,
to, to nás zaráží. To je ten ohled,
jenž bídě s nouzí dává sto let žít.
Vždyť kdo by snášel bič a posměch doby,
sprostoty panstva, útlak samozvanců,
soužení lásky, nedobytnost práva,
svévůli úřadů a kopance,

zapamatuj si

Alžbětinská veršovaná tragédie
o králevici, který chce pomstít svého
otce, zavražděného vlastním bratrem
Claudiem, novým králem a manželem vdovy,
Hamletovy matky

jež od neschopných musí strpět schopný,
sám kdyby moh svůj propouštěcí list
si napsat třeba šídlem? Kdo by chroptě
se potil krví na galejích žití,
než jen, že strach z něčeho po smrti,
z těch krajů neobjevených, z nichž nikdo
se nevrací, nám ochromuje vůli
a dává snášet raděj zla, jež známe,
než prchnout k jiným, o nichž není zpráv?
Tak svědomí z nás ze všech dělá baby,
tak pomyšlením v nedokrevnou šed'
ruměňá svěžest odhodlání chřadne

a podniky, jež mají spár a spád,
se pro ten ohled vychylují z dráhy
a tratí jméno skutku. Ale tiše!
Spanilá Ofelie! Vzpomeň, dívko,
v svých modlitbách mých hříchů všech.

Přeložil E. A. Saudek

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Evropská renesance

Otázky

- Co je podstatou úvodních slov slavného Hamletova monologu?
- Posuďte, jak je v něm vyjádřena krize jedince a společenských hodnot té doby.
- Na základě Hamletových slov „Vymknuta ze svých kloubů doba šílí, že jsem se zrodil, abych napravil ji!“ vysvětlíte charakter doby.
- Dokažte z textu rozpolcenost mezi touhou naplnit vznešené ideály a pocitem povinnosti potrestat zlo, aby byla naplněna spravedlnost.
- Kterými slabostmi Hamlet trpí?
- Proč je Hamlet typickým renesančním hrdinou?
- Dokažte z textu, že Hamlet v boji proti světu intrik a zločinu byl osamocen.
- Které z postav Shakespearových dramát jsou v popředí autorova zájmu?
- Které stinné stránky a záporné vlastnosti mají některé Shakespearovy postavy?
- Znáte překladatele Shakespearových dramát do češtiny?
- Porovnejte aktuálnost Shakespearových názorů a námětů a sílu inspirace i pro současnou literaturu.

Markéta Procházková

Romeo a Julie (Sny bez přístřeší, 1972)

Svou láskou zkrásněl
sedí tu beze slova;
tisíckrát zemřelí
a vzkříšení znova –
a já už rozumím

proč nejsvětější láska
vstává z hrobu
aby už nikdo netrpěl
pro cizí hloupost
či zlobu ...

Málokdo poslouchá
co říká dítě –
Ach světe lásku chraň
a ona ochrání tě ...

Otázky

- Uvědomte si, jak je týž shakespearovský motiv nešťastné lásky zpracován v jiném žánru.
- Znáte z vlastní četby další autory, zpracovávající shakespearovský námět?

Jan Werich

Dopis Shakespearovi – zkráceno

V Praze dne 6. února 1964

Vážený Mistře,

od té doby, co jste nás opustil, svět se zmenšil a času ubylo... Je nás mnohem více na Planetě, než bývalo Vašich současníků. Pojem vzdálenosti netrvá. Můžete se dívat současně v Praze a v Londýně na pohřeb zavražděného...

* * *

Kdybyste byl dnes mezi námi, kdyby si Vaše oči zvykly pohledům na kovová zvířata požírající zemi, plivající cihly, zpívající písně, na létající lesklé ptáky s plnými volaty předsedů a králů, kdyby si zvykly na rychlé barevné brouky na silnicích olemovaných samoznaky memento mori, kdybyste se, po česky řečeno, pořádně rozkoukal, jistě by Vaším očím neušlo, že Vaše stará planeta je opět plná postav Vašich her, že naše jeviště je Vaše jeviště. Ve Vašich hrách, Mistře, jsou odpovědi na všechny otázky, na které se člověk odváží ptát. Nejsou abecedně seřazeny a nejsou čitelné každému oku.

Připadá mi, že někdy odpovídáte na otázku, kterou jsem pro svou hloupost ani sám sobě nepoložil. Jako byste s tím počítal, a proto dáváte odpověď, abyste provokoval otázku. Inspirujete. Ponoukáte líné mozky. Říkají o Vás, a nejsou to jen pomlouvачi, že jste nevěděl nic o zeměpisu. O historii. O současné vědě. O umění. O filozofii a bůhví co jste prý ještě nevěděl. Jako by geniální člověk musil vědět.

Váš veliký obdivovatel JAN WERICH

Otázky

- Co obdivuje autor na slavném dramatikovi? Proč se mu zdá aktuální dodnes?
- Vysvětlete, proč je Shakespearovo dílo srozumitelné i pro dnešního diváka.

William Shakespeare

Sonety (1609)

109

Ó nikdy neříkej, že zrádné srdce mám,
i když můj odjezd snad v tobě ten dojem budí;
spíše bych mohl, věř, odejít sobě sám
nežli své duši, jež spočívá ve tvé hrudi.
To je dům lásky mé; třebaže bloudil jsem
jak člověk na cestách, tam, do své domoviny
se vracím vždy a včas a časem nezměněn,
a tak vždy smyji sám své hříchy a své viny.

Otázky

- Jaké téma je pro Shakespearův sonet typické?
- Jakou podobu má Shakespearova sloka na rozdíl od dřívějších sonetů (např. Petrarcových) – porovnejte.
- Posuďte verš – blankvers.

zapamatuj si

Básnická sbírka s autobiografickými prvky, subjektivních emocí a bohaté obraznosti

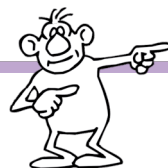

Nikdy si nemysli – i když jsem ovládán
snad všemi slabostmi, jež mívá člověk v sobě –
že jsem tak zkažený, tak hloupý, abych sám
pro tretku opustil nejvyšší poklad v tobě.
Tretkou je pro mne svět i s celým vesmírem
krom tebe, růže má, ty moje všechno v něm!

Přeložil J. Vladislav

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Evropská renesance

Humanismus v Čechách

Viktorin Kornel ze Všehrd

Jan Zlatoústý, *Knihy o napravení padlého – Předmluva k překladu* (1501)

Zlatoústého sem i z té také příčiny rád vyložil, aby se jazyk náš český i tudy šířil, šlechtil a rozmáhal. Neb není tak úzký, ani tak nehladký, jakož se některým zdá. Hojnost a bohatství jeho z toho muož poznáno býti, že což koli řecky, což koli latíně – o němčině nic nyní nepravím – muož pověděno býti, to též i česky. A není těch knih žádných, řeckých ani latinských – leč bych se já, milostí jazyka svého pojat jsa, mýlil – aby v český obráceny býti nemohly. Co pak se hladkosti jeho dotýče, nevíme, by tak výmluvně, by tak ozdobně, tak lahodně všecko jazykem českým pověděno býti nemohlo jako řeckým nebo latinským, bychom se toliko snažili a jedni mimo druhé chvátali, abychom vyzdvídali; tudíž by jazyk český hojný, mnohý, vytřený a sebe světlejší viděn býti mohl i pulérovanejší.

Nechť jiní knihy nové, latíně písic, skládají a římský jazyk, vody do moře přilévajíc, šíří, ač i těch velmi málo u nás jest: já knihy a sepsání starých a právě dobrých lidí v českú řeč překládaje, chudého chci raděj obohatiti, nežli se k bohatému špatnými dárky a jemu nevďečnými lísaje, pohrdán a potupen býti. To sú i staří Římané činili: řeckému jazyku se v Athénách vyučiec, svouj sú, nic řecky, než všechno latíně písic, velebili, šířili, zdělávali. A jest bez pochyby na jich samých seznání jazyk řecký lahodnějši, ozdobnějši i na slova bohatší než latinský. Učinil to také nedávno Dantes Vlach, kterýž, velikým filosofem času svého jsa a výborně jazyk latinský znaje a dokonale jej uměje, však proto múdrost svú v knihy k věčné potomním paměti svým vlastním přirozeným vlaským jazykem raděj nežli latinským sepsal jest.

Kdyby též i Čechové činili, měli by řeč svú mnohem zpravenějši, ozdobnějši, hojnějši. Neb umění všecka od počátku byla sú mezi lidmi prvními v jich vlastním přirozeném jazyku. ...Mojžíš židuom jazykem židovským naučení božská vypravoval ... A sami my ze všech národuov budem, kteříž svouj jazyk přirozený, dobrý, uslechtilý, rozumný, ozdobný, bohatý a hojný, nám od Boha daný potupíc, latinský neb německý, obojím na vděk, sobě k posměchu vzdělávati budem?

Já pak jiným nechaje, o sobě nyní mluvíti budu, z jiných se ne všetečně vytrhna. Ač koli také bych mohl latíně snad tak jako jiní mně rovní psáti, ale věda, že jsem Čech, chci se latíně učiti, ale česky psáti i mluvíti, aniž se mi zdá tak svú řeč přirozenú v nenávisti mieti – ač koli někteří se za ni stydie – a tak jie nemilovati, abych všeho, což bych koli psáti chtěl, českým jazykem raděj nežli latinským nepsal.

Otázky

- Kterou linii humanismu představuje Viktorin Kornel?
- Co je dokladem národního sebevědomí autora?
- Jak se vyjadřuje o češtině? Jak argumentuje, když zdůvodňuje, proč píše česky. Dokažte, že byl obdivovatelem češtiny.
- Jak ovlivnila latina rozkvet spisovné češtiny? (Všimněte si zejména rozsahu vět a slovosledu).
- V předmluvě vytyčuje Kornel program českého humanismu. Co je jeho podstatou? Co požaduje od vzdělavců?
- Srovnajte s myšlenkami Proglasu.

vysvětlivka

Jan Zlatoústý (Chrysostomos) – církevní učitel v 4. st.; vyložil – přeložil; milostí jazyka pojat – láskou k jazyku jat; jedni mimo druhé chvátali – jedni i druzí usilovali; vytřený – vytříbený; pulérováný – vybroušený; na jich seznání – podle jejich názoru; Dantes – Dante; obojím na vděk – k oslavě obou

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Humanismus v Čechách

Jan Blahoslav

Filipika proti misomusům (1567)

Příklad sud: „Kámen drahý neb perla, křtaltovně a mistrovsky řezaný o vypulérovaný, jak jest velmi rozdílný od toho, kterýž není řezán, ani hlazen neb pulerován.“

K smíchu podobné jest některých našich marné mudrování, těch totiž, kteří chtějí, aby člověk hned to, čemuž se neučil, pojednou dělal, jako hloupá sekta Mikulášencův nejraději těch poslouchá kazatelův, kteří netoliko nejsou učení, ale hned ani čísti neumějí, neb ti prý ne z litery, ale z ducha káží. Ale těmť není divu; nebo pokrm beránkův a oveček božích nevelmi se trefuje sviním; svině radše mláto neb cosi nevonného jedí nežli trávu.

* * *

Kdož uměním a učením pohrdá, jest podoben k tomu, kterýž by chtěl sukně, kabáty etc. sobě i jiným šítí, avšak krajčovského řemesla by neuměl, jemu se učiti nechtěl, ale je haněl a potupoval. Mnoho-li by takový mudrák provedl, kdo tomu nerozumí? A ten, kdož by tomu nekrajčímu dal šaty dělati, pohrdna jinými krajčími dobrými a umělými, jak by na tom mnoho získal? Zvěděl by tudíž? Leč by snad na to přišlo, že by ti všickni krajčí uměli a v řemesle tom zvyklí se zbláznili a vztekli, takže by každému, kdož by jich užívatí v čem chtěl, jedné škodu činili. Tuť by se musil člověk jinam obrátiti a se, jakž by mohl, opatřiti.

vysvětlivka

misomusové – nepřátelé Múz, tj. věd a umění; *filipika* – plamenná, bojovná řeč; *křtaltovně* – pěkně, dovedně; *vypulérovaný* – vybroušený; *sekta Mikulášencův* – přívrženci Mikuláše z Lásenice na Pelhřimovsku, prostého sedláka, který kázal podle Písma; *trefuje se* – hodí se; *jedne* – jenom

zapamatuj si

Polemická rozprava o potřebnosti vyššího vzdělání

odkaz

Viz Literatura v kostce, Humanismus v Čechách

Otázky

- Odkud pochází slovo filipika?
- Jak se autor vyjadřuje proti nepřítelům vzdělání?
- Jak obhájuje nutnost a užitečnost vzdělání pro každého člověka i pro církev?
- Jak to souvisí s humanismem?
- Uveďte jeho pádné důvody. Čím argumentuje?
- Čím se názorově liší od Petra Chelčického?

Bible kralická (1579–1594)

Biblií svatá

Nový zákon, Evangelium sv. Lukáše, kapitola 2 (zkráceno)

I stalo se v těch dnech, vyšlo poručení od císaře Augusta, aby byl popsán všecken svět.

- 3 I šli všickni, aby zapsáni byli, každý do svého města.
- 4 Vstoupil pak Josef do Galilee, z města Nazaretu, do Judstva, do města Davidova, kteréž slove Betlém, (protože byl z domu a z čeledi Davidovy).

zapamatuj si

Překlad celé bible do češtiny, kolektivní dílo českých bratří; podnět – Blahoslavův překlad Nového zákona; vrchol humanistické češtiny, doklad vyspělosti českého knihtisku, grafického umění, vysoké úrovně češtiny – vzor literárního jazyka

- 5 Aby zapsán byl s Marií, zasnoubenou sobě manželkou těhotnou.
6 I stalo se, když tam byli, naplnili se dnové, aby porodila.
7 I porodila Syna svého prvorozeného, a plénkami ho obvinula, a položila jej v jeslech, protože neměli místa v hospodě.
8 A pastýři byli v krajině té, ponocující, a stráž noční držíce nad svým stádem.
9 A aj, anděl Páně postavil se podlé nich, a sláva Pána osvítila je. I báli se bázní velikou.
10 Tedy řekl jim anděl: Nebojtež se, nebo aj, zvěstuji vám radost velikou, kteráž bude všemu lidu.
11 Nebo narodil se vám dnes spasitel, kterýž jest Kristus Pán, v městě Davidově.
12 A toto vám bude za znamení: Naleznete nemluvněátko, plénkami obvinuté, ležící v jeslech.
13 A hned s andělem zjevilo se množství rytířstva nebeského, chválících Boha a řkoucích:
14 Sláva na výsostech Bohu, a na zemi pokoj, lidem dobrá vůle.

Otázky

- Doložte krásu češtiny a její přednosti z textu.

BAROKO

Itálie

Torquato Tasso

Osvobozený Jeruzalém (1580)

Zápas Klorindy s Tankredem

Jak vlčice, jež tiše v temném houští
zákeřně vraždí a jak duch se ztratí,
tak těží z temna, když se soumrak spouští
a ze zmatku a uprchnout chce kradí.
Však Tankred právě do těch míst se pouští
a poznává ji, cvalem za ní pádí
a spatří, jak zabíjí Arimona,
i zrychlí cval a říká si: toť ona.

Ve zbrani chce ji vyzkoušet jak muže,
s nímž hoden je svou zdatnost změřit ranou,
však ona obíhá návrší kužel
a do města chce vklouznout jinou branou.
On řinčí zbraní, žene se jak může,
ona ho slyší, a než dostih švanou,
zvolala v běhu: „Proč mě štveš jak chrt?
Co po mně chceš?“ On na to: „Boj a smrt!“

zapamatuj si

Nábožensko-hrdinská epopej, obraz
obléhání a dobytí Jeruzaléma
křesťanským vojskem (v čele rytíř
Godfrid); mnozí rytíři jsou okouzleni krásnou
Armidou, která stojí na straně nepřátel,
ale nakonec přestupuje na křesťanskou víru;
z mnoha dvojic vyniká v díle rytíř Tankred
a pohanka Klorinda:

* * *

Na sebe hledí, tíží těl, z nichž valí
krev, opřou zmožení o hrušku meče,
poslední záře hvězd se bledá kalí,
z východu žhavé zlato jitra teče.
Zří Tankred, že z něho jen ručej malý
se lije, z ní však proudem krev z té seče.
I zpychne. Jak se v pýše duše klame,
pro ubohý záblesk štěstí zajásáme.

* * *

Vítězství dovrší a probodenou
pannu dál svírá, ohrožuje znova
a ona žalným hlasem na kolenou
vyráží ještě poslední svá slova,
slova, jež z duše na rty se jí ženou:
Naděje, láska, víra pro ni nová.
Ty ctnosti Bůh teď vdech své odbojnici,
jež ve smrti je jeho služebnici.

„Příteli, vyhráls, odpouštím, ty zase
mně odpusť, tělu ne, to temné stíny
neděsí, duši však, té pomoz k spáse,
uděl mi křest, jenž smyje moje viny.“
A zaznívá v tom mdlém a mroucím hlase
tón líbezný a žalostný, tak jiný,
jenž k srdci se mu vplíží, hněvy zdusí,
že bezděčně zaplakat nad ní musí.

Opodál z lůna hory pramení
malinký ručeň, zpívá zurčící.
Vodu k té svatě službě v prameni
nabral a smuten nes ji v přílbici.
Třesoucí rukou jako v mámení
zved hledí dosud čelo kryjící,
poznal ji, strnul němý, bez lkaní:
Jaký to pohled, jaké shledání!

Div neumřel, však síly sebral znova,
jen že mu srdce vynechá, se bojí.
Však potlačí svůj žal, naději chová,
že vodou vrátí život té, již v boji
proklál, a říká nad ní svatá slova
křtu. Smavá radost, naděje ji hojí,
nebe a život se jí otvírají,
dí šťastný pohled: Smířena jdu k ráji.

Bílou tvář halí zesinalost bledá,
jak fialky když padnou do lilií,
nebe a slunce, jak k nim oči zvedá,
se skloní k ní a něhu na ni lijí.
Chladnoucí nahou rukou jeho hledá
a místo slov výmluvně uchopí ji,
že odpouští mu. Zemře usmířena
a zdá se, že jen spí ta krásná žena.

Přeložil J. Konůpek

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Baroko

Otázky

- Co zobrazuje ukázka?
- Jak autor zachycuje souboj, bitevní vřavu? Dokažte, že je to zápas vášně s rozumem.
- Vyhledejte umělecké prostředky, které umocňují působivost a dramatičnost líčení.
- Jaká je vnitřní atmosféra básně?
- Čím skladba připomíná Homéra?
- Proč se strofy skladby nazývají oktávy?

Španělsko

Calderón de la Barca

Život je sen (1631–1632)

Vskutku, zkrátíme, co nám dříme
v povaze, tu temnou zlost,
běs a ctižádostivost,
když je tomu tak, že sníme,
a potom snad pochopíme,
že život je pouhé snění
v světě, jenž je tím, čím není:
už chápu tu světskou lest,
člověk sní o tom, čím jest,
nežli přijde probuzení.

* * *

Všichni sní, sním i já sám,
že v žaláři přebývám.
Sním, že je to nyní těžší,
sním, že jsem byl svobodnější.
Co je život? – Přelud, klam.
Co je život? Potřeštění,
smyšlenka, stín, to, co není.
Vše velké je malé jen.
Dnes už vím: život je sen
a také sny jsou jen snění.

zapamatuj si

Tříaktové veršované barokní filozofické drama o smyslu života a existence člověka, o svobodě a osudovosti; ústřední postava – princ Segismundo, syn polského krále Basilia, je od narození uvězněn ve věži jako zločinec kvůli nepříznivé věštbě; podaří se mu zvítězit nad zlem a temnými stránkami své povahy, projde sebepoznáním, získá životní zkušenosti a dospěje ke křesťanské ctnosti; stává se aktivním tvůrcem svého osudu; je přesvědčen, že vše, co člověk prožívá, je jen prchavé zdání a sen

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Baroko

Otázky

- Jak je v díle chápán reálný svět a proč?
- Na jakém rozporu je stavěna filozofie skladby?
- Jak odpovídá na otázky o životě?

Anglie

John Milton

Ztracený ráj (1667, přeprac. 1674)

Monolog Satanův – Promluva k slunci

Ty, které skvělou září věčeno
vyhlížíš ze své říše jako Bůh
nového světa; hvězdy před tebou
skrývají chabé hlavy; volám tě,
ale ne přátelsky, ty Slunce, slyš,
já nenávidím tvoje paprsky,
jsou připomínkou stavu, kdy jsem já
nad světem zářil, nežli přišel pád;
to pýcha, ctižádost mě srazily,
když v nebi s králem nebe válčil jsem:
on nezasloužil tuhle odplatu

zapamatuj si

Biblický duchovní epos s dvěma dějovými liniemi: lidskou (příběh pádu Adama a Evy) a kosmickou, nadpozemskou (příčina jejich hříchu – Satanova vzpoura proti Bohu; ale poražen Mesiášem – Božím synem); autorův důraz na svobodu lidského rozhodování proti zásahům osudu

ode mne, jehož stvořil, obdařil
hodností, avšak nikdy nekáral;
nebyla těžká služba u něho.

* * *

Proklínám jeho lásku; láska, nenávisť
jsou pro mne stejné, plodí věčný žal.
Ne ty buď prokleta, když proti němu
činilos něco, čeho lituješ.
Já bídný, kam jen mohu uprchnout
nekonečnému hněvu, zoufalství?
Uprchnu do pekla; já sám jsem peklo;
v nejhlubší hloubce hlubší hlubina
se rozvírá a chce mě pohltit,
před tou je moje peklo jako nebe.

* * *

Buď sbohem, naděje, a s ní i strach
a výčitka; vše dobré ztratil jsem;
zlo, buď mým dobrem, a když pomůžeš mi,
s nebeským králem moc si rozdělím
a ovládnou snad víc než půlku říše,
jak brzo svět a člověk poznají.

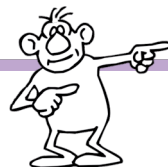
Přeložil J. Valja

Otázky

- Z které ze dvou dějových rovin je ukázka?
- Čeho symbolem je Satan? Zápas čeho s čím je v ukázce představen? Z čeho vychází silné dramatické napětí?
- Mezi které absolutní síly je postaven člověk?
- Milton používá stejného typu verše jako Shakespeare. Jak se nazývá?
- Najděte v textu paronomázie.
- Vyhledejte v textu znaky homérické epiky.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Baroko

Německo

Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen Dobrodružný Simplicius Simplicissimus (1668) Kniha první, IV

Simpliciovo sídlo je nelítostně vypleněno,
aniž v tom někým vojákům bylo zabráněno.

Třebaže jsem nemínil zavést pokojemilovného čtenáře
s těmi rejтары do domu svého tatíka, protože to tam bude
velmi zlé, přece toho vyžaduje pokračování mé historie,
abych zanechal minulému potomstvu svědectví, jaké hroz-
né a zcela neslýchané krutosti byly stále páčány v této naší
německé válce...

První, co ti rejтары udělali v černě vymalované světnici
mého tatíka, bylo, že přivázali koně; pak měl již každý svou
zvláštní práci, z nichž každá znamenala jen zkázu a zničení. Neboť třebaže někteří z nich začali zabíjet dobytek, vařit a péci,
takže to vypadalo, jako by měl být veselý banket, jiní naopak prohledávali dům od shora dolů; ba ani tajná komůrka před
nimi nebyla jista, jako by v ní bylo skryto zlaté kolchidské rouno. Jiní svazovali plachty a různé domácí potřeby do velikých
ranců, jako by chtěli zřítit nějaký jarmark; co však nemínili vzít s sebou, to bylo rozbito a zničeno; někteří propichovali seno

zapamatuj si

Šestisvazkový barokní, tzv. vývojový
román s prvky pikareskní prózy,
zpověď hlavního hrdiny – chlapce; obraz
Německa v době třicetileté války – s nadsázkou
a pronikavým pohledem zobrazeny negativní jevy
skutečnosti a pocit bezmocnosti člověka.
Ukázka – Simplicius Simplicissimus (= Prostáček
Nejprostší) se ještě jako dítě setkává poprvé
s žoldnéřským barbarstvím, prchá ze zničeného
domova před hrůzami války

a slámu svými kordy, jako by ještě nebyli zapíchali dost ovcí a vepřů; jiní vysypávali peří z peřin a cpali je slaninou, sušeným masem a jinými věcmi, jako by pak poležení na nich bylo příjemnější. Jiní rozbíjeli kamna a okna, jako by prorokovali věčné léto...

Tehdy teprve začali vytahovat z pistolí kaménky a na jejich místa přišroubovali palce venkovanů a týrali ty ubožáky tak, jako by chtěli upalovat čarodějnice, nebo vstřčili již také jednoho z nich do pece a zatopili pod ním, třebaže se ještě k ničemu nepřiznal; jinému uvázali kolem hlavy provaz a utáhli jej klackem tak, že mu z úst i z uší vytryskla krev. Zkrátka každý z vojáků měl svůj vlastní nápad, jak sedláky trýznit, a tak také každý sedlák měl svá zvláštní muka.

Přeložil J. Zaordlek

Otázky

- Kdo je vypravěčem?
- Co zobrazuje ukázka a jak? Jaký záměr sleduje autor?
- Čím je dosaženo názornosti? Dokažte naturalistickou konkrétnost výpovědi, drsnou realitu, smysl pro humor a květnatost barokního vypravěčského stylu.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Baroko

Andreas Gryphius

Výhost světa (pol. 17. st.) – zkráceno

Čím je mi tento svět? On v ohni bude stát.
Čím světská nádhera? Ta v smrti bude pryč.
Co platná učenost, ten všeošidný dým?
Co čáry minulosti jsou víc než povětrný sen?
Jak sníh je spanilost. A tento život smrt.

To vše mi zapáchá. A proto volám smrt.
Moc, krásu, bohatství, vše vidím neobstát.
Než počínáme žít, je často život pryč.
Kdo shání blahobyť, co uhoní než dým?
A koho roznítí ten slávy klam a mam,
úzkostně sní, když bdí: on bdí a je to sen.

zapamatuj si

Ukázka z tvorby protestantského básníka, pohled k nadosobním a nadpozemským hodnotám; atmosféra napětí, střetání dobra a zla

Vstaň, duše! Vzhůru! Vstaň a setřes tento sen!
Odvrz, co světské jest, a zdolej zmar a smrt!
Před onou stolicí až, duše, budeš stát,
co prospěje ti svět, ten svět, jenž bude pryč?
Číms to byl oslněn, můj duchu? Tento dým
ti mohl udělat, ten pustý klam a mam?

Přeložil E. A. Saudek

Otázky

- Jak je zachycen pozemský svět?
- Které motivy a pocity převládají?
- Které prostředky dávají výpovědi úvahovost?
- Názory kterého básníka autor připomíná?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Baroko

Literatura emigrantů

Jan Amos Komenský

Labyrint světa a ráj srdce (1631)

Kapitola I.

O příčinách v svět putování

Když jsem v tom věku byl, v kterémž se lidskému rozumu rozdíl mezi dobrým a zlým ukazovati začíná, vida já rozdílné mezi lidmi stavy, řády, povolání, práce a předsevzetí, jimiž se zanášejí, zdála mi se toho nemalá býti potřeba, abych se dobře k kterému bych se houfu lidí připojiti a v jakých věcech život trávit měl, rozmyslil.

Na kterouž věc mnoho a často pomýšleje a s rozumem svým pilně se radě, na tom mi se ustanovovala mysl, abych sobě takový života způsob, v kterémž by co nejméně starostí a kvaltování, co nejvíc pak pohodlí, pokoje a dobré mysli bylo, oblíbil.

Kapitola II.

Poutník dostal Všudybuda za vůdce

I vyšel jsem od sebe sám a ohlédati se počal, mysle, odkud a jak začít. Vtom ihned nevím, kde se tu vezme člověk jakýsi křepkého chodu, obratného vzhledu a řeči hbité, takže mi se nohy, oči, jazyk, vše na obrtlíku míti zdál. Ten přivina se ke mně, odkud a kam bych měl, dotazoval se. Já, že jsem z domu svého vyšel a v světě se provandrovati a něco zkusiti úmysl mám.

Shváliv mi to: „Kdepak vůdce jakého máš?“ řekl. – Já odpověděl: „Žádného nemám, Bohu a svým očím důvěřuji, že mě nezavedou.“ – „Nespravíš nic,“ řekl on. „Slychal-lis kdy co o kretenském labyrintu? – Ale to žert byl proti tomu, jak sám světa toho labyrint, zvláště nyní, spořádán jest. Neradímť, věř mně zkušenému, samotně se tam pouštět.“

„A kdepak takového vůdce vzítí mám?“ řekl jsem. – Odpověděl: „Já jsem na to, abych takové, kteří něco shlédnouti a zkusiti žádají, prováděl a jim, kde co jest, ukazoval. – Jméno mé jest Všeověd, přijímám Všudybud, který všecken svět prochází, do všech koutů nahlédám, na každého člověka řeči a činy se vyptávám, co zjevného jest, vše spatřuji, co tajného, vše slídím a stihám.“

Kapitola XII.

Vypsání bibliotéky

Takž vejdemo. A aj, tu síň veliká, již jsem ani konce neznamenal, a v ní po všech stranách plno polic, příhrad, škatulí a krabic, že by jich na sta tisících vozů neodvozil, a každá měla svůj nápis a titul. I řekl jsem: „Do jakéž jsme toto pak apatěky vešli?“ – „Do apatěky,“ řekl tlumočník, „kdež se lékové proti neduhům mysli chovají: a ta vlastním jménem bibliotéka slove. Pohled, jací tu neskonali skladové moudrosti!“ Hledě tedy já vidím učenců páteře přicházejících rozličně se okolo toho zatáčeti. Někteří nejpěknější a nejsuttilnější vybírajíce, po kusu z nich vytahovali a do sebe přijímali, povlovně sobě žvýkajíce a zažívajíce. Já přistoupě k jednomu, táži se, co to dělá. Odpověděl mi:

„Prospívám.“ – I hledím na něj pilněji a vidím jej tlustého a tučného, barvy krásné; oči se mu jako svíce stkvěly, řeč byla pozorná a všecko při něm čilé. I dí mi tlumočník: „Ovšem pak tito.“ I pohledím, a aj, někteří tu velmi lakotně s tím zacházejí, pořád, co jim k rukám přišlo, do sebe cpajíce. Na něž pilněji hledě, nevidím nic, aby jim barvy neb těla neb tuku co přibývalo kromě samého břicha odutí a rozecpání. Někteří z těch takových i v závrat upadali a s smyslem se pomíjeli, někteří od toho bledli, schli i mřeli. Což jiní vidouc, na ně sobě ukazovali, a jak nebezpečno s knihami (nebo tak krabicím těm říkali), zacházeti, sobě vypravovali.

zapamatuj si

Rozsáhlá jinotajná próza, obraz autorovy pouti světem jako městem, marné hledání štěstí a spravedlnosti, kritika nedostatků soudobé společnosti; útočiště nachází ve spojení s Bohem

Kapitola XX.

Stav soldátský

Takž vejdemo do poslední ulice, kdež hned v prvním placu ne málo lidí stojí červeně přioděných; k nimž přistoupě slyším, že se smlouvají, jak by se smrti křídla dáti mohla, aby tak zdaleka jako zblízka v okamžení mohla pronikati.

* * *

Vtom se cos na buben udeří a zavzní trouba a udělá se hřmot a křik! A aj, vztyčíc se každý a schápajíc řezáky, tesáky, bodáky a co kdo měl, strkají to beze vší lítosti do sebe vespolek, až krev stříká, sekají a flekají na sebe hůř než nejlitější šelmy. Tu se hřmot na všechny strany rozmáhá, tu slyšeti dusot koní, chřest pancířů, břinkot mečů, rochání střelby, fíčení okolo uší létajících střel a kulí, zvuk trub, třeskot bubnů, křik ponoukajících k boji, křik vítězících, křik raněných a umírajících; tu viděti olověné hrozné krupobití; tu ohnivé strašlivé blýskání a hřmání slyšeti; tu jednak tomu, jednak onomu ruka, hlava, noha přeč létá; tu jeden přes druhého se kácí a všechno ve krvi splývá. „Ach, všemohoucí Bože, což se toto děje!“ řekl jsem. „Zahynouti-liž má ten svět?“

Kapitola XXXVI.

Poutník z světa utéci chce

Já ani se na to dívati ani bolesti srdce déle snášeti nemoha, prchl jsem, na poušť někam aneb raději, kdyby možné bylo, z světa ven utéci chtěje. Ale vůdcové moji po mně se pustivše, dostihli mne, a kam to chci, se tázali. Já mlčením odbýti chtěje, neodpovídal jsem nic. Ale když se nezbedně, pustiti mne nechťce, dobývali, řekl jsem. „Již vidím, že v světě lépe nebude! Tisíckrát umříti volím, nežli tu býti, kdež se tak děje, a dívati se na nepravost, faleš, lež, svod, ukrutnost.“

Od níž ztrnuly všechny vnitřnosti mé, a všechno tělo mé drkotalo, a zděšen byv, mdlobou jsem na zem padl a tak žalostivě zvolal: „Ach přemizerní, bídní, nešťastní lidé! Toto-liž jest vaše poslední sláva! Toto-liž tolik nádherných vašich činů závěrek! Toto-li cíl vašich, jimiž se nadýmáte, umění a rozličné moudrosti! Toto-li po tak mnoha nesčíslných pracích a kvaltováních žádaný ten pokoj a odpočinutí! Toto-li ta, kterouž sobě vždycky slibujete, nesmrtedlnost! Ach Bože, Bože, Bože! Bože, jestliže jaký Bůh jsi, smiluj se nade mnou bídným!“

Otázky

- Proč se poutník (autor) vypravil do světa?
- Kdo se stal jeho druhým průvodcem? Co oba průvodci symbolizují?
- Jak je zobrazen svět? Na jakém principu?
- Jak autor popisuje bitvu? Posuďte jeho postoj k válce.
- Co autor kritizuje? Kde hledá východisko, útočiště a oporu? Jak celkově skladba vyznívá?
- Dokažte, v čem spočívá barokní citění doby. V čem je aktuálnost autorových myšlenek?
- V čem je působivost díla? Doložte prostředky beletrizace.
- Posuďte autorův styl – doznívající humanistický, nový barokní a v závěru biblický. V čem se odlišují?
- Posuďte autorovo bohatství slovní zásoby a jeho obraznost.
- Kterého typu složitěho souvětí autor užívá (pod vlivem latiny)? Vysvětlete jeho podstatu.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká pobělohorská literatura

Velká didaktika – Didactica magna (1657)

Kapitola IX

Že do škol všechna mládež obrácena býti má:

Školy pak mají býti nejen pro všechnu, urozenou i ne-

zapamatuj si

Základní pedagogický spis o zásadách vyučování a výchovy; souhrn pedagogických zásad, návrhy nové organizace vzdělávání

urozenou, bohatou i chudou, obojího pohlaví mládež. A to proto, že: Všechných lidí, co se jich na svět zrodí, jeden a týž jest cíl, lidmi býti, to jest tvorem rozumným, pánem tvorů...

Všechněm tedy v umění, mravích... cvičení potřebí...

Nemůže se také příčiny žádné ukázati, proč by ženské pohlaví (nech i o tom obzvláště něco řeknu) od umění jazyků a moudrosti odměšováno býti mělo. Nebo rovně lidé jsou,... rovně myslí k chápání moudrosti způsobou obdařené, ba dokonce vtipu jemností často nad nás poctěné...

Kapitola XXI

... Snadná bude žákovi každá práce, jestliže mu všeho, co kdy dělati má, zřetelný vzor ukážeš, aby odkud začít, kam směřovati, kudy vésti má, vždycky jasně viděl...

Didaktika analytická (1647)

CLXXXV

Opakování a zkoušky necht' jsou prováděny stále. Jinými slovy: budiž přihlíženo k tomu, aby sama metoda učení sestávala z praktického opakování a zkoušení. Části zkoušky jsou: zkoumati: 1. Zda se někdo něčemu naučil; to se objeví, umí-li to odříkávati. 2. Zda to pochopil; to se pozná různými analytickými otázkami. 3. Zda zná použití toho; to ukáže nakázaná praxe, prováděná bez přípravy...

Velká didaktika – O čtyřdílné školní dílně podle stupňů věku a prospěchu

3. Rozdělíme tedy ona léta postupujícího věku na čtyři oddělené stupně: dětství, chlapectví, dospívající věk a jinošství, prikazující každému tomu stupni dobu šesti let a zvláštní školu tak, aby škola

I. dětství	byl(a) klín mateřský,
II. chlapectví	škola elementární čili obecná škola s vyučovacím jazykem mateřským,
III. dospívající věku	škola latinská čili gymnasium,
IV. jinošství	akademie a cesty

A to škola mateřská aby byla v každém domě, škola obecná v obci, městečku i vesnici, gymnasium v každém městě, akademie v každém království neb i v každé větší provincii.

Z latiny přeložil A. Krejčí

Otázky

- Které pedagogické názory Komenský prosazoval? Které jsou dodnes aktuální a moderní?
- Pro koho byla psána teoretická pedagogická díla?
- Proč je Komenský nazýván „učitelem národů“?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká pobělohorská literatura

Kšaft umírající matky, Jednoty bratrské (1650)

Na tebe, národe český a moravský, vlasti milá, zapomenouti také nemohu při svém již dokonalém s tebou se loučení, nýbrž k tobě nejpředněji se obracejíc, tebe pokladů svých, kteréž mi byl svěřil Pán, nápadníkem a dědicem nejpřednějším činím... Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí

zapamatuj si

Poslední pastýřský list biskupa jednoty, alegorická forma závěti – na základě předtuchy konce jednoty bratrské; rozloučení se s národem, víra v jeho lepší budoucnost a útěcha exulantům v bezvýchodné situaci, kdy skončila jejich naděje na návrat do vlasti

tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český! A pro tuto nádej tebe dědicem činím všeho toho, co jsem koli po předcích svých byla zdělila a přes těžké a nesnadné časy přechovávala, nýbrž i v čem koli dobrém skrze práci synů mých a požehnání boží rozhojnění jsem přijala, to všechno tobě zcela odkazuji...

Otázky

- Za jakých historických okolností vzniklo toto dílo?
- Koho považuje Komenský za dědice jednoty bratrské?
- Vysvětlíte, proč je považován za „básníka naděje“.
- Porovnejte, v čem spočívá světový význam Komenského a v čem Jana Husa. Co mají společného?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká pobělohorská literatura

Svět v obrazech – Orbis sensualium pictus (1658)

Míry a váhy

Věci v jednom kuse jdoucí měříme na loket¹, tekuté na míru², suché na měřice³. Tíži věcí zkoumáme závažím⁴ a váhou⁵. Na této bývá hřidel⁶, uprostřed něho osa⁷, nahoře klejch⁸, v němž se klátí jazyček⁹. Z obou stran jsou misky (vážky)¹⁰ visící na provázcích¹¹. Na přezmenu¹² se váží věci věšice se na hák¹³; závaží¹⁴ naproti ukazuje, zdali jest rovná váha či nic.

zapamatuj si

První obrázková jazyková učebnice na světě; 150 kapitol opatřených dřevoryty s čísly odpovídajícími příslušným pojmenováním v textu; poprvé vydána v Norimberku s dvojjazyčným textem (latinským a německým), s českým textem až po smrti Komenského (v Levoči 1685). Míry a váhy tvoří 127. kapitolu spisu. Učebnice je přehlednou encyklopedií vědění o světě.

Otázky

- Kterou z pedagogických zásad uskutečňuje Komenský při jazykovém vyučování v této učebnici?
- Má tento spis charakter pouze jazykové učebnice?
- Jak souvisí s Komenského snahami vševědnými (pansofickými)?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká pobělohorská literatura

Domácí, oficiální literatura

Fridrich (Bedřich) Bridel

Co Bůh? Člověk? (1658)

... Já jsem bída neřestí,
chudoba, samé žebrání:
tys poklad, pouhé štěstí,
všeho dobrého oplejvání,
tys původ všeho dobrého,
tys poklad velmi podivný.
Já kořen všeho zlého,
mrzký, nestálý, pochybný.

* * *

Tys propasti dno, svršek,
já nejmenší krůpějička;
ty jsi slunce okršlek,
já jeho malá jiskřička;
ty jsi květu samý květ,
já jsem jen pejří polední,
rosys rosa, novýs svět,
já pak bublínka večerní.

* * *

... Ó bože můj, ach co jsem?
Zdali se mně jen něco zdá?
Nevím, jsem-li, čili se zdá:
jsem, jsem než od samého,
jsem, Bože, jsem než od tebe,
ne od sebe samého,
od tebe, jenžs stvořil nebe.

zapamatuj si

Duchovní náboženská lyrika světové
úrovně, myšlenkově závažná veršovaná
meditace o nicotnosti člověka
a všemocnosti, dokonalosti Boha

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká pobělohorská literatura

Otázky

- Všímněte si zajímavého názvu skladby – co příznačného pro barokní literaturu naznačuje?
- Pojmenujte základní stavební princip skladby. Doložte v textu.
- Jak se autor vyjadřuje o pozemském světě, o čem uvažuje, k čemu směřuje? (viz závěrečné verše)
- Převažuje vyjadřování obrazné, nebo přímé? Jakou funkci mají v textu otázky?
- Posuďte verš filozofické reflexivní lyriky patetického rázu.
- V čem báseň připomíná německého lyrika A. Gryphia?

Adam Michna z Otradovic

Čhtíc, aby spal (Česká mariánská muzika, 1647)

část idylicky laděné vánoční písně

Čhtíc, aby spal, tak zpívala
synáčkovi
matka, jež ponocovala,
miláčkovi:
Nynej, rozkošné dětátko,
synu boží,
nynej, nynej nemluvnátko,
světa zboží!

Tobě lůžko jsem ustlala,
Spasiteli,
tvory k tvé chvále svolala,
Stvořiteli.
Nynej, krásu a koruno
svrchovaná,
nynej, milujících ceno
vinšovaná!

Nynej, ta jest matky žádost,
holubičko,
nynej všech anjelův radost,
má perličko:
slávu chválu vždy nabudeš
od mamičky,
když se vyspíš, jísti budeš
med včeličky.

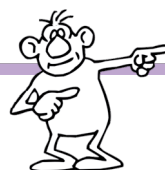
vysvětlivka

zboží – poklad;
vinšovaný – vytoužený, přáný

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká pobělohorská literatura

Otázky

- Jakou formu má skladba?
- Co je jejím tématem? Jakou povahu má téma – pozemskou, nebo nadpozemskou?
- Které typické písňové znaky má skladba?
- Proč zlidověla?
- Vyjádřete vzájemnou odlišnost obou barokních básníků (Bridel, Adam Michna); co mají společného?

Bohuslav Balbín

Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého (1672, vyd. až 1775 A. M. Pelclem)

Ty, z patronů země české nejpřednější a největší, Václave! Vratislavem buď a Čechám svým navrať dávnou slávu! Opět postav nás na to místo, z něhož jsme padli nezaslouženě, vlastní netečností a zločinnou zlobou jiných neb pochlebnictvím mnohých, nejvěrněji až do skonání sloužice tobě i nej-
světější víře, i králům! Ty národa našeho záštitu a podporo!

Zahyneme-li, tobě zahyneme! Od nových obyvatelů bys marně očekával té pocty, kterou tebe, země česká, od tolika věků velebí a miluje. Tudíž v pokoře prosíme, toto opakujeme:

Nedej zahynouti nám i budoucím!

zapamatuj si

Latinské pojednání, projev
vlasteneckého smýšlení jezuitů;
vášnivá obrana češtiny proti germanizaci

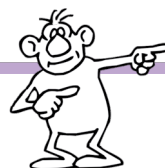

Otázky

- Co autor obhajuje? Co ostře kritizuje?
- Na koho se v závěru obrací o pomoc, ke komu obrací modlitbu?
- Co svými slovy autor o sobě prozrazuje?
- Posudte kultivovaný jazyk.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká pobělohorská literatura

Lidová a pololidová slovesnost

Nová píseň o udatnosti Laudonově k dobytí Bělehradu (18. st.)

Předně v Litomyšli, nyní v Hoře Kutné vytištěná.
Zpívá se jako: V Praze, Vídni, v hlavních městech ...

zapamatuj si

Kramářská jarmareční píseň o 23 strofách

Poslechněte mne, Čechové,
Uhři, též i Moravané,
co vám budu zpívati,
noviny povídati.

Nastavte teď svoje uši,
buďte věrný, jak přísluší,
našemu Josefovi,
to římskému císaři.

Za něj se všichni modlete
jednotejným hlasem,
by mu Bůh dal vítězství
nad tureckou zlostí.

Však ale radostné chvíle,
od Laudona kurýr jede,
že Bělehrad dostali,
šťastně vybojovali.

* * *

A tak se vši zmužilostí,
přes palisády se vzteklostí
dolní města dobyli,
mnoho Turků pobili.

Pak se stalo domluvení
všech zbraní, konec střelení,
Turci zbroje složili,
Bělehrad opustili.

Otázky

- Posuďte formu, jazyk lidových skladeb, kvalitu verše.

Václav František Kocmánek Interludium kratochvilné o selském hňupu chtějícím žákem býti (17. stol.)

Osob rozmlouvajících jest 6: 1. Kuba, otec; 2. Vávra, jeho syn; 3. Krčmář; 4. Rejna, dcera jeho; 5. Bára, krčmářka; 6. Mikeš, syn krčmářův.

KUBA

Milý bože, jak jest to pak,
že ten svět jde tak naopak?
Všickni lidé, mladí, staří,
jsme podobni nosem, tváří
i vočíma také k sobě,
majíc každý uši obě –
však víc jeden nežli druhý
jest nad něj hrubě bohatý;
někdo ve dne v noci dělá,
až mu hned pot teče z těla,
a do ustání pracuje,
chliba sobě dobývá,
avšak s nic nemůže býti,
musí jako kluk choditi.
I synu, blázne, poslouchej,

ne jako vosel se miklej,
neb neníčko mluvím moudře
a bez poblouzení dobře!

* * *

VÁVRA

I, i, Kubo, Kubo, táto,
jest mi náramně divné to,
že by ty měl moudrým býti
a něco dobře mluvit!
Však to u tebe nebývá,
mluvíváš co háká slíva.

* * *

VÁVRA (*přicházejí ke krčmářovi*)

Já jsem, já, snad upřímnější
k tvé dceři, mé nejmilejší.
Nyní jdu k tobě na radu,

aby mi poradil pravdu,
mám-li v městě žákem býti
tak, jakž to tatík chce mítí?

KRČMÁŘ

Bude-li slavík z krkavce,
také z vlka tichá ovce,
ze psa zajíc, z mrchy vůně,
zbráníš-li kuřata kuně,
půjde-li zpátkem Vltava,
tancovat na ledě kráva,
bude-li žid pravý křesťan,
milosrdný lakomý pán,
bude-li liška s kohoutem
ve vsi se pásti za plotem,
panna pak na jednom dosti
bude-li mít v upřímnosti –
taky ty žákem můžeš být,
když se ty věci budou dít.

zapamatuj si

Parodický obraz tehdejšího venkovana

Otázky

- Proti komu je hra zaměřena, komu se vysmívá?
- Kým je tvořena, pro koho je určena?
- Posuďte verš a jazyk skladby. Čím je dosaženo komického účinku?
- Čemu se říká interludium (mezihra)?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká pobělohorská literatura

Lamentatio rusticana – naříkání a pláč sprostých a ubohých sedláků českých na lid vojenský (17. st.)

Ach, ach, Bože, proč nás trápí tak vojáci
mnohem ukrutněji než pohané Turci?
I proč jich netresceš, zdaž z nich moci nemáš,
jsouce Pán přemocný, přece se jim díváš?
Otče náš!

Kteřížto, jsouc rovně jako my křesťané,
učinění jsou nám nepřátelé zjevně,
jimžto k z mordování podáváme těl svých,
majíc potěšení v hojných záslibcích tvých,
jenž jsí na nebesích.

Rozličná trápení na nás vymyslili,
skrže než peníze na nás vymučili,
vodu nám do ousť lít povážili se,
to téměř do smrti, říkat nestydíc se:
Posvět se!

vysvětlivka

lamentatio rusticana – nářek sedláka;
moci z nich nemáš – nemůžeš je
zmocit; *díváš se jim* – přihlížíš (co tropí)

zapamatuj si

Obdoba exulantských útěšných spisů;
o nespravedlivém utrpení sedláků
za třicetileté války

Jiní nás u bidel za ruce věšeli,
pod nohami slámu nám zapalovali,
křičíc „Dej peníze!“ a „Kde máš zboží své?“
O tom dobře ví, i kde máš též koně své,
jméno tvé.

Jsouce tak trápeni, hned jsme povídali,
kde jsme o čemkoli jak a kdy věděli,
mnozí z bolesti pouštěli jsme duše své,
vzývají, doufají v přeslavné jméno tvé:
Přijď království tvé!

* * *

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká pobělohorská literatura

Otázky

- Co znamenají slova názvu?
- Co vyjadřuje skladba, proti komu je zaměřena?
- Jakou pravidelnost a zvláštní podobu má každá sloka, jak je text uspořádán?
- Jaká orientace, víra v co převládá a sílí opět v baroku?
- Kdo je podle barokních umělců schopen odstranit ze světa bídu, utrpení, války, násilí?
- Které umělecké postupy jsou pro barokní literaturu příznačné?
- Čí životní pocity a názory odráží lidová, případně pololidová tvorba?

Klasicismus, osvícenství, preromantismus (sentimentalismus)

Francie

Pierre Corneille

Cid (1636)

Třetí dějství

Výstup 3.

Elvira, Chimena

CHIMENA

Konečně mohu ti, když nyní jsme jen spolu,
bez studu vyjavit už krutost svého bolu,
konečně nemusím svůj nářek přemáhat
a mohu vylít ti svou duši plnou vád.
Můj otec dokonal, sklán právě první zbraní,
kterou don Rodrigo dnes sevřel ve své dlaní.
Ó plačte, oči mé, a roňte svoji sůl!
Půl mého života mi sklála druhou půl
a nutí mě se mstit, po oné kruté ráně,
za tu, co nemám už, na té, co zůstává mně.

ELVIRA

Nu, uklidněte se!

CHIMENA

Ach, jak se uklidnit?
Jak mohu nalézt v tom protivenství klid?
Co může učinit kdy konec té mé muce,
když nikdy nemohu mít záští k vinné ruce?
Več mohu doufat, než v peklo věčných béd,
když stíhám pro vinu a viník je můj svět?

ELVIRA

Co! Milujete ho – i po tom, co se stalo?

CHIMENA

Ach, já ho zbožňuji! Díím: milovat je málo.
Má láska odmítá mou pomstychtivost, věz!
Mám svého milence v mém nepříteli dnes.
V mém srdci, přes to vše, co zlobou plní mi je,
se ještě Rodrigo s mým otcem stále bije.
Útočí, tísní ho, brání se, couvá zpět,
hned silný, vítězný, a slabý, slabý hned.
Rve moje srdce sic v tom boji zloby s city,
mou duši nemá však, nechť boj je jak chce lýtý.
A ať mne jakkoli má láska pod svým jhem,

zapamatuj si

Veršovaná klasicistní tragikomedie tzv. vysokého stylu o 5 dějstvích s rytířským tématem; drama lásky a cti, velikosti a ceny oběti; odehrává se v pol. 11. st. v Seville; Rodrigo-Cid zabil hraběte z Gormazu, otce své milé Chimeny, aby pomstil potupu vlastního otce dona Diega; Chimena, ačkoli miluje Rodriga, musí potrestat vraha a hájit tak čest svého otce; požadavek rodové cti, povinnost vítězí nad osobními city, láskou; konflikt končí smírně zásahem krále (Rodrigo vykoupil svou vinu statečností a udatností v boji s Maury); autor je stoupenec idejí absolutistického státu

jdu za povinností a jejím příkazem.

Jdu, kam mi velí čest, a nedbám nic svých citů.

Miluji Rodriga a trpím tím, co chci tu.

Mé srdce stojí s ním, já přes ten hlas však vím,
kdo jsem a že byl dnes můj otec zabit jím.

ELVIRA

Chcete ho stíhat?

CHIMENA

Ó kruté pomyšlení!

Jak kruté stíhání! Žel, jiné cesty není.

Chci hlavu milence a bojím se ji mít.

Nemohu přežít jej a chci ho zahubit.

Výstup 4.

Předchozí, don Rodrigo; Rodrigo žádá Chimenu, aby se sama pomstila. Nabízí jí svůj meč.

DON RODRIGO

Neváhej

–vhrůžením v moji krev té barvy zbavit jej!

CHIMENA

Je kruté v jednom dni jít vraždit otce zbraní

a pozůstalou dceř pak hrůzou ze shledání.
Dej pryč ten hrozný meč, já ho již nesnáším.
Chceš se mnou hovořit a zabíjíš mě jím.

DON RODRIGO (*schovávaje meč*)

Tím však se nevzdávám své touhy plné muky
už skončit bídné dny pod dopadem tvé ruky.
Nečekej, že se ti má láska bude kát,
že bude zbaběle snad skutku litovat.
Prchlivý vztekly čin, žel Bohu bez nápravy,
vzal mému otci čest a dotkl se mé slávy.
Políček muže tne až příliš hluboce.
Já rovněž uražen jsem hledal původce
a pomstil jsem svou čest a otce bez milosti.
Udělal bych to zas za stejných okolností.
Má láska zvedala pro tebe dlouho hlas

a stála proti mně a otci po ten čas.
Sud', posud' její moc, když jsem moh váhat v skrytu,
zda mám vzít svoji mstu s tou hanbou na svém štítu!
Měl jsem snést pohanu, či se ti znelíbit.
Sám jsem si myslel též, že v zlobě ztrácím klid,
a pokládal jsem se za příliš prchlivého.
Tak by spor rozhodla tvá sličnost podle všeho,
kdyby mi neřekl můj nejvnitřnější hlas,
že by muž beze cti byl nehoden tvých krás,
a přese vše, cos mi v svém něžném srdci přála,
bys mnou, teď bezectným, v něm jenom pohrdala,
že bych ti slyšením tvé lásky utrhal
a nezasluhoval tvé náklonnosti dál.

Otázky

- Charakterizujte obě hlavní postavy. Do jaké neřešitelné situace se dostávají?
- Která událost změnila jejich vyhlídky na sňatek?
- Z jejich dialogu vyvoďte a doložte základní konflikt tragédie.
- Don Rodrigo získává za vítězství nad Maury čestný přídomek Cid (pán) – kde jste se s touto hrdinskou tematikou už dříve setkali?
- Posuďte blízkost i odlišnost tohoto dramatu ve srovnání s antickou tragédií.
- Jak vyznívá závěr hry? Odpovídá tragédií?
- Proč má rozhodující závěrečné slovo král a všichni se mu podřizují?
- Charakterizujte verš (počet slabik, rým, metrum). Odpovídá vázaná řeč závažnosti obsahu a vznešenosti společenských kruhů i ideálů?
- Vyvoďte z hry znaky tzv. klasicistního dramatu.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Klasicismus

Molière

Tartuffe neboli Podvodník (1664)

1. dějství

KLEANTES (*bratr Orgonovy ženy Elmíry*)

Ne, tak nám pro nic dát! Ach, ubohá ta žena!
Je tím svým Tartuffem už řádně opředena.

DORINA (*služka v rodině Orgonově*)

To všechno není nic. Což teprv její syn!
Ten upad' nadobro do jeho pavučin.
Za zmatků v království slul jako moudrá hlava
a bil se za prince a jeho svatá práva.
Co je však osedlán tím lumpem Tartuffem,
je jako pitomý a vidí se jen v něm.

zapamatuj si

Klasicistní veršovaná satirická komedie
o 5 dějstvích, politická hra (odraz
absolutismu ve Francii za nezletilého
Ludvíka XIV., vzpoura šlechty).

Do přízně zámožného měšťana Orgona se vetřel
Tartuffe (Svatoušek); Orgonova rodina s nelibostí
pozoruje, jak ovlivňuje Orgonovo jednání ve
svůj prospěch; nakonec je odhalen a spravedlivě
potrestán; autorův útok na pokrytectví,
kritika církve

Zve jej svým bratříčkem a má ho radši věru než matku, manželku či syna nebo dceru. Se svými starostmi se sdílí jenom s ním, a má ho za zrádce před každým konáním. Objímá šibala a chová ho jak v plence a visí na něm víc než možno na milence. U stolu, při jídle, ho chce mít na čele, je šťasten, když se cpe za všechny přátele, sám poděluje ho vždy největšími díly, a když pak krkne, dí: „I pozdrav Bůh, můj milý!“ Ten taškář zkrátka je teď jeho miláček. Cituje nábožně, co kdy kde o kom řek', nejmenší jeho čin má za div z boží vůle, a vše, co prohodí, je pro něj orákule. On svoji kavku zná a hodlá z toho týť. Ví, jak svým pozlátkem ho pěkně oslnit, nabývá, pokrytec, čím dále více pudy a tepe celý dům pro jeho „těžké bludy“. Teď nám chce dokonce číst svoje levity i jeho pacholek, po pánu podšitý. Přichází za námi a divoce nás káře pro naše lícidlo a mušku prostřed tváře. Onehdy našel nám v modlitbách kapesník: roztrhal nám ho řas a spustil strašný křik, že prý jsme spojili v své hříšné nedbalosti ďáblovy ozdoby, jak říkal, se svatostí!

Výstup 4

Kleantes, Dorina, Orgon

ORGON

Á, dobrý den! Tak už jsem, švagře, zpět!

KLEANTES

Chci jít, a vtom vás zřím se šťastně navracet.

Na našem venkově teď dvakrát pěkně není.

ORGON

Dorino!

(Ke Kleantovi) Odpusťte! Maličké poshování!

Chci, dovolíte-li, střást z duše darmý strach a informovat se o zdejších novinkách.

(K Dorině)

Jak prošly ty dva dni? Máš pro mne dobré zprávy?

Nuž, co jste dělali? Jsou v domě všichni zdraví?

DORINA

U paní včera byl strach z vážné nemoci.

Trpěla horečkou až dlouho do noci.

ORGON

A Tartuffe?

DORINA

Ale ten? Ten se má znamenitě.

Je tlustý, kulatý a červený jak dítě.

ORGON

Ubožák!

DORINA

Navečer jí bylo velmi zle.

Nechtěla, nešťastná, nic slyšet o jídle a stěžovala si na silnou bolest hlavy.

ORGON

A Tartuffe?

DORINA

Ale ten? Byl jako vždycky žravý.

K večeri zbožně sprásk' dva páry tučných sluk a půlku selete, že potom málem puk!

ORGON

Ubožák!

Přeložil S. Kadlec

Otázky

- V kterém společenském prostředí se děj odehrává?
- Charakterizujte Orgona a Tartuffa.
- V které z ukázek je nepřímá charakteristika postavy, totiž v jednání, kde je přímá charakteristika postavy a kdo závažné názory pronáší?
- Kdo zná a odhaluje skutečnou povahu Tartuffa?
- Jaký záměr sledoval autor?

odkaz

Viz Literatura v kostce, Klasicismus

- Autor volil řeč vázanou, nebo prózu?
- Porovnejte mluvu postav tohoto dramatu s mluvou postav v dramatu Cid.
- Podejte důkazy, že hra je nízkého stylu. Posuďte vyjadřování služby Doriny.
- Charakterizujte verš hry.

Lakomec (1669)

Výstup 7

Harpagon, sám

HARPAGON (*už ze zahrady je ho slyšet, jak křičí*)

Chyťte zloděje!

(*Vběhne prostovlasý*)

Chyťte zloděje! Chyťte zloděje! Chyťte vraha! Stráž! Panebože na nebi! Je po mně! Zabili mě! Podřezali mě! Ukradli mi moje peníze! Kdo to mohl být? Kam se propad? Kde se skrývá? Kam se vrtnout, abych ho našel? Kam běžet? Kam nebžet? Není tamhle? Nebo tady? Kdo je to? Stůj! Vrať mi mé peníze, padouchu!

(*Popadne sebe samého za ruku*)

Fuj, to jsem já. Jsem z toho celý tumpachový: už nevím, kdo jsem, ani co dělám. Ach, peníze, penízky, vy moji zlatí drahouškové! Vzali mi vás! Jste pryč, a pryč je má opora, má útěcha, má radost! Pro mne je všemu konec! Nemám už, co bych na tomto světě pohledával! Bez vás nemohu žít! To je hotová věc, prostě nemohu! Umírám, jsem nebožtík, jsem pod drnem. Copak se nenajde někdo, kdo by mě vzkřísil? Kdo by mi vrátil mé drahé peníze nebo aspoň mi řekl, kdo mi je vzal? Cože? Říkal jste něco? Nic. Nikdo ani muk! Ať to byl kdo byl, kdo mi je vzal, moc a moc dobře si to vyčíhal – zrovna, když jsem se domlouval s tím svým nezdarou. Vzhůru! Pryč! Přivedu policii a celou domácnost dám vzít na skřípec: služky, syna, dceru, a sebe taky! Co to je za shromáždění lidu? Ať se podívám na koho se podívám, není tu človíčka, abych ho neměl v podezření, a v jednom každém z nich vidím toho, co mě okrad. Co? O čem si to tam povídají? O tom zloději? Proboha živého, kdybyste se něco o něm dověděli, na kolenou vás prosím, řekněte mi to! Neskrývá se mezi vámi? Všechno to kouká po mně a směje se mi. Všichni v tom máte prsty. Proto vzhůru! Pro komisaře, pro dráby, soudce, mučidla, šibenice a katovy holomky! Všechny dám oběsit, a jestli se neshledám se svými penězi, oběsím se potom sám.

Přeložil E. A. Saudek

zapamatuj si

Klasicistní, tzv. charakterové drama, komedie o 5 dějstvích; satirický výsměch mamonářství a lichvářství; Paříž v 2. pol. 17. st.; bezohlednost lakomého Harpagona, který jedná jen v zájmu svého majetku (bezohledný i k svým dětem Elise a Kleantovi)

Otázky

- Jaký literární typ představuje ústřední postava Harpagona? Co bylo jediným smyslem jeho života?
- Odkud autor převzal harpagonovský motiv? Posuďte, zda na komicím hrdinovi nejsou i rysy tragické.
- Ukázka je příkladem jednoho z dvou nejběžnějších dramatických postupů. Kterého?
- Uveďte charakteristické znaky komedie.
- V čem klasicistní drama navázalo na antickou tragédii a komedii?
- Které zaměření převažuje v literární tvorbě klasicismu: racionální (rozumové), nebo emocionální (citové)?

odkaz

Viz Literatura v kostce, Klasicismus

Jean de La Fontaine

O přednosti vědění (Bajky, 1668–1694)

Přednosti vědění

Dva občané se v rozehvěni přeli kdys o nějakou věc. První byl mudrc beze jmění, druhý – bohatý pitomec. Ten toužil, aby učenec

zapamatuj si

V příbězích, většinou zvířat, nastaveno zrcadlo lidské společnosti, satiricky zobrazeny dvorské mravy, např. pokrytectví, lstivost, ale i lidská hloupost

byl poražen a posměch sklídl.
Domníval se, že každý z lidí
je povinen jej totiž ctít.
Nu, zkrátka hlupák byl; což nutno v úctě mít
jmění, jež do klína mu spadlo?
To je mi k úctě trochu málo.
„Příteli,“ říkal mudrci,
„vědět chci,
proč vás by kdokoli měl ctíti.
Jaképak je to živobyťi,
jen knihy číst a číst! Co dokážete tím?
Vy a vám podobní v podkrovní bydlíváte,
v červnu a v prosinci týž oblek máte
a sluhou jediným je naneživš váš stín.
Takoví chudásové věční
stát nevytrhnou pohříchu.
Jen ti lidé jsou užiteční
již blahobytem svým jsou mnohým k prospěchu.

Otázky

- Zopakujte, čím se vyznačuje bajka.
- Čím je tato bajka odlišná?
- Kde je vyslovena praktická životní zkušenost?
- Je pointa dodnes aktuální?
- Posuďte verš a umělecké prostředky.

Těch radovánek jen! A všichni chválí si je:
kupec a řemeslník, ta, která sukně šije,
i ta, co je nosí, i vy, který tak rád
od mecenášů přijímáte
za špatné knihy dobrý plat.“
Slova, v nichž drzost rozeznáte,
po zásluze stih osud zlý.
Vzdělanec nemluvil, ač mnoho mohl říci.
Válka jej pomstila lépe než satirici:
Mars zničil městečko, kde oba bydleli,
a zbyli z nich jen lidé pěší.
Ten hloupý zůstal bez přístřeší,
neboť jím každý pohrdal.
Ten druhý naopak byl ctěn a vážen všemi.
Hle spor a jeho rozřešení!

Není nad vzdělanost. Blázní ať žvaní dál.

Přeložil G. Franci

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Klasicismus

Denis Diderot

Jeptiška (1760–1782, vyd. 1796)

Chovala jsem se zdrženlivě a věřila jsem si. Přišel za mnou otec; mluvil se mnou chladně; přišla matka a objala mě, přišly blahopřejné dopisy od sester a mnoha známých. Všechno probíhalo, jak jsem předpokládala, až do předvečera velkého dne... Ach, pane markýzi, prožila jsem strašnou noc! Nelehla jsem si, seděla jsem na posteli; prosila jsem Boha o pomoc; vzpínala jsem k němu ruce; dovolávala jsem se jeho svědectví, neboť on viděl, jak mě nutí násilím; představovala jsem si, co se stane na oltářních stupních; novicka nahlas protestuje proti obřadu, s nímž předtím naoko souhlasila, pohoršení účastníků, nářek jeptišek, hněv rodičů...

Všechno bylo připraveno už den předtím. Zvony vyzváněly a všem oznamovaly, že od té chvíle bude další člověk nešťastný. Srdce mi bušilo. Přišly mě obléknout, neboť to je den svátečního oblečení. Když si vzpomínám na všechnu tu obřadnost, mám i teď pocit něčeho slavnostního, co musí dojmout mladou nevinou dívku, která po jiném životě netouží. Provázely mě do kostela, sloužila se mše svatá; dobrák vikář mysl,

zapamatuj si

Osvícenský antiklerikální román ve formě dopisů markýzi de Croismare, autobiografie fiktivní hrdinky, která je přinucena proti své vůli vstoupit do kláštera kvůli svému nemanželskému původu (aby neohrozila dědické nároky vlastních dětí jejích rodičů); realistický obraz dobové morálky, kritika rodinných vztahů i církevních poměrů, zvl. v klášteřích (nesvoboda, nepřírozené poměry)

že jsem se odevzdala do vůle Boží a proslovil dlouhé kázání, v němž obrátil každé slovo naruby; bylo to všechno směšné, mluvil o štěstí, o víře, o odvaze a horlivosti a všech těch krásných citech, které u mne předpokládal. Ta propast mezi jeho chválou a mým předsevzetím mne zmátla; zaváhala jsem trochu, ale jen na okamžik. Pak jsem cítila tím jasněji, že mi chybí všechno potřebné, abych mohla být dobrou řeholnicí. Konečně nastala rozhodná chvíle. Když jsem se blížila k místu, kde jsem měla složit řeholní slib, poklesly mi nohy; dvě jeptišky mě vzaly pod paži; opřela jsem si hlavu o rameno jedné z nich a stěžím jsem se vlekla.

Nevím, co se dělo v duších přítomných, ale viděli mladou umírající oběť, kterou nesli k oltáři, a ze všech stran se ozývaly vzdechy a vzlyky, z nichž rozhodně žádné nevyšly z úst mého otce a matky. Všichni stáli; mladí lidé vystoupili na židle a drželi se mřížoví; rozhostilo se hluboké ticho, když se mne ten, kdo měl přijmout můj slib, zeptal:

„Marie Zuzano Simoninová, slibujete, že budete mluvit pravdu?“

„Slibuji.“

„Jste tu ze své vlastní svobodné vůle?“

Odpověděla jsem „Ne“, ale řeholnice, které mě provázely, řekly za mne „Ano“.

„Marie Zuzano Simoninová, slibujete Bohu čistotu, chudobu a poslušnost?“

Chvilku jsem váhala; kněz čekal; odvětila jsem:

„Ne, pane.“

Opakoval znovu svou otázku:

„Marie Zuzano Simoninová, slibujete Bohu čistotu, chudobu a poslušnost?“

„Ne, pane, ne,“ odpověděla jsem pevnějším hlasem.

Zarazil se a řekl:

„Dítě, vzpamatujte se a poslouchajte, co říkám.“

„Vaše milosti,“ řekla jsem, „ptáte se mne, zda slibuji Bohu čistotu, chudobu a poslušnost; rozuměla jsem vám dobře a odpovídám, že ne...“

Přeložil L. Milde

Otázky

- Charakterizujte hlavní hrdinkou Zuzanu Simoninovou.
- S kým je v textu konfrontována?
- Všimněte si formy díla a uvažte, který typ vyprávění zvyšuje autenticitu románu.

Jean Jacques Rousseau

Emil čili O výchově (1762)

Lidé nejsou od přírody ani králi, ani velmoži, ani dvořany, ani boháči, všichni se rodí naří a chudí, všichni podrobeni životním neštěstím, zármutkům, nehodám, potřebám, bolestem všeho druhu; konečně všichni jsou odsouzeni k smrti. To jest pravý stav člověka, z něhož není vyňat žádný smrtelník. Začnete tedy studovat v lidské přirozenosti to, co je od té přirozenosti neodlučitelné; to nejlépe působí pravou humanitu.

V šestnácti letech mladík již ví, co znamená trpět; vždyť trpěl již sám; ale sotva ví, že jiné bytosti trpí též; strasti vidět

a necítit jich není ještě znát je, a protože, jak jsem již stokrát řekl, dítě si nemůže představit, co cítí ostatní, nezná žádných nehod, leč nehody své; jakmile však první vyvin smyslnosti rozčníí v něm oheň obraznosti, začíná se vmýšlet do postavení

zapamatuj si

Pedagogické románové pojednání, kritika soudobé výchovy a návrh lepší výchovy; představa o přírodním, přirozeném a citově bohatém vývoji člověka; jen příroda zachová člověka v jeho svobodném, přirozeném stavu; román sleduje vývoj dítěte od narození až do dospělosti

svých bližních, začíná být dojímán i jejich nářky a cítit i jejich bolest. To je doba, v níž smutný obraz trpícího lidstva musí vzbudit v jeho srdci první soucit, kterého kdy zakusil... Až do věku, do kterého jsem ho dosud vychoval, nepoznal ani pocitu, ani lži. Dříve než věděl, co jest láska, neřekl nikomu: „Miluji tě velice“; nepředpisovalo se mu nijak, jak se má chovat, když vstoupí do světnice svého otce, své matky nebo svého nemocného vychovatele; nikdy se mu neukazovalo umění předstírat smutek, který necítí. Nestavěl se nikdy, jako by nad něčí smrtí plakal; neboť neví, co je smrt. Táž necitelnost, kterou chová ve svém srdci, je tak v jeho způsobech. Lhostejný ke všemu mimo sebe, jako všechny ostatní děti, nemá zájem na nikom.

Protože Emil málo uvažoval o bytostech, obdařených citem, doví se pozdě, co jsou strasti a smrt. Nářky a křik začnou dojímat jeho mysl; pohled na krev tuhnoucí způsobí, že odvrátí svůj zrak; trháni zvířete dokonávajícího způsobí mu velikou úzkost dříve, nežli bude vědět, odkud jsou tyto nové pohyby.

Přeložil A. Krejcar

Otázky

- Dokažte, že Rousseauovy názory jsou výzvou návratu člověka k přírodě, přirozenosti, v níž spatřuje svobodu.

Anglie

Jonathan Swift

Gulliverovy cesty (1726)

Díl IV., kapitola 5

Příčiny války mezi evropskými panovníky

Tázal se mě, co bývá příčinou nebo pohnutkou k tomu, že se jedna země dá do války s druhou. Řekl jsem, že je jich bez počtu. Zmíním se toliko o několika nejhlavnějších. Někdy to bývá ctižádostivost panovníků...

„Cos mi řekl,“ ozval se můj pán, „o válce, ukazuje věru nejvyšší podivuhodné účinky onoho rozumu, který si nalháváte. Ještě štěstí, že je ostuda větší nebezpečí a že jste od přírody neschopni páchat mnoho neplechy. Vaše ústa leží zarovno s obličejem, a tak se ani nemůžete pořádně pokoušet, leč se vzájemným svolením. Drápy na vašich předních a zadních nohou jsou tak krátké a choulostivé, že by jeden náš Jahu obrátil na útěk tucet vašich. A tak když přepočítám množství těch, kdo padli v boji, nezbyvá než usoudit, žeš řekl něco, co není.“

Nemohl jsem nezavrtět hlavou a nepousmát se nad jeho nevědomostí. A ježto jsem nebyl neobeznámen s uměním válečným, popsal jsem mu děla, houfnice, muškety, karabiny, pistole, koule, prach, meče, bodáky, bitvy, obléhání, ústupy, útoky, podkopy, protipodkopy, bombardování a námořní bitvy; lidi potopené s tisícem mužstva; dvacet tisíc padlých na obou stranách; smrtelné stony, údy vyletující do povětří; dým, lomoz, zmatek, ušlapání koňmi; útěk, pronásledování, vítězství; pole posetá mrtvolami ponechanými na pospas psům a vlkům a dravým ptákům; drancování, loupení, plenění, paličství a pustošení. A abych náležitě vyzdvihl udatnost svých drahých krajanů, ujišťoval jsem ho, že jsem viděl, jak při obléhání města vyhodili náraz sto nepřátel do povětří, a právě tolik na lodi. A díval jsem se, jak mrtvá těla padala po kusech dolů z oblaků, a diváci z toho měli nemalé vyražení.

Chystal jsem se na další podrobnosti, a tu mi pán poručil, abych mlčel. Řekl, že kdo rozumí povaze Jahuů, ten snad leh-

zapamatuj si

Čtyřdílný filozofický, satirický utopický román; fantastický cestopis a zároveň alegorie současného světa, kritika civilizace; vedle negativních obrazů i projekt ideálního zřízení

Výprava a putování kapitána Lemuela Gullivera (vypravěč svých osudů) do neznámých krajů a po imaginárních ostrovech; dostal se i do ideální říše vznešených koní, jimž slouží lidská obyvatelé – Jahuové; kritika domácích poměrů a evropské kultury.

ce uvěřit, že je u tak mrzkého živočicha možné, aby byl schopen všech skutků, jež jsem vyjmenoval, vyrovná-li se jeho síla a úskočnost jeho zlobě. Má řeč prý v něm ještě posílila odpor k celému tomu pokolení a pozoruje, že mu působí v hlavě zmátek, jaký dosud naprosto nepoznal...

Ale když může být tvor, který si nalhává rozum, schopen takových zvráceností, hrozí se, není-li snad zkáza té vlohy horší než sama zvířecnost. Myslí prý, že jsme místo rozumem nadáni toliko nějakou vlastností, která dovede jen posílit naše přirozené neřesti. Právě tak odraz ve zčeřelém proudu podává obraz mrzáckého těla nejen větší, nýbrž ještě znetvořenější.

Přeložil A. Skoumal

Otázky

- K poetice utopického žánru patří i zdůrazňování pravdivosti. Dokažte v textu.
- Jaký je pohled cizinců na civilizaci, kterou Gulliver vychvaluje? Co odsuzují?

Německo

Johann Gottfried Herder

Myšlenky k filozofii dějin lidstva (1784–1791)

Slovanští národové

Přes to, že tu a tam jsou zaznamenány jejich činy, nebyli nikdy národem válečných a dobrodružných podniků jako Němci; spíše se ubírali tiše za nimi a obsadili uprázdněná místa a země, až zaujali konečně onu obrovskou oblast, která sahá od Donu k Labi, od Baltického moře až k Jaderskému.

... nejohromnější to oblast, jakou po většině ještě dnes v Evropě obývá nějaký národ. Usadili se všude, aby se uvázali v majetek země opuštěné jinými, aby ji vzdělávali a jí užívali jako kolonisté, pastýři a zemědělci; po všem tom předchozím pustošení, po všem tom procházení a stěhování národů byla tudíž jejich nehluchá, pilná přítomnost těmto zemím na prospěch. Měli v lásce zemědělství, dostatek stád a obilí, rovněž tak různé domácí dovednosti, a s výrobky své země a píce zahájili všude užitečný obchod... věnovali se hornictví, dovedli taviti a slévati kovy, připravovali sůl, tkali plátno, vařili medovinu, sázeli ovocné stromy a vedli svůj svérázný život veselých hudbymilovných lidí.

Přeložil J. Patočka

Otázky

- Jak hodnotí Herder slované národy?
- Proč byly Herderovy myšlenky posilou pro národně osvobozené hnutí?

zapamatuj si

Zamyšlení nad otázkou národní individuality, národní kultury; přesvědčení o podílu každého národa na vývoji lidstva k humanitě

zapamatuj si

Drobná epika, inspirace lidovými písněmi, obdiv k lidové slovesnosti

Johann Wolfgang Goethe (Balady, 1789)

Růžička

Viděl chlapec rozkvítat
planou růži v stráni,
viděl na ní rosu stát,
rozběh se z ní radovat,
podívat se na ni.
Růže, růže, růžičko,
rudá růže v stráni!

„Utrhnu tě, růže, tam,
utrhnu tě v stráni!“
„Já tě, hochu, popíchám,
památku ti provždy dám,
nejsem na trhání.“
Růže, růže, růžičko,
rudá růže v stráni!

A ten divoch, má milá,
utrhne ji v stráni;
třebaže se bránila,
do krve ho ranila,
marně se mu brání.
Růže, růže, růžičko,
rudá růže v stráni!

Přeložil O. Fischer

Král duchů

Kdo jede tak pozdě větrem a tmou?
To otec a jeho synáček jsou;
v svém náručí otec tak pevně ho má,
tak teple, tak vroucně ho objímá.

„Můj hochu, proč tvář jsi do dlaní dal?“ –
„Což nevidíš, tatínku, vždyť je tu král!
Má korunu, vlečku, král duchů to je!“
„Jen pruh je to mlhy, ty dítě mé.“

„Můj hošku, pojď se mnou, my budem si hrát,
my krásně si žít budem napořád;
tam na břehu pestré květiny mám,
má matka šat ze zlata nosívá tam.“

„Můj otče, můj tatíčku, neslyšíš?
Král duchů mi šeptá a slibuje, slyš!“ –
„Buď klidný, můj chlapče, klidný buď jen:
to ve větru sviští bezlistý kmen.“

„Chceš, chlapečku pěkný, se mnou jít?
Mé dcerky tě budou za bratra mít:
mé dcerky se za nocí proplétají
a zpěvy tě, tanci tě zkolébají.“

„Můj otče, můj tatíčku, hled' do té tmy!
Král duchů tam má svoje princezny.“ –
„Můj synu, můj synáčku, dívám se tmou,
to šedivé vrby jen v soumraku jsou.“

„Můj miláčku, vznícen jsem půvabem tvým;
buď po dobrém půjdeš, buď násilím.“
„Ach otče, můj otče, teď sáh na mne král!
Král duchů bolest mi udělal!“ –

Je otec jat hrůzou, v trysk se dá,
v svém náručí chroptící dítě má.
Jen s námahou dvorce dojížděl:
v svém náručí mrtvé dítě měl.

Otázky

- Zamyslete se nad dvojím smyslem básně Růžička.
- Co je důkazem preromantického postoje básníka?
- Vyjádřete, čím se báseň podobá lidové písni.
- Balada Král duchů ovlivnila motivačně české básníky. Uveďte doklady tohoto tvrzení.
- Jakou funkci mají v skladbě dialogy?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Preromantismus

Faust (I. 1808, II. 1832)

Díl první

Noc. Vysoko klenutý, úzký gotický pokoj. Faust neklidně na své židli před pulpitem.

FAUST

Ach, s právy filozofii
a medicínu jsem studoval
a také teologii
já pohříchu se prokousal –
a teď tu, blázen, stojím, žel,
a ani za mák jsem nezmoudřel.
Titul majstra, ba doktora mám,
vodím křížem a sem a tam
své žáky za nos po deset let –
a dovedu jen jedno povědět:
je nemožné, bychom cokoli znali!

* * *

Jsem bez statku, jsem bez jmění
a svět mne nezná, necení –
tak ani pes by nežil dál!

* * *

Studovna

MEFISTOFELES

Dám ti, co člověk ještě neviděl.

FAUST

Co můžeš dát, ty nebožácký ďase!
Což lidský duch, vzňat po vznešeném jase,
kýms, jako tys, byl chápán kdy?

* * *

Když obelžeš mě lichotkami,
bych sebou sám byl spokojen,
když tvoje rozkoše mě zmámí –
to poslední buď pro mne den!

Tot' sázka má!

Mefistofeles skutečně plní všechna Faustova přání, on však stále nenachází uspokojení. Již starý a osleplý žádá císaře o přidělení bažinatého pásu mořského břehu, který chce zúrodnit. Konečně našel smysl svého života, takže podle úmluvy měla jeho duše propadnout ďáblovi, ale ušlechtilý záměr pomáhat lidem jej zachraňuje před peklem.

Díl druhý

MEFISTOFELES (*polohlasem*)

Mám hlášení
z těch úzkých kob,
že nejde o příkop, však hrob.

zapamatuj si

Dvojdílná filozofická báseň v dramatické podobě tragédie; inspirace starou pověstí o doktoru Faustovi z 16. stol.: zaprodal duši ďáblovi v touze po dokonalém poznání světa a pocitu štěstí

FAUST

Močál se táhne pod horstvem
a zamořuje, čeho dosaženo.
Zlých výparů smět zbavit zem,
pak teprv je mé dílo dovršeno!
Chci miliónů mnoho usídliti,
ne v nebezpečném, leč volném, činném žití.

* * *

Zelená úroda ... Jak v domovině,
člověk i zvěř se cít tam na novině,
až usadí se těsně za hrází,
již zástup, směle sdružen, vychází.
Zde uvnitř bude krajina jak ráj.
Nechť příboj burácí až na sám kraj:
jak chtěl by, mocný, násilně se přelít,
sbratřené příjdou obce otvor scelit.

Ba, tímto smyslem proniknut chci býti,
poslední závěr moudrosti je ten:
Jen pak jsi hoden svobody a žítí,
když rveš se o ně den co den.
A takto, nebezpečím obepjat,
hoch, muž a kmet zde bude bojovat.
To hemžení bych zřít chtěl rád,
na volné hroudě s volným lidem stát.
Okamžik směl bych osloviti:
jsi tolik krásný, prodli jen!

* * *

ANDĚLÉ (*vznášejíce se ve vyšších oblastech a nesouce, co je na Faustovi nesmrtelného*)

Duchovných světů vzácný člen
je vyrván z moci zlého:
Kdo spěje dál, vždy dále, jen
nám vykoupiti lze ho.
A blažila-li nadto jej
účastná láska shůry,
pak přijmou ho tím srdečněj
andělské svaté kůry.

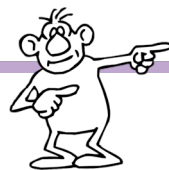
Přeložil O. Fischer

Otázky

- S čím byl Faust nespokojen?
- Jakou smlouvu uzavřel s Mefistofelem?
- Pokuste se charakterizovat Fausta. V čem tkví velikost a trvalá aktuálnost faustovského typu?
- K jakému názoru dochází Goethův hrdina a v čem nachází smysl života, tedy i pocit spokojenosti?
- Jak se postava Fausta vyvíjí od původního rebelantství?
- Goethův Faust je dílo myšlenkově mnohotvárné. Které problémy v něm ztvárnil? Posudte množství konfliktů, kontrastů.
- Vysvětlete Faustovo životní úsilí, postavené mezi principy dobra a zla, zničení a vykoupení.
- Představitelem čeho se Faust stává?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Preromantismus

Friedrich Schiller Loupežníci (1781)

MOOR (*vstoupí hluboce rozrušen a prudce pobíhá pokojem; pro sebe*)

Lidé – lidé! Falešné, licoměrné, ještěřčí plémě! Vaše oči jsou voda! Vaše srdce led. Polibky na rtech a na prsou dýky! Lvi a levharti krmí svá mláďata, krkavci živí svá písklata mrchami, a on, on – Zlobu dovedu snášet, usmíval bych se, kdyby mi vztekly nepřítel připíjel krví mého vlastního srdce – ale když pokrevní láska zradí, když se otcovská láska stane megerou – ó, pak zaplaň ohněm, mužná trpělivosti, změň se v divokého tygra, ty krotké jehňátko, a každá žilka nechť se napne k zuřivosti a zkáže!

ROLLER

Poslyš, Moore! Co tomu říkáš! Zbojnický život je přece jen lepší než chleba s vodou v nejhlubším sklepení žaláře?

MOOR

Proč tento duch nevjel do tygra, jenž zuřivě zatíná své tesáky do lidského masa? To že je otecká věrnost? To je láska za lásku? Chtěl bych být medvědem a medvědy severu štvát proti tomuto vražednému pokolení – Kál jsem se, a milost jsem nenalezl! – Oceán chtěl bych otrávit, aby ze všech pramenů pili smrt! Tolik důvěry, a žádné slitování!

ROLLER

Poslouchej přec, Moore, co ti říkám!

* * *

MOOR

Pryč ode mne, pryč! Nemí tvé jméno člověk? Nejsi narozen z ženy? – Jdi mi z očí, ty tvore s tváří člověka! – Já jsem ho tak nevýslovně miloval! Tak neměl rád otce žádný syn; byl bych za něj tisíckrát dal život. – (*Vztekle dupne.*) Ha! – Kdo by mi teď dal do rukou meč, abych tomu hadímu plemeni zasadil palčivou ránu! Kdo by mi řekl, kde je zasáhnout do srdce, jak je rozdrtit, rozmačkat! – Toho bych vzýval jako přítele, jako anděla, Boha, k tomu bych se modlil!

ROLLER

Vždyť takovými přáteli chceme být právě my, vyslechni nás!

SCHWARZ

Pojď s námi do českých lesů! Seženeme tlupu loupežníků, a ty – (*Moor na něj vytřeští oči.*)

SCHWEIZER

Ty budeš naším hejtmánem! Musíš být naším hejtmánem!

zapamatuj si

Preromantické drama, vrcholné dílo období „bouře a vzdoru“ (*Sturm und Drang*). Konflikt dvou bratří – rozpor mezi sobeckou zvůlí, tyranstvím Franze a ušlechtilé motivovaným buřičstvím – vzdor proti tyranii; svobodomyšlný hraběcí prvorozený syn Karel Moor byl intrikami bratra připraven o otcovu důvěru, snoubenku i dědická práva; touží se pomstít, stává se vůdcem loupežníků, chce odčinit křivdy

SPIEGELBERG (*divoce klesna na židli*)

Otroci a skety!

MOOR

Kdo ti našeptal to slovo? Poslyš, chlape (*chytí Schwarze*), to nemáš ze své lidské duše! Kdo ti našeptal to slovo? Ano, při storuké smrti, to uděláme, to musíme udělat! Ta myšlenka je hodná zbožnění – Loupežníci a vrazi! – Jako že mám duši v těle, jsem vaším hejtmanem!

Přeložil O. Fischer

Otázky

- Charakterizujte hlavní postavu dramatu, zdůrazněte její rozporuplnost.
- Čím je Karel Moor výjimečný? Jak hodnotí soudobou společnost? Co dosuzuje (společně s autorem)?
- Čím se liší od ostatních loupežníků? Co prosazuje?
- V čem je bezvýchodnost a tragika Karlovy vzpoury?
- Pro osvícenství platí, že stejně jako klasicismus zdůrazňuje lidský rozum. Co staví do popředí preromantismus (proč se označuje také pojmem sentimentalismus)?
- Uvědomte si vlastnosti preromantického hrdiny obecně.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Preromantismus

Naše národní obrození

I. OBRANNÁ FÁZE

Josef Dobrovský

Předběžná odpověď na útoky pana V. S. v archivu v č. 64 z 28. května 1824 (O Libušině soudu)

Jak se jenom vychytralý autor zaslané básně o Libušině soudu bude smát pod vousy, když nyní vidí, s jakým zápallem jeho slátanina je obhajována. Ani hloupě napsaný doprovod, v němž zasilatel svému pánovi nadává německý Michl a potouchle ukazuje na českého profesora, nemohla pana S. zviklati v jeho důvěřivosti. Můj soud o nepravosti skvostného zlomku nazval náramně humánní pan profesor nehumánním. Neměl jsem jej prý nazvat mazanicí, podvodem, ničemností... Jinak mně jako pilnému, zběhlému jazykozpytci, který aspoň více starých rukopisů kriticky prozkoumal, než p. S. kdy viděl, rádi ponechali určení stáří důležitého nově objeveného rukopisu, jako např. Královédvorského, a můj úsudek o tom ochotně opakovali, nyní však, protože vřelejší čeští literární vlastenci se domnívali, že vlastní vzácné dílo z Libušina věku, a jeho opisy rozšířili až do Polska, kde doufali, že naleznou více souhlasu než doma, přišel jim nepříznivý soud velmi nevhod, protože je rušil v jejich radosti z neocenitelného nálezů. Nyní pohrdají po zralém uvážení formulovaným soudem muže, který se sice mezi nimi nenarodil, ale byl mezi nimi vychován, jemuž česká sláva národní také ve věcech domácí literatury vždy ležela na srdci, a nazývají takový soud nevlasteneckým. Pan S. dokonce míní, že pochází jen z utkvělých myšlenek. Jak zdvořilé a humánní! Je snad česká národní sláva tím ohrožena, rozeznáváme-li pravé od nepravého? Kdopak pilněji slídil po českých rukopisech?... Ptá-li se nyní někdo, jakou cenu by mohla mít pro naše dějiny velebená báseň o Libušině soudu, kdybychom ji mohli považovati za plod doby předhájkovské, musím odpověděti: naprosto žádnou. Již místo, na němž Libuše soudí, totiž hrad **Vyšehrad**, je tam nesprávně udáno. Vyšehrad tehdy ještě nestál. Byl podle Kosmova svědectví vystaven teprve po povolání Přemysla na trůn.

Otázky

- Charakterizujte metodu vědecké práce, kterou prosazoval J. Dobrovský. Oč se vždy při svých vědeckých soudech opíral? Jak zjišťoval historickou pravdu?
- Kterou zásadu především prosazoval?

O původu jména Čech, Čechové

... Protože postup Slovanů směřoval z jejich starých sídel podél karpatského pohoří na západ směrem k Německu, byli nutně ti, kteří pronikli na naše území, přední, a ti, jež zanechali zadu, ti zadní neboli poslední ...

Čech tedy – od četi – znamená něco jako započeti, započínající, resp. někdo, kdo dělá začátek, případně bydlí na začátku národního společenství; něco jako latinské princeps (předák) či německé Fürst (vůdce, kníže) ve svých původních významech: někdo přední, první. Může být – vzhledem k situaci nových sídel na našem území – vůbec vhodnější pojmenování? Předpokládá-li se tedy, že Čechové dostali své jméno od svého vůdce Čecha, lze uvedený výklad toho vztáhnout právě tak lehce na onu osobu, která vedla jakožto předák část putujících Slovanů vpřed, jako i na samu onu skupinu vpřed pronikajících Slovanů, kteří se postupem na západ dostali do takové situace, že byli nutně ... ti první neboli přední.

Otázky

- Jak se nazývá vědní disciplína jazykovědy, která se zabývá výkladem původu slov?
- Oč se Dobrovský zasloužil v oblasti jazykovědy?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození

Antonín Jaroslav Puchmajer

Sebrání básní a zpěvů (1795–1814)

Óda na Jana Žižku z Trocnova (1802)

Kdo zvláště předčí v boji nad vlastence
a vlasti slavně poslouží;
ten nezvadlého, bobkového věnce
a písňě chválné zaslouží.
Čím lépe se mu odslouží?
Ó blaze mně, můj duch že toho muže,
an v chrámě živé paměti
se bude věčně třpytět,
i rekovně i slavné činy může
teď věrnou písni opěti.

Ó Žižko! první mezi Čechy reku!
Ty hrozný Husův mstiteli!
Cos k slávě vlasti, v litém boje vzteku,
těch potřel všech, co hleděli,
by zhasnouc zašla v popeli.
Tys důkaz jasný všemu podal světu,

zapamatuj si

5 almanachů (sborníků) převážně poezie
novočeské básnické školy, zvl. ódy,
milostné, přírodní a didaktické básně
(bajky), sentimentální balady oživující kramářskou
píseň; konvenční formy klasicistní poezie

co láskou k vlasti ztuženo,
co české může rameno;
i mužstvím tvým (ó bodejž v stálém květu!)
jmě české bylo zvěčněno.

* * *

Již zástup ten se (probůh!) do Čech valí,
jak černá mračna kobylek.
Kdož na ty zhoubce, tvé co štěstí kalí,
dá tobě, vlasti, posilek
a volný oddech, odchvilek?

To hlučné vojsko, ano vztekem supá,
jak povodeň se rozlije,
co zaskočí, to vyžije;
jich hřmotné koňstvo luka, rolí zcupá
a řeky valné vypije.

Tu hlas tvůj, Žižko, po vši vlasti jdoucí,
všech věrných Čechů posvolá.
Kdož mužné ruce, srdnatosti vroucí,
a tomu ohni odolá,
co v srdcích jejich plápolá?
To štěstí svrhlo reka Hannibala,
ač slavně potřel u Kany
ty lidohromce Římany;
tys vždy a všudy, kde se bitva stala,
zbil škodné Čechům Germány.

Na jazyk český (1818)

Praho! Praho! Země máti,
milás Čechů útěcha.
Mohla-liž by z tebe státi
z mateře se macecha?
Zdálo se v té smutné době,
lev že český usnul v tobě.

* * *

Šťastnou vidím všudy změnu;
Vlasti tvář již odmladá;
Přichází Čech v větší cenu,
cizí trůn se rozpadá.
Kdo se němčil, teď se češí,
staří, mladí, všickni pleší.

Srdečně se obejměte,
slib učiňte do šiku:
vždy že věrni zůstanete
králi, vlasti, jazyku.
Nebe slib ten žehnat bude,
Čech si slávy vydobude.

Otvírá se mi již nebe,
ráje svítá denice!
Vidím září vůkol sebe,
Čechy, svaté, svěťce.
Čech se jasně korunuje
ctí a slávou paprskuje.

Otázky

- Jak je zobrazen husitský vojevůdce – jen jako válečník?
- Které přednosti na něm básník opěvuje a proč? Proč staví Žižku nad Hannibala?
- Co je to óda?
- Dokažte použití sylabotónického verše.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Základy teorie literatury

zapamatuj si

V úvodu líčí óda neblahé osudy českého jazyka v minulosti, dále je vyjádřena naděje, že čeština pronikne i do škol

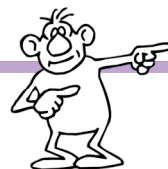

Otázky

- Proč je tato báseň rovněž ódou?
- Které prostředky mají vliv na patetičnost básnickova sdělení?
- Všimněte si zvláštních slov, dnes běžně neužívaných. O čem svědčí?
- Posuďte kvalitu verše a básnické techniky.
- Vysvětlete dobovou podmíněnost témat obou básní.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození

II. OFENZIVNÍ FÁZE

Josef Jungmann

O jazyku českém – rozmlouvání první (1806)

Z Veleslavína, Čech, Němec

Z VELESLAVÍNA

Dovol, Minose, ať promluvíme několik slov s příchozím tímto. Tuším, pane, že rozprávíte česky?

ČECH

Tobě, pan, ja měla, tyš pyl chlapes, chovaška, a ten pyl šesky.

Z VELESLAVÍNA

Chvalné a potěšitelné jest to srdci mému, an vidím, kterak i do cizích zemí jazyk můj milý se šíří. Vy, jakož patrno jest, Němec jste; odkud, prosím, rodič?

ČECH

Na, na, pan, ja Šech je a v Šechy narotil.

Z VELESLAVÍNA

I toť, jste tedy celé své živobyťi v cizině strávil; a kdežto můj milý, že vám možné nebylo, abyste se doučil jazyku českému?

ČECH

Já pyl můj šivot ne přešh granic šesky. Ja v Prase narotil, v Prase šiva pyl a v Prase umšel.

Z VELESLAVÍNA

Probůh, jak jest to možné: Čech – Pražan – a tak chatrně mluvíti jazyk svůj?

ČECH

Můj jasyk ja mluvit tobše.

Z VELESLAVÍNA

Pohříchu nehrubě: leda byste (čehož Bůh ostřez!) k jinému se znal jazyku.

ČECH

Můj jasyk je němiesky.

* * *

ČECH

Ja uměl ne šesky šíst a ja to nepočebafal.

zapamatuj si

Časopisecká stať, z níž vyplývá moderní pojetí národa; vedle sebe je postavena čeština z doby největšího rozkvětu za humanismu a čeština odrodilého Čecha na počátku obrození

Z VELESLAVÍNA:

Co slyším? Vpravdě-li, že nyní v Čechách někdo se může naučiti veškeré filosofii i všem právům, an by česky ani čísti neuměl? Nečítají se tedy, jakož jsem doufal, spisové těch ušlechtilých mužů, ježto statky i životy své na zvelebení jazyka svého vynakládali? Nečítá se Konáč, Velenský, Hájkové a můj milý Kocín aneb onen, jehož sláva i nás se donesla, dobromyslný Komenský? A což z Veleslavína, ha, pověz, čítají-li toho?

ČECH

Můj pán! To je šesky fesnic! O ten lit mám ja so šiv nic neslyšel. Ale to prafilí mi, že ten šesky knišky je pletky a pláto; ten němiesky proti něj slato; a ten šesky pyl ne tost couvert těm němiesky.

* * *

NĚMEC

Nermuť se, Danieli, není ještě posavad po všem veta. Živ jest národ ten, jehožto jazyk zcela nepošel. Stojí až po tu dobu onen štěp vašinců, ač odraný, ač ostím vůkol dušený, nicméně zdá se, že pouští nové pupeny, silné dosti, aby ještě jeho předešlá mladost se obnovila; jen ať dobrý zahradník jest ho šetrný, ježto v sadu svém každý strůmek rovnou péčí pěstuje. Povstává, dím, ušlechtlejší česká rodina, zdární synové vlasti, povinnou k té matce lásku v prsech čijící. Ti, kde jste vy snažice se ustali, uchopují se českého umění a vytrhnou (budte jednosvorní!) slavnou druhdy vlast svou z (...) posměchu okolních národů...

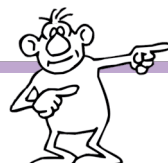
vysvětlivka

rodič – rodák; živobyťi – život;
Bůh ostřez! – Bůh chraň!

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození

Otázky

- Čeho je text svědectvím? Který úkol považovali čeští obrozenci za nejdůležitější?
- Kdo je v textu představitelem tzv. světoobčanství (kosmopolitismu) a kdo vlastenectví? Posudte, jaké názory vyslovuje každý ze tří účastníků dialogu.
- Koho autor považuje za Čecha, co je podle Jungmanna znakem příslušnosti k národu? S kterými účastníky dialogu se ztotožňuje? Jak se jeho názor liší od osvícenského pojetého vlastenectví?

Slovesnost (1820)

Další obohacování jazyka českého

Má jazyk náš, v bohatosti se kterémukoliv nám známému vyrovnává, nad to zdroje bohaté, z kterých vždy ještě čerpati a svůj obsah veličiti a síliti může. Nejlepší pramen k obohacování jeho jsou drahé památky literatury staré, nám v bouři časové a v návalu mnohého neštěstí zachované, netoliko z nejstarší epochy jazyk v jeho pouhoslovanské přesnosti ukazující, ale i z potomních časův, kdež jazyk zponenáhla novou, nynější podobu na sebe přijímal.

Druhý pramen ku poznání češtiny jest mluva národní, nedosti posud oceněná, nedosti spisovatelům našim známá, nejvíce v poloněmeckých městech bydlícím. A však nemá-li se všechno z rub v líc obrátiti, a písemní jazyk zohyzditi, dlužno s povahou užívati mluvy obecné; jestiť namnoze pokažena, rozlična podnářečím, kteráž se v jednu formu přivésti nikdy nedají...

Jiné bohaté zdroje, z kterých nabíratí lze, jsou nářečí jinoslovanská, hned ta hned ona češtině příbuznější. Hluboké to studnice, v kterých ale neopatrný snadno utone. Sluší dobře znáti povahu a přirozenost jejich, aby váže odtud věděl, co materie, co forma, kterak slova užiti možno, aby duchu českého jazyka neodpíralo, ale svědčilo...

Kde z těchto pramenův ničeho dobytí nelze, tu dlužno obrátiti se k přirozenosti a vnitřní obrazovatelčnosti jazyka českého, a tvořiti slova k danému ponětí buď skládáním dvou jiných, buď, což jemu více svědčí, odvozením jich pomocí před- a zásovek (affixa et suffixa). Oním způsobem dějeme se Němcům, tímto latiníkům podobnějšími.

Naposledy i doslovné překládání z cizích jazykův, jestli že není na odpor duchu češtiny, může rozmnožiti bohatost jejich obrátův a výrazův. Činili to Římané z řeckého, Němci z francouzského, anglického aj., číní Rusové a Poláci ze západoevropských řečí; a však činíme i my zvláště z německého, a snad příliš, tak, že někdy z čista německy českými slovy píšeme.

zapamatuj si

Učebnice literární teorie, poetiky a slohová čítanka s literárními ukázkami pro gymnázia

Otázky

- V čem spočívá největší zásluha Jungmannova? Co svým dílem dokázal?
- Z kterých zdrojů čerpal pro obohacení slovní zásoby češtiny?
- Na koho v slovníkářské činnosti navazoval?
- Kde je v díle Jungmannově soustředěna slovní zásoba obrozené doby?
- Čím dokázal schopnost češtiny vyrovnat se jiným vyspělým evropským jazykům?

odkaz

Viz Literatura v kostce, České národní obrození

František Palacký

Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě

(1836–1867 německy, 1848–1876 česky)

Žižka a husitské válečné umění

Co válečník stkví se Žižka v řadě oněch slavných a v celém dějinstvu velmi vzácných vůdcův, kteří se honositi mohli, že podstoupivše bojův velikých i malých téměř bez počtu, nikdy porážkou nepotkali se, tudíž plným právem nepřemožitelnými slují. Obdivování naše roste, když povážíme, že nepřátelé převyšovali jej vždy znamenitě i počtem i opravou válečnou a že on stvořiv sobě sám vojsko tak říká z ničeho, nejen porážel jím brannou moc několika říší a národův pospolu, ale učinil krajany své také na dlouhý čas národem ne-li nejbojovnějším, aspoň nejvítěznějším v Evropě. Následkem toho zjevil se úkaz k víře nepodobný a v dějinách světa jinde nevidaný ani neslýchaný, že i ta největší vojska, vedená od předních věku svého válečníkův, konečně ani outoku od Čechův na sebe nedočkavše, dávala se na pořad na outěk a Evropa celá, po dlouhých a krvavých bojích nemohši odolati malému národu českému, sama za přemoženou skutkem se uznala i vyhlásila ...

Žižka, vyzuv se z nezpůsobův středověkých, stal se jestli ne vynálezcem, alespoň prvním representantem novoeuropejské taktiky. Síla vojska jeho záležela již ne v jízdě, ale v pěchotě a ve spojeném s ní dělostřelstvu; on byl první, jenž zavedl u bojovníkův svých cvičení v pohybech a obrazech umělých a strojních. Vojsko jeho, rozměrné a článkované podle potřeby, činilo vždy celek ústrojný čili organický a přirovnáváno již za starodávna divotvoru živému a neodolatelnému, pohybujícímu se vždy dle jedné vůle ve všech oudech a koncích svých.

Písemnosti české století patnáctého zachovaly nám bohatou terminologii válečnou, kteréžto však za našeho věku již jen z částky dorozumíváme. Zbraně nejvíce užívané byly kromě *mečův*, *kopí* a *samostřelův* neb *kuší* starodávných zvláště *cepy*, *palcáty*, *sudlice*, *oštěpy* a k obraně *pavězy*; pak *ručnice* a *děla* čili *pušky* mnohonásobné, jmenované dle formy a užívání svého *houfnice*, *harcovnice*, *srubnice* a *hákovnice*, ať o nástrojích dobývacích zamlčíme. Rozliční tedy druhové bojovníkův byli mezi jízdami i pěšimi co do zbraní *střelci*, *cepníci*, *kopiníci*, *sudličníci*, *pavězníci* atd., co do rozložení a ouřadu *ztracenci* a *koněberky*, *honci*, *posilci*, *harcovníci*, *vozníci* a *vozatajové*, *picovníci*, *pračata*, *houfové valní*, *houfové zbytní* atd. Vozové, jedna z nejpodstatnějších částek tábora Žižkova, dělili se také na vozy *bojovné* budto *krajní* nebo *placní* a vozy *picní* i *komorní* atd... Že však ony *hradby vozové*, kterými vůdce tento vítězoval, byly vynálezek jeho vlastní, o tom jednohlasně svědčí starožitnost, ačkoli známo jest, že již i Římané jich někdy byli užívali. Tyto hradby proměňovaly Žižkův tábor, kdekoli se nacházel, v umělou pevnost tím důležitější, že byla pohyblivá i se sloužívala netoliko k obraně, ale také k outoku. Vozové bojovní táhli vždy v řádech po sobě, jsouce fetězy mezi sebou svázáni; řádův takových bývalo obyčejně po čtyrech, totiž dva krajní a dva placní, ač dle potřeby neb pohody také více nebo méně; řádové krajní bývali zpředu i zezadu delší o tak řečená „*okřídli*“, jimiž mohli v čas potřeby s obou stran dohromady spojovati a zamykati se...

Husitské vítězství u Domažlic

O vojsku českém jen to známo jest, že po vtrhnutí křižákův do země počalo se opět rychle sbírat, a sestředivši se konečně u Chotěšova na Plzensku, v outerý dne 14. srpna zrána sšikovalo vozy a táhlo celý ten den u válečném šiku k Domažlicům, chtějíc tam nepřátely podstoupiti bitvou. Bylyť již asi tři hodiny s poledne, když v ležení křižáckém, prostírajícím se v krajině mezi Týnem Horšovem, Chudenicemi a Domažlicemi, roznesla se rychle pověst, že tábor husitský se blížil a že nastával tudíž boj rozhodný; i ačkoli husité ještě asi míli vzdálí byli, aniž jich bylo viděti, avšak již rozléhal se opodál nezvyklý rachot pochodu vozového a zpěv celého tábora hlučný „Kdož jste boží bojovníci“ dorážel k srdci bystřejších posluchačův mocí zázračnou. Kardinál Julián s vévodou saským vystoupiv na horu jakousi, aby zhlédl na vojska i bojiště, vyslal rychle k nejvyššímu veliteli, žádaje, aby především ta hora obsazena byla. Nenadále však spatřil odsud veškero ležení německé v divném pohnutí: ano, vše se hemžilo, křik a hřmot vzrůstal, zmatek posedl zástupy, vozové vytrhují se z řádův a rozcházejí se, jezdci rozptylují se po tlupách a předjíždějí jeden druhého, ale vše směrem nazad a nikoli kupředu. „Co jest to?“ volá kardinál poděšený; „proč vozové metají náklady své na zem?“ Ale dříve nežli se vzpamatovati mohl, přišla mu zpráva od markrabě

zapamatuj si

Základní historické pětisvazkové dílo – výklad národní minulosti od nejstarších dob do r. 1526

braniborského, že vojska všechna byla na outěku, aniž prý možné udržeti jich; pročez by pilen jsa zachování svého pospíšil sobě k lesům také, pokud nebude pozdě. A vskutku již utíkání bylo všeobecné, nejvíce prý tou cestou mimo hrad Risenberk a k Nýrsku; vozové pak, ženouce se bez pořádku jeden před druhým, lehčili se všude shazováním nákladu, špiže i soudkův s pitím. Omráčený tak nenadálým a děsným převratem, uchvácen jest konečně i kardinál proudem obecným; teprv u vchodu do lesův postavil se, nejvíce jeho domlouváním, jeden zástup k obraně, aby aspoň utíkajícím uvolněno bylo a vozové i pušky aby tím nabyli více času k uchránění sebe, ale honci vojska českého přiblíživše se vskočili mezi Němce udatně a zbili i zjímali jich mnoho; a tak ode všech vozův Němci utekli jsou i ode všech děl a jiných věcí svých. Ubohý kardinál, jehožto lidé nejvíce utrpěli, octnul se u velikém nebezpečství, ne tak od Čechův, jako raději od křižákův samých, kteřížto náramně rozjítření jsouce sčítali na něho vinu všeho neštěstí; biskup virpurský musel uchrániti jeho v houfu svém, v němžto přestrojen za obecného vojína jel pohřížený v hoří nevýslovném, celý den a noc ani s koně nesed, aniž pokrmu nebo nápoje požíval.

Nelze sice určit, kolik tisíc Němcův buď při utkání padlo, buď octlo se v zajetí, protože sotva kdo je počítal; ale ze čtyř tisíc vozův vrátilo se do Němec sotva ke třem stům, kteří před jinými byli utíkati počali: pušky pak čili děla všechna dostala se Čechům za kořist a nadto mnoho stanův ušlechtilých, korouhví, zbraně všeliké, peněz, zlatých a stříbrných nádob, roucha drahého, prachu střelného, špiže a jiných podobných věcí hojnost: ale za zvláštní štěstí pokládali sobě husité, že i bulla papežova, kterouž voláno bylo do boje proti nim, i kardinálův krucifix ze zlata, jako kápě a roucho kardinálské dostaly se do rukou jejich, kteréžto potom skrze dvě století chovány jsou v Domažlicích na památku; korouhve pak dobyté vlály dlouho zavěšené u Týnského kostela na pražském náměstí.

Otázky

- Prečtěte si obě ukázky a doložte, že Palackého Dějiny jsou nejen dílem historickým, ale i uměleckým (suplovalo chybějící větší epické žánry v české literatuře národního obrození).
- Kde se vyskytují převážné prvky stylu odborného (a které), čili spíše výklad, kde prvky stylu uměleckého, tedy spíše vypravování, líčení? Dokažte vysokou epickou kvalitu textu.
- Kterou dobu českých dějin autor především vyzdvihuje a proč?
- Proč měly Dějiny národně buditelský význam?
- Charakterizujte větnou stavbu textu (zvl. v druhé ukázce), nalezněte příklady humanistické periody.
- Všimněte si často používané zosobňovací koncovky -ové.
- Kdo ze spisovatelů 2. pol. 19. st. rozvíjel Palackého pojetí národních dějin, koho inspiroval?

odkaz

Viz Literatura v kostce, České národní obrození

Jan Kollár

Slávy dcera (1824, rozšíř. 1832)

Předzpěv

Aj, zde leží zem ta, před okem mým slzy ronícím,
někdy kolébka, nyní národu mého rakev.
Stůj, noho, posvátná místa jsou, kamkoli kráčíš,
k obloze, Tatry synu, vznes se, vyvýše pohled.
Neb raději k velikému přichyl tomu tam se dubisku,
jež vzdoruje zhoubnému až dosaváde časům.

* * *

Ó věkové dávní, jako noc vůkol mne ležící,
ó krajino, všeliké slávy i hanby plná!

zapamatuj si

Rozsáhlá básnická skladba, uvedená Předzpěvem; obsahuje 5 zpěvů (původně 3), pojmenovaných podle řek protékajících slovanským územím (Sála, Labe, Dunaj; rozšířeno o Léthé a Acheron); zpěvy obsahují přes 600 znělek; Předzpěv vytvořen v elegickém distichu (časoměrná prozodie); hlavní téma – osudy Slovanstva, naděje na jeho slavnou budoucnost, láska k Mině – dceři bohyně Slovanstva (alegorie) a věčné milence autora

Od Labe zrádného k rovinám až Visly nevěrné,
od Dunaje k hltným Baltu celého pěnám,
krásnohlasy zmužilých Slovanů kde se někdy ozýval,
aj, oněměl již, byv k ourazu zášti, jazyk.
A kdo se loupeže té volající vzhůru dopustil?
Kdo zhanobil v jednom národu lidstvo celé?
Zardi se, závistná Teutonie, sousedo Slávy,
tvé vin těchto počet spáchaly někdy ruky,
neb krve nikdy tolik nevyžil černidlaže žádný
nepřítel, co ylil k záhubě Slávy Němec.
Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážit každou,
ten, kdo do pout jímá otroky, sám je otrok.

* * *

Avšak umlkní, tichá, na příští pohlední, žalosti,
osluněným rozptýl mráčky myšlének okem.
Největší je neřest v neštěstí láti neřestem,
ten, kdo kojí skutkem hněv nebe, lépe činí.
Ne z mutného oka, z ruky pilné nádeje kvitne,
tak jen i zlé může stát se ještě dobrým.
Cesta křivá lidí jen, člověčenstvo svéstí nemůže
a zmatenost jedněch často celosti hoví.
Čas vše mění, i časy, k vítězství on vede pravdu;
co sto věků bludných hlodalo, zvrtné doba.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození

vysvětlivka

Teutonie – středověký název
pro Německo; *černidlo* – inkoust;

Otázky

- Uvedte, co je tématem Předzpěvu.
- Z kterých veršů vyplývají myšlenky humanitní?
- V jakém smyslu je Předzpěv patetickou elegií nad slovanskou minulostí, kde násilí vítězilo nad právem a spravedlností, a které nové prvky má tento útvar u Kollára?
- Vysvětlete podstatu časoměrné prozódie. Na jakém principu jsou řazena slova do rytmických řad? Které slabiky se považují za dlouhé?
- Proč Kollár v Předzpěvu použil časomíru? Pro kterou literaturu v minulosti byla typická? Proč se nesnadno realizuje v češtině?
- Vysvětlete pojem elegické distichon. Jak se v Předzpěvu projevuje myšlenka slovanské vzájemnosti?
- Kde se před Kollárem v literatuře objevuje motiv putování a alegorický princip zobrazení skutečnosti?
- Kdo z významných obrozenských osobností prosazoval časomíru jako předpoklad umělecky náročné tvorby? Kdo naopak propagoval přízvukovou prozódii a proč?

ZNĚLKY (sonety)

I. 120

(Jeden duch s holým mečem)
„Ode Babigory v tomto rouše stínu,
vlast mne s heslem k tobě posílá,
slyš, by sokyní děl nebyla:
Miluješ-li vlast svou více, čili Mínu?“

(Druhý duch s lukem nataženým)
„A já z tamtých břehů, tobě známých, plynu,
tři dni šíp ten matka ostříla,
mluv, neb chce, by jednou zkusila:
Miluješ-li vlast svou více, čili Mínu?“

Půlnoc bije. Já se z lůžka tíše vztáhnou,
stana před ně různým svědomím,
meč tam, tu šíp, vlast tam, tu má přítelkyně.

Mlčím, váhám; rázem rukou v nádra sáhnou,
srdce vyrvu, nadvé rozlomím:
„Na,“ řku, „jednu vlasti půlku, druhou Míně.“

II. 109

Skryl se Říp a Libušina dvora
zlaté sídlo téměř spatřeno,
ano náhle slunce zatměno,
srdce strach a nohy jala vzdora.

„Kde jsem? Kam jdu? A co za potvora
tam své kostmi věnčí temeno?
Čí krev, hroby?“ – a v tom zakleno
hromem z Krkonošů: „Bílá hora!“

Zpátkem, noho, s hory nade každou
černost tmavých noci černější,
Medea to česká s dítek vraždou!

Mílek slzy s oka mého setře,
k Vltavě pak cestou přímější
neseme se v libědchnoucím větře.

II. 123

Pracuj každý s chutí usilovnou
na národu roli dědičné,
cesty mohou být rozličné,
jenom vůli všickni mějme rovnou;

bláznovství jest chtíti nemistrovnou
rukou měřit běhy měsíčné,
jako k plesu nohy necvičné
pokoušeti pro pochvalu skrovnou:

lépe činí ten, kdo těžší s málem,
stoje věrně na své postati,
velkýť je, buď sluhou nebo králem.

Často tichá pastuchova chyška
více pro vlast může dělati
nežli tábor, z něhož válčil Žižka.

III. 110

Co z nás Slávů bude o sto roků?
Cože bude z celé Evropy?
Slavský život, na vzor potopy,
rozšíří svých všudy meze kroků;

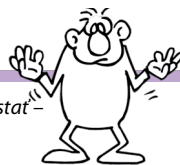
a ta, kterou měly za otroků
jen řeč křivé Němců pochopy,
ozývati se má pod stropy
paláců i v ústech samých soků;

vědy slavským potekou též žlabem,
kroj, zvyk i zpěv lidu našeho
bude módným nad Seinou i Labem;

ó, kýž i já raděj v tu jsem dobu
narodil se panství slavského,
aneb potom vstanu ještě z hrobu!

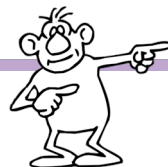
vysvětlivka

běhy měsíčné – oběh Měsíce; *postat* –
stanoviště; *Mílek* – bůžek lásky,
poslovanštělý římský Amor;
Babigora – u Kollára Tatry

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození
a Základy teorie literatury

Otázky

- Porovnejte Kollárovy sonety a sledujte konkrétní proměnu básníkova pojetí lásky.
- Které dva základní pocity se promítají do postavy Míny? Jak jsou harmonicky spojeny a zobecněny autorovy osobní prožitky s nadosobními obrozenými ideály?
- Kde najdete doklady Kollárovy výzvy k činorodému vlastenectví, k čemu nabádá? Kde konfrontuje dvě protikladná období národní minulosti?
- Kde vyjadřuje víru v slavnou budoucnost Slovanstva a v čem ji vidí?
- Zopakujte si definici sonetu.
- Srovnajte pointy Kollárových klasicistních znělek a vyjádřete, k jaké proměně tematické v nich došlo ve srovnání s předcházejícími autory sonetů.
- Jak se změnila znělka z hlediska rytmické výstavby? Dokažte převahu metonymického principu v tropice.
- Jak se liší Předzpěv od básní jednotlivých zpěvů z hlediska prozodie?

František Ladislav Čelakovský

Ohlas písní ruských (1829)

Bohatýr Muromec – báseň o bohatýrské mstě
za zavražděného nevinného mládence třemi Tatary

Oj za horami, za vysokými,
za těmi lesy, za hustými,
a za lesy hustými lichvinskými
vyletoval jasný, mladý sokol
na rychlých křídlech až pod oblaky,
a za tím za sokolem tři jestřábi,
tři zbojci-jestřábi jsou se hnali;
oni sokola obletovali,
oni k sokolu doletovali,
ostré zobce mu do těla zatínali,
až jsou oni sokola k zemi strhli,
a strhnuvše tak do smrti ubili.

Oj za horami, za vysokými,
za těmi lesy, za hustými,
a za lesy hustými lichvinskými
na koni se ubíral dobrý mládec,
on ne kvapem jel, a jen pojižděl
křížem ruce složiv, hlavu přikloniv,
jak by po širém poli hoře rozsíval.
I vzali se odněkud, přískákali
tři jezdci, všickni sobaky tatarské;
a oni dobrého mládce obskočili,
ze zad, z boku, zepředu naň doráželi,
ostré šavle mu do těla zatínali,
až jsou oni mládence s koně strhli,
a strhnuvše tak do smrti ubili.

zapamatuj si

Básnická sbírka ohlasové poezie;
převaha epiky, autor napodobuje
a přetváří ruskou lidovou slovesnost,
zvl. byliny a bohatýrské zpěvy

Počali Tataré mládce svlíkati
z oděvu jeho drahého, stříbrného,
tož ze stříbrného i zlatého,
a jali se o jeho oděv děliti,
ubitému jinochu se posmívati. –
A zpod lesa, lesa hustého
vzav se tu odněkud kůň vyjíždí,
on nevyjíždí, on větrem letí,
a na tom na koni bohatýr Muromec,
Muromec ze slavného města Muroma.
Jedva Tatary zahlídnul, tři sobaky,
on z toulu vynímá kalenou střelu,
střelu pustí s těživou hedbávné,
střela ta se zaryla v bílá nádra,
v bílá nádra prvního Tatařína.
A Muromec vytasil meč ocelový,
mečem tím ocelovým rozpůlil
v dvě půle druhého Tatařína.
A třetí Tatařín na kůň vyskočiv
utíká maní nemaní v širé pole;
i bylo se Muromci čemu smáti,

i bylo bohatýru takto mluvit:

„Hoj, kdo přede mnou utíká v šíré pole,
na toho já meče netasívám,
za tím já střely kalené nepouštívám,
a pouštívám tě, můj koni bujný!“
Tomu hlasu kůň bujný porozuměl;
on prvním skokem – do půl pole,
on druhým skokem – do Tatařína,
a třetím skokem – Tataru přes hlavu;
i valí se, padá Tatařín k syré zemi,

na kusy lebka jeho roztřepena,
tož rázným kopytem koně bujného.

A vrátil se Muromec k dobrému mládci,
k mládci tomu dobrému, ubitému;
on vykopal hrob v šířém poli,
do toho hrobu tělo položil,
za duši jeho se pomodlil,
a schytav a svázav koně tatarské
on s nimi ujížděl ve svatou Rus.

Otázky

- Odkud autor čerpal námět a inspiraci?
- Srovnajte jeho zpracování námětu s verzí původní ruské byliny (viz str. 18) – v čem se shodují, v čem odlišují? Která ze skladeb je tematicky bohatší a naturalističtější? Vyhledejte shodné prvky kompoziční výstavby.
- Kterými vlastnostmi se vyznačují bohatýři? Jsou to vlastnosti stálé, nebo proměnlivé?
- Vyjádřete podstatu dvou obrazů a přirovnávaných jevů v úvodu skladby, porovnejte je a pojmenujte tento básnický postup.
- Jakou funkci mají v textu přírodní obrazy?
- Vyhledejte příklad antiteze, opakovacích stylistických figur, hyperboly, konstantních epitet. Jakou funkci mají?
- Jakou funkci mají v textu rusismy nebo novotvary působící jako rusismy?
- Skladby jsou psané v tónické prozódii. Na čem je založen její rytmus? Jsou verše rýmované?
- Proč v Ohlasu písní ruských převažuje epika nad lyrikou?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození

Mládec koně pochvaluje

Tak na dolině, na zelené louce
travička roste jakby hedbáví,
ve trávě na té louce kůň se pase,
a podlé koně stojí dobrý mládec,
on to loktem podepřen o sedélko,
s koněm, svým společníkem, tak rozmlouvá:
„Hoj, an jsi ty sivý kůň, milý koníku,
ty dosyta se napas zde na trávě,
budeť nám dalekou cestu dnes konati,
ne dále a ne blíže dnes dojeti,
než do matičky Moskvy bělokamenné.
Ve slavném tom ještě městě tys nebýval,
i bude nač tu tobě dívat se,
i bude čemu tobě diviti se:
uvidíš ty, můj koni, zlaté věže,
široké ulice, krásné náměstí,
uvidíš tu, můj koni, domy vysoké,

jakých jsi u nás to na vsi nevidával,
a o jakých jsi jakživ neslýchával.
Najdeš tam, můj siváku, mnoho koní
pěknějších to tebe, úhlednějších,
jak hřívá to do země, hlava do větru –
avšak v matičce kamenné Moskvě
nad tebe nebude lepšího, věrnějšího,
věrnějšího a ve službě rychlejšího.“

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození
a Základy teorie literatury

Otázky

- Je to báseň lyrická, nebo epická?
- Co vyjadřuje?
- Všimněte si zvláštního typu rozhovoru.
- Vyhledejte umělecké prostředky a zamyslete se nad jejich funkcí v textu.

Ohlas písní českých (1839)

Toman a lesní panna – báseň o Tomanově cestě v kouzelné svatojanské noci za milenkou, zklamání, tragický zásah nadpřirozené síly

Večer před svatým Janem
mluví sestra s Tomanem:
„Kam pojedeš, bratře milý,
v této pozdní na noc chvíli
na koníčku sedlaném,
čistě vyšperkovaném?“

„Do Podhájí k myslivci
musím ke své děvčici;
znenadání nemám stání,
zas mě čekej o svítání.
Dej, sestřičko, dej novou
košiličku kmentovou,
kamizolku růžovou.“

Jiskra padla pod koníčkem,
sestra volá za bratříčkem:
„Slyš, Tománku, radou mou,
nedávej se doubravou:
objeď dolem k Svaté hoře,
ať nemám po tobě hoře,
dej se raděj v zápolí,
ať mě srdce nebolí.“

Nejel Toman doubravou,
dal se cestičkou pravou;
a v Podhájí u myslivce
nový domek jedna svíce,
hostí mnoho pospolu,
jizba plná hovoru.

Smutkem Toman obklopen
patří s koně do oken:
děvče láskou jen rozplývá,

na ženicha se usmívá;
otec jedná námluvy,
matka hledí obsluhy.
Jedli, pili, rozprávěli,
dobrou vůli spolu měli,
žádný na to nic nedbal,
kůň že venku zařehal,
a mládenec zavzdychal.

Panna jenom snoubená
najednou se zarděla;
svědomí jí přece tlačí,
šeptá cosi sestře mladší.
Sestřička od večere
vyšla rychle za dvěře:
„Na věky se, Tomane,
milá s tebou rozstane,
jinému se dostane.
Najezdil jsi se k nám dosti,
dnes tu máme bližší hosti,
hledej sobě jinde štěstí.“

Toman koněm zatočil,
v širé pole poskočil,
zaťal zuby, smračil čelo,
kolem všecko neveselo.
Půlnoc byla, měsíc zašel,
sotva jezdec cestu našel;

zapamatuj si

Sbírka převážně lyrické ohlasové poezie různého druhu (satira, písně milostné, robotní, výsměšné aj., alegorické básně se sociálním nebo politickým zaměřením); zachycuje ráz české lidové slovesnosti a českého lidového života

prudce hned, pak loudavě
ubíral se k doubravě.
„Všecky krásné hvězdičky
ze tmy jsou se prosypaly,
proč vy, moje mladé dni,
ve tmách jste se zasypaly!“

Jede, jede doubravou,
les šumí mu nad hlavou,
větřík chladný z noci fouká,
nad ouvalem sova houká;
koník blýská očima,
koník stříhá ušima.

Cupy dupy z houštiny
letí jelen v mejtiny,
na jelínku podkasaná
sedí sobě Lesní panna;
šaty půl má zelené,
půl kadeřmi černěné,
a ze svatojanských broučků
svítí pásek na kloboučku.

Tříkrát kolem jak střela
v běhu koně objela,
pak Tomanovi po boku
vyrovnáva v plavném skoku:
„Švarný hochu, nezoufej,

bujným větrům žalost dej,
jedna-li tě opustila,
nahradí to stokrát jiná.
Švarný hochu, nezoufej,
bujným větrům žalost dej!"
To když sladce zpívala,
v oči se mu dívala
Lesní panna na jelenu,
Toman cítí v srdci změnu.

Jedou, jedou pospolu
měkkým mechem do dolu,
panna Tomanu po boku
vyrovnává v plavném skoku:
„Švarný hochu, skloň se, skloň,
jenom dále se mnou hoň;
líbí-li se ti mé líce,
dám radostí na tisíce.

Švarný hochu, skloň se, skloň,
jenom dále se mnou hoň!"
To kdy panna zpívala,
za ruku ho ujala;
Tomanovi rozkoš proudem
prolila se každým oudem.

Jedou, jedou dál a dál
podle řeky, podle skal,
panna Tomanu po boku
vyrovnává v plavném skoku:
„Švarný hochu, můj jsi, můj!
K mému bytu se mnou pluj;
světla denního v mém domě
věčně nezachce se tobě.
Švarný hochu, můj jsi, můj –
k mému bytu se mnou pluj!"

To kdy panna zpívala,
v ústa jezdce líbala,
v náručí ho objala.
Tomanovi srdce plesá,
uzdu pouští, s koně klesá
pod skalami prostřed lesa.

Slunce vyšlo nad horu,
skáče koník do dvoru,
smutně hrabe podkovou,
řehce zprávu nedobrou.
Sestra k oknu přiskočila,
a rukama zalomila:
„Bratře můj, bratříčku můj,
kde skonál jsi život svůj!"

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození

vysvětlivka

kmentový – z jemného lněného
plátna; *kamizolka* – krátký kabát;
doubrava – dubový les; *zápolí* –
místo za polem; *rozstat se* – roztoužit se

Otázky

- Jakou formu má skladba? Čím se vyznačuje?
- Vyhledejte typické prostředky lidové poezie, všimněte si dynamických sloves a zvukomalebných citoslovcí.
- Posudte přírodní scény, dějové napětí a vystižení duševní nálady.
- Porovnejte Čelakovského baladu s lidovými baladami a s Erbenovými baladami. V čem se výrazně odlišují?

Dárek z lásky

Když jsem šel přes lávky,
našel jsem korálky
na pěti šnůřečkách navlečené:
dal-li je děvčátku
milý na památku,
bude mít srdéčko zarmoucené.

Každý to dobře ví,
že i ten nejmenší
dáreček z lásky je nejmilejší:
přijde-li k ztracení,
nikdy potom není
stříbrem ani zlatem k nahrazení.

Otázky

- Jaký typ lyriky představuje tato báseň?
- Posudte její písňovou formu.
- Čím je zdůvodněno, zesíleno zachycení milostného citu?

Pocestný

Je to chůze po tom světě –
kam se noha šine:
sotva přejdeš jedny hory,
hned se najdou jiné.

Což je pánům! Ti na voze
sedí pěkně v suše,
ale chudý, ten za nimi
v dešti, blátě kluše.

Však na pány v krytém voze
taky někdy trhne:
jednou se jim kolo zláme,
jindy vůz se zvrhne.

Je to život na tom světě –
že by člověk utek:
ještě nezažil jsi jeden,
máš tu druhý smutek.

Ej, co já dbám na té cestě
na psoty a sloty,
jen když já mám zdravé nohy,
k tomu dobré boty.

A krom toho – až své pouti
předjedem a přejdem,
v jedné hospodě na nocleh
pán nepán se sejdem.

Otázky

- Vyhledejte kontrasty, které tvoří podstatu sdělení.
- Doložte prostotu lidového jazyka.
- Dokažte, že báseň je alegorická. Jaký skrytý smysl má?

Český sedlák

Ty český sedláčku,
vychytralý ptáčku,
po zpěvu, po peří,
blázen, kdo ti věří.

Sedlák jde z hospody,
cesta mu nestačí;
když přijde před pána,
což je hned jinačí.

Škrabe se za uchem,
potírá si čelo,
jak by půl dušičky
z něho vylétělo.

„Jemnost pantatínku,
letos není loni –
já řku... toto vono...
bída nouzi honí!“

Před pánem stejská si,
za vraty vejská si, –
strčil urozenost
s rozumem do kapsy.

Otázky

- Jakou funkci má i zde kontrastní sdělení?
- Jak charakterizuje autor českého sedláka. Co je pro něho typické?
- Dokažte lidovost jazyka a prostředky ovlivněné lidovou slovesností.

Vrchní z Kozlova

Pan vrchní z Kozlova
přijel do Rousova
na křtiny;
tu sobě namluvil
ctnou pannu Hejduli,
Němkyni.

Co panna neváží,
zlatým se dovází
kamenem.
„Hej Kubo, Kubíku,
měj se ke kozlíku,
pojedem!“

Při samém Kozlovu
běží tam přes vodu
silnice:
řeka je hluboká,
prudká a široká –
Blatnice.

Sedláci v půlnoci
z těžké se roboty
vrátili;
z rákosí bahního
jsou pana vrchního
páčili.

On váží čtyry sta,
a panna nevěsta
liber pět,
jako by na vozu
padnul pod pavuzu
z růže květ.

Ze vrat jsou vyjeli,
pole projížděli,
také les:
s kopce nejednoho
s nevěstou vrchního
Pán Bůh snes.

Ach běda, na brodu
zlou měli příhodu
zrovna dnes:
kočár se rozbořil,
a panstvo vyložil
měkce kdes.

Ctný pane ženichu,
kam jste dal nevěstu,
co s vámi včera jela?
„Přeškoda na věky!
Padla mi do řeky,
ona mně uplavala.“

vysvětlivka

libra – stará jednotka váhy (přes čtvrt kg); *pavuza* – silná kláda k přidržení nákladu na voze

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození

Otázky

- Proti komu je skladba zaměřena?
- Jakým tónem vyjadřuje autor vztah poddaných k vrchnosti?
- Najděte písňové prvky a komické situace.
- Čím se liší obě sbírky v souvislosti s charakterem lidové slovesnosti jednotlivých národů?
- Čím je typická česká lidová slovesnost? Co v ní naopak chybí?
- Obsahují obě ohlasové sbírky také básně dobové, tj. s tematikou současnosti?
- Jakým způsobem se autor seznámil s lidovou slovesností slovanských národů?
- Co je podstatou ohlasové poezie?
- Které preromantické znaky má Čelakovského tvorba?
- Srovnajte shody a odlišnosti obou obrozených básníků – Kollára a Čelakovského.
- Na základě shrnutí poznatků z ukázek tvorby obrozených autorů vyjádřete, čím se vyznačuje první novodobý národně kulturní program.
- Kdo a jak se snažil o posilu historického vědomí národa, kdo propagoval myšlenku slovanské vzájemnosti (panslavismu) a slovanského humanismu?
- Na kterých dílech obrozených autorů lze dokázat, že historická díla svými epickými kvalitami doplňovala chybějící větší epické žánry v naší literatuře?
- Čí zásluhou se z vymírajícího, zaostávajícího jazyka během necelého století stal jazyk živý, bohatý, uznávaný?
- Vyvodte z ukázek charakteristické rysy českého preromantismu.
- Kde hledala jungmannovská generace nové inspirační zdroje?

Rukopisné padělký (RKZ)

Rukopis královédvorský (1817)

Jaroslav – epická báseň o údajném vítězství Jaroslava ze Šternberka nad Tatary na střední Moravě r. 1241; básnické zpracování novější pověsti, zaznamenané už Václavem Hájkem z Libočan, a oslava rodu Šternberků za zásluhy o rozvoj národních obrozených snah

zapamatuj si

6 epických zpěvů, 2 lyrickoepické skladby, 6 lyrických písní

zapamatuj si

Zlomky básnických skladeb, vzniklé v 19. st., ale vydávané za staročeské, a to Rukopis královédvorský (RK) z 13. stol., Rukopis zelenohorský (RZ) z 9. a 10. st.; objevily se za záhadných okolností a vztahovaly se k hrdinské české minulosti, proto převažují epické zpěvy; vznikly z touhy po velké národní poezii (aby nahradily nedochované hrdinské národní eposy) a ze snahy posílit národní sebevědomí; spory o jejich pravost či nepravost trvaly až do 80. let 19. st., kdy RKZ prohlášeny za falza; autorství se připisuje Václavu Hankovi a Josefu Lindovi

Tataři dvakrát zvítězili nad křesťany, třetí bitva právě vrcholí ...

Přešla bouře. – Vojska v řadách táhnou
ze všech krajů, ze všech končin vlasti
k Olomouci korouhve své točí.

Těžké meče po bocích jim visí,
plné toulce na plecích jim hřmotí,
přílby září jim na hrdých hlavách
a pod nimi rychlí koně skáčou.

Zazvučely hlučné lesní rohy,
udeřily zvučně bubny břeskne.
Vzápětí se střetly obě strany,
pozdvihla se mlha samým prachem
a vzplál nejposlednější boj krutý.

Zazněl hřmot i třeskot ostrých mečů,
zazněl kalených střel sykot strašný,
zlom oštěpů, rachot bystrých kopí.

Bylo klání, bylo porubání,
bylo lkání, bylo radování.
Jak potoky po deštích krev proudí,
mrtvol leží tu jak stromů v lese.

Tomu ve dví hlava rozseknutá,
tomu zutínali obě ruce,
ten se skácel s koně přes druhého,
jiný zuřivě bil do nepřátel,
jako po skalách rve bouře stromy,
tomu po jílec meč zajel v srdce,
onomu ucho uřezal Tatar.

Ó, byl ryk, sténání žalostivé!
Křesťané už počínali prchat,
Tatarů roj krutý hnát je začal.
Aj, tu Jaroslav jak orel letí,
tvrdou ocel na mohutných prsou,
pod ocelí chrabrost, udatenství,
pod přílbou má mysl nejvyš bystrou,
bojovnost mu plane z očí žhnoucích.

Rozkacen se hnál jak lev zuřivý,
když se mu krev teplou udá spatřit,
zatímco postřelen lovec žene!

Tak se rozhodl, Tatory bije,
Češi za ním jako krupobití.
Zle napadl Kublajova syna
a nastal boj nejvyš rozhořčený.

Srazil se oba oštěpoma,
zlomili je oba s hlučným třeskem;
Jaroslav i s koněm krví zbrocen
Kublajova syna mečem dostal,
od ramene ke kyčli jej protkl,
až ten, bezduch, na mrtvoly spadl.
Toulec s lukem zarachotil nad ním.

Strach tu pojal lid Tatarů dravých,
odhazoval dřevce sáhodlouhá
a pryč pádil, kdo jen hnát se mohl,
tam, odkud se jasné slunce zvedá.
Volná byla Haná od Tatarů.

Otázky

- Vzorem kterých předností je ústřední postava (vzhledem k dobovým aktuálním potřebám)?
- Co je námětem básně a co báseň oslavuje? Doložte vlastenecké zaměření básně.
- Doložte dějovost a napětí průběhu bitvy i krásná přírodní líčení, prostředky epické šíře a působivý básnický jazyk.

Rukopis zelenohorský (1818)

Libušin soud – *scéna má být důkazem vyspělosti
společenského zřízení u nás už v pohanských dobách*

zapamatuj si

Obsahuje zlomek básně o staročeském
sněmu a skladbu Libušin soud

Vltavo, aj proč svou kalíš vodu?
K čemu kalíš vodu stříbropěnnou?
Zdaž tě lítá rozvlnila bouře,
sesypavši mračno širých nebes,
opláknuvši zelených hor hlavy,
vypláknuvši zlatopískou hlínu? –

Jakže bych já vody nekalila,
když se vadí dva rodní bratři,
rodní bratři o dědictví otce!
Vadí se to krutě mezi sebou
lítý Chrudoš na Otavě křivé,
na Otavě křivé, zlatonosné,
Stahlav chrabrý na Radbuze chladné;
oba bratři, oba Klenovici,
z větve staré rodu Popelova,
který přišel s pluky s Čechovými
v tyto žírné kraje přes tři řeky.

Přiletěla družná vlaštovice,
přiletěla od Otavy křivé,
sedla na okénko rozložitě
v Libušině otců zlatém sídle,
sídle otců, svatém Vyšehradě,
běduje a naříká si smutně.

Když to slyší jejich rodná sestra,
rodná sestra v Libušině dvoře,
prosí kněžnu uvnitř Vyšehradu
v předsíni své stanovit právo,
pohnati sem bratry její oba,
rozsouditi je pak po zákonu.

* * *

Když se sešli vладыky a leši
na Vyšehrad (v Libušino sídle),
každý zased podle rodu svého;

sedla kněžna v bělostkvoucí říze
na otcovský stolec v slavném sněmu.

* * *

Řekla kněžna se zlatého stolce:
„Mojí kmeti, vладыky a leši!
Bratrům těm zde rozhodněte právo,
kteřížto se vadí o dědictví,
o otcovské statky mezi sebou.

Po zákoně věčně živých bohů
budou jím buď oba spolu vlásti,
neb se rozdělí jim rovnou měrou.
Mojí kmeti, vладыky a leši!
Rozhodněte moje výpovědi,
po vašem-li budou po rozumu;
nebudou-li po rozumu vašem,
stanovte jim sami nový nález,
jenž by smířil rozvaděné bratry!“

Klaněli se vладыky a leši,
počali pak tiše hovořiti,
hovořiti tiše mezi sebou,
chváliti ty výpovědi její.

Litobor vstal z Chlumce Dobroslava,
jal se těmi slovy hovořiti:
„Slavná kněžno na otcovském stolci!
Výpovědi tvé jsme rozmyslili,
seber hlasy po svém shromáždění!“

Sebraly hned hlasy děvy soudní,
sbíraly je v osudí tam svaté,
daly je pak lechům provolati.

Radovan vstal z Kamenného Mostu,
jal se hlasy přepočítávati,

většinu pak provolal hned lidu,
lidu k rozsouzení svolanému:
„Oba rodní bratři Klenovici,
z větve staré rodu Popelova,
který přišel s pluky s Čechovými
v tyto žírné kraje přes tři řeky,
o dědictví své se takto smiřte:
budete jím oba spolu vlásti!“

Povstal Chrudoš od Otavy křivé,
žluč se rozlila mu po útrobě,
třásl se mu vztekem všecky údý;
máchnul rukou, zařval jarým turem:
„Běda ptákům, k nimž se zmije vkrade,
běda mužům, jimiž žena vládne!
Muži jenom sluší mužům vlásti,
prvorozený má právo dědit!“

Vstala Libuše se svého stolce,
řekla: „Kmeti, vладыky a leši!
Slyšeli jste pohanění moje,
sudte sami po zákonu právo!
Nebudu již souditi vám svady:
Volte muže mezi sebou rovna,
kterýž by vám vládl po železu –
dívčí ruka na vás k vládě slabá!“

Ratibor vstal od hor Krkonoší,
jal se těmi slovy hovořiti:
„Nechvalno nám v Němcích hledat právo,
u nás právo po zákonu svatém,
které přinesli sem otci naši
v tyto (žírné kraje přes tři řeky).“

Novočesky upravil A. Frinta

Otázky

- Který námět z mytické doby skladba zpracovává?
- Podle příspěvku Josefa Dobrovského (viz str. 121) zdůvodněte, proč pochyboval o pravosti Rukopisu zelenohorského.
- Všimněte si, že podle autora Čechy tvořili již za Libuše dobře organizovaný stát se sněmy a zemskými soudy. Jaký účel měly tyto vlastenecké idealizace?
- Podle čeho byly podvrhy nazvány?
- Proč v nich převažuje epika?
- Z jakého důvodu a s jakým záměrem byly tyto dokonalé padělky vytvořeny? Koho z umělců, zvl. výtvarných a hudebních inspirovaly?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození

